JENS CHRISTENSEN

Som jeg nu husker.

46 års arbejde i Udenrigsministeriet

Jens Christensen

(1921-2021)

Jens Christensen:
Som jeg nu husker.
46 års arbejde i Udenrigsministeriet.
Af Jens Christensen
i samarbejde med www.danmarkshistorien.dk, Aarhus Universitet
© Jens Christensen og danmarkshistorien.dk, 2022

Forsidebillede: Leder af den danske forhandlingsdelegation Jens Christensen (til højre), statsminister Jens Otto Krag og økonomi- og markedsminister Ivar Nørgaard underskriver tiltrædelsesakten for Danmarks medlemskab af EF i Egmont Palace i Bruxelles den 22. januar 1972.
Foto: European Commission, Audiovisual

Billedet på omslagets bagside er et udsnit af portræt malet af Niels Winkel (1939-2018) af ambassadør Jens Christensen (privateje).

Layout og tilrettelæggelse: danmarkshistorien.dk
Introduktion: Thorsten Borring Olesen
Forord: Klaus Winkel, Sven Riskær og Michael Bendix

Skrifttyper: Cambria og Montserrat
ISBN: 978-87-999852-8-9
1. udgave, 1. oplag 2022

Denne bog er beskyttet i medfør af gældende dansk lov om ophavsret.

Indhold

Introduktion 4
Forord 7
Jens Christensens opfølgning: Foråret 2021 9

De mange opgaver:

De unge år, 1921-1945 15
De første år i Udenrigsministeriet, 1945-1947 17
Læreår hos Kampmann, 1947-1949 19
Paris: OEEC og NATO, 1949-1952 21
Hjemme i Udenrigsministeriet, 1952-1957 25
Gesandtskabet i Wien, 1957-1959 29
Europæiske markedsproblemer, 1959-1977 31
Eksportarbejde og kold krig 59
Ulandene 65
Industrialiseringsfonden for Udviklingslandene 73
Ambassaden i London, 1977-1980 75
DONG, en besværlig fødsel, 1981-1983 81
Ambassaden i Wien, 1984-1989 84
OECD-repræsentationen i Paris, 1989-1992 87
Efterskrift af Anders Levinsen: Jens Christensen og fodboldprojektet 89
"Cross Cultures Project Association" .....
Bo Lidegaards nekrolog i Altinget 14.5 2021: 92
"Danmarks Mr. Europa er død" .....
Jens Christensens CV 94

Introduktion til Jens Christensens erindringer

Af Thorsten Borring Olesen

Professor på Afdeling for Historie og Klassiske Studier

Aarhus Universitet

Jens Christensen (1921-2021) var en af Danmarks mest betydelige udenrigspolitiske embedsmænd i efterkrigstiden. I flere af nekrologerne ved hans død blev han omtalt som Danmarks "Mr. Europa", hvilket afspejler hans mangeårige virke som Udenrigsministeriets ledende embedsmand i forhold til det danske medlemskab af EF (De Europæiske Fælleskaber). Det kommer symbolsk til udtryk i det nærmest ikonografiske foto fra januar 1972, som er på forsiden af denne udgivelse. Her flankerer Jens Christensen den danske statsminister Jens Otto Krag, da Danmark underskriver Rom-traktaterne i Bruxelles. Jens Christensen sad med her som leder af den danske forhandlingsdelegation, der i perioden 1970-1972 forhandlede betingelserne for den danske optagelse i EF, og han underskrev ligesom statsministeren og økonomi- og markedsminister Ivar Nørgaard tiltrædelsesakten.

Jens Christensen var overbevist om nødvendigheden af det europæiske samarbejde, som det udfoldede sig i EF og senere EU. Han oplevede besættelsen og 2. verdenskrig som ung mand og cand.polit.-studerende, og som det også skete for en stor del af hans generations senere fremtrædende politikere, akademikere og intellektuelle, gjorde krigen ham til en overbevist europæer. Jens Christensen døde kort før sin 100-års fødselsdag i 2021, og der er noget symbolsk i, at danmarkshistorien.dk hermed kan udgive dette erindringsskrift fra "Mr. Europa" på samme måde og tid, som vi har publiceret erindringerne fra "Mr. Nej Europa", Jens Peter Bonde[1], der ligeledes døde i 2021. Deres erindringer belyser tilsammen og fra hvert sit ståsted, hvor forskelligt tilgangen til det europæiske samarbejde kan opfattes og er blevet opfattet.

Jens Christensens erindringsskrift blev oprindeligt til i forbindelse med hans 90-års fødselsdag i 2011, men til denne udgave har han i 2021 forfattet en kort opfølgning, der

[1] *Jens-Peter Bondes erindringer. Fra EU-modstander til demokratisk reformator*, danmarkshistorien.dk

kommenterer på Brexit og den nyere danske europapolitik samt på forholdene til USA, Rusland og Kina. Jens Christensen fulgte til det sidste levende med i storpolitikken, som han via sin lange karriere altid har været i stand til at perspektivere historisk. Selv om særligt Europa har fyldt meget i Jens Christensens karriere, både bilateralt og multilateralt, har han også haft sit virke på andre scener og med andre temaer som FN, OECD og dansk udviklingsbistand. Han har også været ud og ind af Udenrigsministeriet siden sin første ansættelse dér i 1945. Bl.a. var han i begyndelsen af 1980'erne formand for DONG og andre selskaber tilknyttet den danske olie- og gasproduktion.

Efter sit karrierestop som embedsmand og diplomat i 1991 fortsatte Jens Christensen med at være aktiv i internationalt samarbejde og udveksling, hvor især hans store engagement i konfliktzone-fodboldprojektet, Cross Cultures Project Association (CCPA), hvis formand han var fra 1999 til 2007, har stået centralt og vist Jens Christensens evne til at favne bredt.

Alt dette kan der læses meget mere om i denne udgivelse, der følger Jens Christensens karriere og aktiviteter, fra han træder ind i Udenrigsministeriet i 1945 til engagementet i CCPA. Det afrundes med et personligt efterskrift af grundlæggeren af CCPA, Anders Levinsen, og af Bo Lidegaards nekrolog ved Jens Christensens død. I forordet kan man læse, at idemændene til både det oprindelige erindringsskrift fra 2011 og siden opfølgningen forud for 100-året for hans fødsel, kontorchef Klaus Winkel, IFU's mangeårige direktør Sven Riskær og ambassadør Michael Bendix, fostrede og fastholdt arbejdet med skriftet, fordi der "ikke nogensinde var blevet ristet en rune om hans mangesidede virke for Danmark". Det er nu ikke helt korrekt, for Jens Christensen har faktisk selv ved flere lejligheder haft gang i en slags runeristning, selv om det overordnede formål var at berette bredere om udviklinger inden for dansk udenrigspolitik og ikke med fokus på hans egen indsats.[2] Undertegnede og andre forskere har ligeledes ved flere lejligheder bidraget til en runeristning om hans

[2] Se fx Jens Christensen: "Danmark, Norden og EF 1963-1972", i Birgit Nüchel Thomsen (red.), *The Odd Man Out. Danmark og den europæiske integration 1948-1992* (Odense Universitetsforlag 1993), s. 135-152, og samme: "Før og efter 1970. Markedsproblemer – udviklingslande – eksportfremme", i Udenrigsministeriet (red.), *Nye grænser. Den danske udenrigstjeneste 1970-1995,* (Udenrigsministeriet 1995), s. 33-61.

involvering i tilrettelæggelsen af den danske Norden- og Europapolitik i 1960'erne og 1970'erne.[3] Men en samlet rune i form af en biografi venter vi rigtignok stadig på.

Jens Christensen forblev til det sidste berømmet for sin nærmest stenografiske hukommelse, og selv om historikere godt ved, at hukommelsen sjælden er knapt så ren, som den giver sig ud for, fordi den har en tendens til at blive farvet af eftertiden, har det altid været dybt fascinerende at være vidne til Jens Christensen som 'historiefortæller'. Han reflekterede også selv over sin rolle, som han gjorde det over for undertegnede ved at arrangement om dansk udenrigspolitiks historie på Carlsberg Akademi i 2005. Her konstaterede han med et resigneret smil, at forskellen på hans rolle, mens han var aktiv i Udenrigsministeriet, og nu efter pensioneringen bestod i, at tidligere ville alle høre, hvad han mente om fremtiden; nu derimod ville alle høre, hvad han mente om fortiden. Det er måske alderens skæbne, men som det fremgår af den optrykte opfølgning fra foråret 2021 i erindringsskriftet, blev Jens Christensen ved med til det sidste at interessere sig levende for Danmarks, Europas og verdens fremtid[4].

Thorsten Borring Olesen

Februar 2022

[3] Se fx. *Dansk Udenrigspolitiks Historie bd. 5* (2. udg. Gyldendal 2006), s. 530-545 m.m., ligesom Jens Christensen er prominent til stede i særligt bd. 2 af Bo Lidegaards Krag-biografi (Gyldendal 2002).

[4] Sammen med ambassadør Niels Ersbøll skrev Jens Christensen fra 1996 til 2020 en række kronikker i *Politiken* om dansk europapolitik: "Højesteret tog fejl" (14. oktober 1996), "Vi mangler et kryds om ØMU" (6. februar 1999), "Vælgerne og EU" (21. februar 2000), "Enstemmighed og flertal" (18. oktober 2000), "Minitraktat og folkeafstemningen" (25. maj 2007), "40 år på den europæiske sidelinje" (22. januar 2012), "Danmark i Europa i 45 år" (22. januar 2017), "Skal vi fejre EU-forbeholdene – eller hvad?" (12. december 2017) og "Er målet at blive helt betydningsløse i EU?" (17. juli 2020).

Juni 2021

Forord

Den 30. juli i år ville en af de store skikkelser i dansk udenrigspolitik efter 2. verdenskrig, ambassadør Jens Christensen være fyldt 100 år. Det sker nu ikke, og vi står efter hans død den 13. maj tilbage uden denne store europæiske ildsjæl, ja, hovedarkitekten bag og medunderskriver af tiltrædelsesakten om Danmarks optagelse i EF i januar 1972. Han var en fremragende dygtig embedsmand og dertil et både åbensindet, fremadskuende og fremfor alt handlekraftigt menneske, som det var givtigt at være sammen med som kollega eller samarbejdspartner. Også efter Jens gik på pension i 1991 forblev han stærkt engageret i dansk Europa- og udenrigspolitik, og det var altid værd at drøfte relevante spørgsmål herom med Jens eller bare at lytte til ham. Jens har utvivlsomt været med til at fostre ideen – eller trylleformularen –der muliggjorde, at vi efter først at have afvist Maastricht-traktaten gennem en ny afstemning med de velkendte fire forbehold fik givet os selv en ny mulighed for at tiltræde den og senere aftaler om udbygning af EU-samarbejdet. Men Jens lagde sidenhen ikke skjul på, at forbeholdene ikke tjener dansk indflydelse og dermed markedsinteresser og følgelig bør afvikles snarere end senere. Selv i de sidste par år af sit liv havde Jens sine meningers mod og kom med kritiske indlæg i EU-debatten om regeringens ofte noget vage engagement.

Forud for Jens' 90 årsdag undrede vi os over, at der ikke nogensinde var blevet ristet en rune om hans mangesidige virke for Danmark. Hverken om hans indsats omkring EF/EU, de kuldkastede Nordek-planer, udformningen af rammerne for dansk udviklingsbistand, oprettelsen af Investeringsfonden for Udviklingslande, IFU, energivirksomheden DONG og senest det tværkulturelle og fredsskabende fodboldskoleprojekt, CCPA. Det skyldtes nok, at Jens' egen person aldrig var kommet til at skygge for sagen, som altid optog ham langt mere. Han lyttede derfor med nogen undren og skepsis til vores forslag om at bistå ham med at lave et skrift, hvor han kunne fortælle os om sine opgaver i Udenrigsministeriets tjeneste, sit virke i øvrigt og måske også lidt om sig selv. Jens havde nu for så vidt aldrig behøvet at gøre opmærksom på sig selv for at blive bemærket. Han ragede helt til det sidste op med sin høje, ranke og slanke skikkelse og fangede opmærksomheden når han med sin karakteristiske

stemme – og rige ordstrøm – øste af sine erfaringer, ideer og paratviden. Vi, der har haft fornøjelsen af at være med på det oprindelige skrift, oplevede en hukommelse helt udover det sædvanlige. Årstal, datoer, navne, steder og begivenheder flød under vores møder om skriftet med Jens ud af ham, som om han læste op af en forberedt tekst. Jens' utrolige greb om fortiden var imponerende og nok en af grundene til, at han aldrig behøvede at hænge fast i den. Fra sit i alle måder høje udsigtspunkt så han altid fremad og en del længere end de fleste.

Vi forestillede os dengang, at vi skulle interviewe Jens, men blev efter nogle få møder klogere. I begyndelsen havde Jens ellers uden vaklen beskrevet lange forløb, og linjen blev holdt eller hurtigt genfunden, når intervieweren enten trak skævt, eller vi ikke kunne holde latteren tilbage, når Jens udfoldede sit lune. Derefter fandt Jens det mere praktisk, om han interviewede sig selv og indtalte sin historie ved brug af en diktafon – vist første gang han holdt sådan et instrument i sin hånd. Vort bidrag til erindringerne fra 2011 blev således indskrænket til det praktiske, dvs. at få udskrevet båndene og bistå ved redigering og fremstilling. På samme måde er det gået os med denne opfølgning af erindringsskriftet, som vi for blot få måneder siden i lyset af den kommende 100 årsdag – og ikke mindst oven på Brexit – opfordrede Jens til at skrive. Endnu en gang og trods umiddelbar tøven på grund af afstanden til kilder og begivenheder overraskede han os ved at tage udfordringen op og gøre det muligt for os nu at udsende det oprindelige erindringsskrift indledt med Jens' allersidste udsagn.

Vi vil gerne rette en stor tak for al den støtte, vi har modtaget hertil fra Jens' hustru, fhv. kontorchef Vibeke Pagh, og ligeledes fra hans datter, fhv. chefanklager Bitte Dyrberg, for at have medvirket til udformningen af efterskriftet gennem samtaler med Jens og tydning samt renskrift af hans efterladte håndskrevne notater. Vi håber, at også andre af hans tidligere kollegaer og de mange andre, der i øvrigt kom i berøring med ham – og ikke mindst at yngre folk, der bygger videre på hans arbejde – vil være glade for og tilmed inspireret ved på denne måde at få et indblik i, evt. at få repeteret, ambassadør Jens Christensens store og vedvarende indsats for danske interesser.

Klaus Winkel Sven Riskær Michael Bendix

Jens Christensens opfølgning: Foråret 2021

I anledning af min 100 års fødselsdag i juli d.å. er jeg blevet bedt om at skrive en opfølgning af mit lille erindringsskrift fra 2011, da jeg fyldte 90 år.

Jo ældre man bliver, jo fjernere bliver ens aktive år og jo mere kunstige bliver sammenligninger med nutiden. Forholdene i dag er på næsten alle måder meget forandret, også de sidste 10 år.

Jeg vil fremhæve nogle få ting. De fleste lande og deres borgere er blevet mere nationalkonservative og egoistiske. Vi havde i årene efter 2. verdenskrig en langt større forståelse for nødvendigheden af samarbejde både globalt og på europæisk basis. Den fællesskabsfølelse, der dengang herskede i Europa er tilsyneladende ved at forsvinde. I dag føler mange lande og deres borgere, at de godt kan klare sig selv og ikke har behov for snævert samarbejde med andre lande.

En anden ting, der karakteriserer de seneste år er den interne splittelse, der er opstået i mange lande. Den økonomiske ulighed er vokset meget stærkt, der er splittelse mellem by og land, ligesom kløften mellem de veluddannede og de uden eller med kort uddannelse, synes at blive stadig større. Også flygtningestrømmen og den betydelige indvandring skaber mange steder splittelse og uenighed. Alt dette skaber spændinger i befolkningerne, som er svære at håndtere samtidig med at deres håndtering ofte er afgørende for, hvem der kommer til at sidde med regeringsmagten.

De seneste års største problem er klimakrisen. Alle ved at problemet er voksende og at løsningerne bliver stadigt dyrere. Alligevel er det tilsyneladende ikke muligt for landene hverken globalt eller regionalt rigtigt at komme i gang med de nødvendige løsninger. Der er alt for mange planer og løfter og for lidt handling. Vi synes somme tider at glemme, at selv om DK når sit 70 % reduceringsmål i 2030, så løser det ingenting, hvis ikke andre lande følger vores eksempel.

Brexit

Det første udslag af den stigende nationalegoisme og den interne splittelse er Brexit. Jeg havde ikke set det komme, vel nok fordi jeg har brugt 15 år af mit liv til på en eller anden måde sammen med England at bringe Danmark ind i det Europæiske Fællesskab. Man skulle

måske have givet England større muligheder for at fravige EU-reglerne, især m.h.t. arbejdskraftens frie bevægelighed, men det havde næppe været nok til at påvirke stemningen i Remain-retning. Der hviler et tungt ansvar på den daværende premierminister David Cameron. Han skulle aldrig have lovet en folkeafstemning om et så kompliceret spørgsmål. Tilsyneladende havde han personligt intet ønske om at forlade EU, men ville med folkeafstemningen løse en intern strid i det konservative parti. Hvorom alting er, er der efter min opfattelse noget forkert i at lade de kun 37 % af vælgerbefolkningen, der stemte for Leave (35 % stemte for Remain og 28 % stemte ikke) træffe en så vidtrækkende afgørelse. Et problem af en sådan kompleksitet som EU-medlemskab bør ikke løses ved folkeafstemning, men ved et parlamentsvalg. Det er et politisk problem som skal løses af politikere.

Men hvorfor stemte 37 % for Leave? Der er flere forklaringer. Mange vælgere – især uden for de store byer – havde ikke fået del i den almindelige velstandsfremgang. De troede, at hvis U.K. fik "kontrollen tilbage", ville alt gå bedre. Mange drømte sig tilbage til den tid, hvor England havde styret 25 % af verden. Hertil kom, at Leave-siden førte en meget uredelig valgkampagne med mange løfter, der aldrig kunne indfries. Man havde glemt, at Leave-kampagnens leder Boris Johnson i sin tid som korrespondent i Bryssel havde fået tilnavnet "Boris the lier".

Der er ingen tvivl om, at Brexit vil komme til at koste både England og resten af EU dyrt, men England vil formentlig blive hårdest ramt økonomisk. Hertil kommer risikoen for at United Kingdom vil gå i opløsning. Der er ingen tvivl om, at Brexit vil give en stor støtte til selvstændighedsbevægelsen i Skotland. Også i Nordirland har toldgrænsen mellem Nordirland og den øvrige del af U.K. allerede givet store problemer. Det vil formentlig medføre stigende støtte til tilhængerne af en forening med den irske republik.

Danmark mister en vigtig samarbejdspartner i EU. Brexit vil have en negativ virkning på mange områder, men der er dog ingen fornuftige politikere, der drømmer om at følge England ud af EU. Og England vil næppe i en overskuelig fremtid igen melde sig ind i Den Europæiske Union. Der vil i hvert fald gå en generation eller to, før der måtte blive grundlag for et markant meningsskifte i den engelske befolkning.

Vi overvejede før folkeafstemningen, om der var noget Danmark kunne gøre for at påvirke den engelske befolkning i Remain-retning. Uffe Ellemann-Jensen og jeg fik samtlige nulevende tidligere danske udenrigsministre til at underskrive følgende erklæring:

Appel til Storbritanniens vælgere.

Danmark og U.K. gik sammen ind i det europæiske fællesskab i 1972/73. Britisk medlemskab var dengang en afgørende forudsætning for dansk medlemskab. Vi huskede briternes heroiske kamp for frihed og demokrati i Europa under 2. verdenskrig. Vi anså derfor britisk medlemskab som en garanti for, at det europæiske fællesskab fortsat ville udvikle sig i fredelig og demokratisk retning. U.K. må ikke nu svigte sit ansvar for at Europa fastholder denne udvikling.

Vi anser det for vigtigt, at U.K. fortsat er centralt placeret i det europæiske samarbejde. Andre europæiske lande er utvivlsomt af samme opfattelse. Vi opfordrer derfor indtrængende de britiske vælgere til at stemme ja til Englands forbliven i den europæiske union.

Vi er ti tidligere danske udenrigsministre, som har siddet sammen med britiske ministre i udenrigsministrenes råd i sammenlagt 37 år. Vi kommer fra et meget bredt spektrum af det danske politiske liv: Konservative, liberale, socialliberale, socialdemokrater og folkesocialister. Flere af os var tidligere aktive modstandere af dansk medlemskab af EU. I dag er vi alle overbeviste tilhængere, og deler ønsket om, at Danmark og U.K. fortsat kan stå sammen om at præge den europæiske udvikling i retning af frihed, demokrati og frihandel. Det gør vi bedst, når vi står sammen i E.U.

Henning Christophersen (liberal, udenrigsminister 1978-79)
Kjeld Olesen (socialdemokrat, udenrigsminister 1979-1982)
Uffe Ellemann (liberal, udenrigsminister 1982-93)
Niels Helveg Petersen (socialliberal, udenrigsminister 1993-2000)
Mogens Lykketoft (socialdemokrat, udenrigsminister 2000-2001)
Per Stig Møller (konservativ, udenrigsminister 2001-2010)
Lene Espersen (konservativ, udenrigsminister 2010-2011)
Villy Søvndal (folkesocialist, udenrigsminister 2011-2013)
Holger K. Nielsen (folkesocialist, udenrigsminister 2013-2014)
Martin Lidegaard (socialliberal, udenrigsminister 2014-2015)

Erklæringen blev offentliggjort i The Times nogle dage før folkeafstemningen. Den gjorde næppe det store indtryk i England. Jeg tror, at vi med sorg må erkende, at hensynet til det øvrige Europa aldrig spillede nogen rolle for debatten op til folkeafstemningen. Vi måtte erkende, at den europæiske fællesskabsfølelse, der var baggrunden for både UK's og Danmarks tilslutning til EU i 1972, var stort set forduftet i U.K. i 2016, og i mange dele af England erstattet af en tro på, at man bedst kunne klare sig selv.

Er EU blevet mindre attraktiv?

Da vi kom ind i EU i 1973 var vi 9 medlemslande. I 1980'erne kom Grækenland, Spanien og Portugal til, og fællesskabet kom til at bestå af 12 lande. De havde alle været diktaturlande, men fandt sig alligevel relativt let til rette i EU-samarbejdet. Efter murens fald kom der i 1990'erne yderligere 3 lande til: Sverige, Finland og Østrig. Efter årtusindeskiftet blev medlemstallet i EU næsten fordoblet til 28 med 11 østeuropæiske lande plus Cypern og Malta. EU-Rådet fungerede rimelig godt med både 9, 12 og 15 medlemmer, men med 28 er det blevet vanskeligt at føre en egentlig forhandling i Rådet. Det vil selvsagt blive endnu vanskeligere, hvis der om nogle år kommer yderligere 5-6 Balkanlande til.

Der var stor tilfredshed og store forventninger, da det i 2002 efter mange års forhandlinger lykkedes at nå til enighed om de østeuropæiske landes medlemskab. Det var ligesom den Europæiske Union var blevet "rundet af" på en politisk hensigtsmæssig måde.

I de senere år har det imidlertid vist sig, at man nok var for optimistisk. De fleste østlande var vant til et-parti regeringer med en strikt topstyring. Ingen af dem havde prøvet noget i retning af vestligt demokrati. Vi burde nok have indset, at det ikke er så enkelt at skifte til en demokratisk styreform, som det har taget mange af de "gamle" EU-lande generationer at nå frem til. Vi burde have lavet længere overgangsperioder og lettere mulighed for sanktioner, hvis de nye lande ikke levede op til EU's fundamentale principper. I forbindelse med udbetaling fra genopretningspakken må man forsøge at skærpe kravene til disse princippers overholdelse. En hurtig løsning af dette problem er afgørende for fællesskabets fremtid.

I dag er magten ikke mindst på det lovgivningsmæssige område flyttet væk fra Rådet og er i stedet koncentreret i Kommissionen, der som bekendt har monopol på forslagsretten, og EU-Parlamentet, der er blevet styrket med et stort antal eksperter på næsten alle sags-

områder. Rådet har i de seneste år uden store debatter indskrænket sig til at godkende forslagene fra Kommissionen og Parlamentet.

I sommeren 2020 lykkedes det dog under tysk formandskab i forbindelse med Rådets vedtagelse af EU's nye årsbudget og på baggrund af Coronakrisen at få vedtaget en genopretningspakke på 750 milliarder euro finansieret ved fælles lånoptagelse. Hvis det lykkes at få denne pakke anvendt på fornuftig måde, det vil sige til nødvendige grønne investeringer, giver det måske håb om, at Rådet, det vil sige medlemslandene, igen kan komme til at spille en mere betydningsfuld rolle i EU–systemet. Men det kræver nok dels en mere positiv holdning i de store medlemslande, dels en mere effektiv indsats fra det permanente formandskab. Den nuværende belgiske formand for Det Europæiske Råd, Charles Michel, synes ikke hidtil at have været nogen succes i den henseende.

Kan Danmark gøre noget?

Spiller Danmark i dag nogen større rolle i EU? Er vi et af de lande, der lyttes til, når de store problemer er på dagsordenen? Svaret er efter min opfattelse - nej. Det skyldes for en stor del forbeholdene. Faktisk er vi en aktiv deltager i 60 % af samarbejdet. Vi er ikke med i euroen, selvom vi i mange år har ført en støt fastkurspolitik. Vi er ikke med i det europæiske forsvarssamarbejde, der i de seneste år, bl.a. på grund af usikkerheden om USA's holdning til Europa, har fået stigende betydning. Vi prøver bedst muligt at hægte os på samarbejdet, men vil man have indflydelse, må man være egentligt medlem. Heller ikke det retlige samarbejde er vi med i, selvom vi også her prøver at hæfte os på ved særaftaler og lignende.

Det er for mig uforståeligt, at vi ikke forsøger at blive af med forbeholdene. Selvfølgelig koster det Socialdemokratiet stemmer til Nye Borgerlige og Dansk Folkeparti at forsøge at afskaffe forbeholdene, men det burde ikke være afgørende for dansk EU-politik. Det nødvendiggør nogle folkeafstemninger, men tabe folkeafstemningerne behøver man ikke, hvis der gøres et systematisk oplysningsarbejde og spørgsmålene til vælgerne stilles på en fornuftig måde. Men det synes desværre nærmest at gå den forkerte vej. Vores statsminister har udtalt, at forbeholdene er grundlaget for vores EU-politik. Samtidig har statsministeren med sin sparepolitik anbragt Danmark på det forkerte hold, det vil sige hos de lande, der ikke indser behovet for et snævrere europæisk samarbejde, ikke mindst på klimaområdet. Alle EU-landene må erkende, at en løsning af klimaproblemerne kræver penge til den grønne

omstilling. Mange penge. Genopretningsfonden på 750 milliarder euro og de grønne investeringer, som den muliggør, er kun en begyndelse. USA har vist vejen med forslaget om en nedre grænse for selskabsskatten, og EU kunne sikres indtægter ved beskatning af virksomheder i de lande, der ikke lever op til de fælles regler. En mere rimelig beskatning af tech-giganterne og en fælles skat på finansielle transaktioner, som medlemslandene ikke selv vil eller kan opkræve, ville også kunne give penge i den fælles kasse. Hertil kommer, at det er uforståeligt, at EU – selvom skat ikke er EU-kompetence – ikke kan enes om at bekæmpe skattely, men fortsat accepterer, at lande som Holland, Luxemburg, Irland, Cypern og Malta i stor udstrækning medvirker til skattely. Her burde Danmark sammen med store lande som Tyskland og Frankrig sætte spørgsmålet på dagsordenen for Rådsmøderne og forlange, at de syndige medlemslande fører er mere anstændig politik.

Til sidst nogle få ord om Danmarks og EU's forhold til USA, Rusland og Kina. Men jeg vil gerne understrege, at jeg her er inde på områder, hvor min viden er begrænset.

I 1950'erne og 1960'erne var vort forhold til USA solidt forankret i Nato. Forholdet til Sovjetunionen var domineret af den kolde krig, selvom jeg ikke tror, at danske regeringer i disse år anså en tredje verdenskrig for noget, der realistisk set lå inden for mulighedernes grænse. Det samme gjaldt en kommunistisk verdensrevolution. Forholdet til Kina havde ikke den store betydning, selvom vi godt var klar over, at Kina ville komme til at spille en stadig større rolle.

USA er ikke det samme land som i årene efter 2. verdenskrig. Det blev i høj grad synligt i Trumps præsidentperiode og det er tvivlsomt om Biden formår at hele det splittede land. Under alle omstændigheder er det vel ret sikkert, at Europa og især EU efter Brexit aldrig kommer til at spille den samme rolle som tidligere.

De unge år, 1921-1945

Vil du fortælle lidt om dine unge år?

Jeg er på ingen måde født med hverken en sølvske eller en guldske i munden, men vi fik, hvad vi havde brug for. Det kneb måske lidt med pengene for mine forældre, da de i 1929 byggede et hus i Gentofte på den vestlige side af Bernstorffsparken. Embedsmændenes lønninger var jo nærmest faldende i 1930'erne, men de kom da igennem med lidt hjælp fra familiearv og sådan noget. Vi havde ingen større problemer i skolen, og det lå ligesom i luften, både for mit eget vedkommende og mine søskende, at vi skulle have en eller anden form for universitets-uddannelse. Min far var jurist og dommer, og min mor var cand.polit. Min bror, der var ældre, var begyndt at studere jura, og det var derfor ret naturligt, at jeg ville være cand.polit.

Jens – i midten, 8 år gammel – sammen med sine søskende Claus og Inger

Det startede jeg på i 1939, hvor jeg blev student. Jeg, blev immatrikuleret ved universitetet den dag, England erklærede krig mod Hitler-Tyskland. Det var den 3. september 1939, og jeg var oppe til den afsluttende, skriftlige eksamen den 8. maj 1945. Så i bakspejlet må man sige, at jeg brugte krigstiden og besættelsestiden på meget fornuftig måde. Det var dog lidt mere besværligt at forklare, når man efter krigen mødte englændere og amerikanere, der havde været på bombetogter over Tyskland eller deltaget i andre krigsaktiviteter.

Det var det positive ved krigstiden, at den var præget af et sammenhold. Vi kom tæt på hinanden også på universitetet. Jeg tror faktisk, at jeg kendte alle politstuderende fra den periode. Vi var ganske vist ikke så mange. Mange politstuderende og nybagte politter var ansat i Prisdirektoratet under krigen. Jeg selv var der i halvandet år i studietiden. En del af dem blev senere ministre og politikere. Man skabte her venskaber, som holdt livet igennem. Her mødte jeg blandt andre Per Hækkerup, som jeg delte kontor med et halvt års tid. Han tog sig af prisen på søm og skruer. Mit arbejdsområde var restauranter, fisk og kartofler. Hækkerup var en fremragende debattør – der skulle adskillige moddebattører til at lægge ham ned. Det var naturligvis især krigens gang, der var til debat. Vi var alle større strateger end de involverede generaler. Men også efterkrigstidens styreformer var et stående debatemne. Det parlamentariske demokrati blev på ingen måde betragtet som en given ting.

Det er efter min mening lidt af en misforståelse, når man ofte bliver spurgt, om man var for samarbejdsregeringen eller modstandsbevægelsen. Vi var for begge dele. Vi syntes det var udmærket med en samarbejdsregering, der beskyttede os mod at blive involveret aktivt i krigen på tysk side, og vi syntes samtidig, at det var udmærket, at der var en modstandsbevægelse, der generede tyskerne. Vi må leve med, at der i dag er nogle, der på vores vegne gerne ville have udvist større tapperhed.

De første år i Udenrigsministeriet, 1945-1947

Hvorfor søgte du ind i Udenrigsministeriet?

Jeg søgte i og for sig aldrig ind i Udenrigsministeriet. Jeg havde lånt en bog af Eivind Bartels, som på det tidspunkt var en kendt skikkelse både som manuduktør og i Udenrigsministeriet. Forsiden var gået af bogen, så jeg syntes, jeg var nødt til at gå op og sige undskyld, når jeg afleverede den. Han interesserede sig ikke for bogen, men havde arrangeret møde med en hel del af cheferne i ministeriet, og da jeg nåede frem til den sidste, spurgte han, om jeg kunne begynde den næste dag. Jeg sagde, at det kunne jeg ikke rigtigt forestille mig, for nu havde jeg været spærret inde i næsten 6 måneder og ville holde sommerferie, men vi aftalte, at jeg så skulle begynde i august måned 1945 - og det gjorde jeg så.

Og jeg blev anbragt i den økonomiske afdeling, som især beskæftigede sig med bilaterale handelsaftaler. Jeg var i det kontor, der havde Schweiz, Spanien, Grækenland, Italien og en del af de eksportmæssigt mere sekundære lande. Det gjaldt om at skaffe råvarer til genopbygningen, først og fremmest kul, foderstoffer og metervarer. Til gengæld kunne vi jo levere smør, svinekød, ost og fisk. Ganske vist var priserne, der ofte var statsfastsatte - især i England - meget lave, men landbrugsvarer var meget efterspurgt, fordi der havde jo ikke været så meget at spise under krigen i det øvrige Europa.

Min ene overordnede fuldmægtig var Einar Blechingberg, som var en meget charmerende og underholdende mand. Det var desværre ham, som senere hen blev sat 8 år i fængsel som spion for polakkerne. Det var mere pengemangel end sympati for polakkerne, der fik ham til det. Den anden fuldmægtig, jeg havde, var Karl Kruse, som havde tilbragt det meste af krigen uden for Danmark, og som ikke rigtigt kunne finde sig til rette herhjemme. Han brugte monokel og mente altid, at vi blot skulle sende alle skrivelser, vi fik fra udland eller indland, videre til andre ministerier til udtalelse eller til foranstaltning eventuelt med tilføjelsen: "efter den anledning, sagen giver". Det lykkedes faktisk næsten altid at blive af med alle hans sager uden at foretage sig noget som helst. Jeg mødte ham senere som en udmærket ambassaderåd i Paris. Han stod bl.a. for indvielsen af Danmarkshuset i Paris i 1953 eller 1954 og udbragte et velment nifoldigt leve for kong Christian X.

Arbejdet var ikke altid lige spændende, men navnlig handelsforhandlingerne gav et vist pust fra udlandet. De kunne somme tider være ganske dramatiske, selvom det ikke drejede

sig om ret mange penge. Det eneste selvstændige arbejde, jeg havde og som ingen interesserede sig for, var forberedelse af forhandlinger med Sovjetunionen om erstatning for beslaglagt dansk ejendom i de baltiske stater og Polen i 1940. Akterne fyldte 20 m^3 og skaffede mig dels eget kontor, dels en studentermedhjælper, Henning Aaberg (Sven Riskærs forgænger som direktør i IFU). Der gik 18 år før, det lykkedes at afslutte sagerne i Moskva i 1964.

Læreår hos Kampmann, 1947-1949

Du blev jo heller ikke ret længe i det kontor i Udenrigsministeriet?

Nej, for efter valget i oktober 1947, hvor socialdemokraterne kom til magten med Hedtoft som statsminister, fik jeg en henvendelse fra Viggo Kampmann, om jeg ville ansættes hos ham. Han skulle skaffe mandskab til en lille gruppe økonomer, som skulle danne et sekretariat for Vilhelm Buhl, den tidligere statsminister som i Hedtoft-regeringen var blevet minister for økonomisk koordination. Jeg ved ikke, hvorfor jeg blev spurgt, men jeg tror i og for sig, at det var en fejltagelse. Kampmann forvekslede mig vist med en anden polit, han havde tilsyneladende ikke ventet at se mig. Men det gik op for ham, at vi havde truffet hinanden engang, og det mindedes han med glæde.

Jeg søgte i 1944 efter en bog af Dag Hammarskjöld, som han havde som bibliotekar i Statistisk Departement. Det tog 3 dage, før jeg fandt ham ude i Guldaldersalen ved midnatstid. Han var straks klar over, at han havde bogen hjemme på Luganovej på Amager. Så vi tog en taxa fra Guldaldersalen til Luganovej og fandt bogen, og så kørte han tilbage og satte mig af på vejen. Han var meget underholdende. Han kunne tilsyneladende huske dette natlige møde. I hvert fald blev jeg ansat.

Jeg lærte næsten lige så meget i de 2 år, jeg var der, som jeg lærte på politstudiet. Kampmann var en meget inspirerende og visionær begavelse, sikkert en af de største begavelser i Danmark i det 20. århundrede. Mit hovedarbejdsområde var sammen med Erik Ib Schmidt, men under Kampmanns ledelse, at udarbejde det første danske nationalbudget. Det kunne man dengang, fordi man havde kontrol over hele importen, byggeriet osv. Det var meget spændende og helt klart en nydannelse i dansk økonomi og politik.

Vi havde derfor, hvad der dengang var usædvanligt, organiseret en stor pressekonference i anledning af offentliggørelsen i juni 1948 af det første nationalbudget. Vi havde ventet at se det beskrevet på alle avisforsider den næste dag. Desværre stødte Aalborg-båden på en mine samme nat. Mange mennesker omkom, og nationalbudgettet blev til en mindre notits på side 10 i aviserne.

Desuden beskæftigede jeg mig med planlægningen af Marshall-hjælpen, som jo var adviseret fra amerikansk side i sommeren 1947, og som begyndte at blive aktiveret i det tidlige forår '48. Der var mange krav fra amerikansk side, bl.a. at vi skulle lave langtids-

programmer om, hvordan vi forestillede os, at vores økonomi ville udvikle sig på basis af den økonomiske hjælp, som vi fik. Det var der heller ikke nogen, der havde gjort før.

I løbet af få måneder blev Kampmanns sekretariat centrum for den økonomiske politik, der blev ført i Danmark, og alle forslag af økonomisk art, som skulle op til regeringen og eventuelt senere til Folketinget, passerede først igennem Kampmanns sekretariat og regeringens økonomiudvalg, som var blev stiftet efter regeringsskiftet. Det var faktisk farligt at foreslå noget til Kampmann, for hvis han syntes om ideen, så kunne man risikere, at det i løbet af et par dage var taget op i regeringen og ved at blive gennemført under en eller anden form. Han var helt udsædvanlig aktiv.

Senere hen hævdede man, at han var maniodepressiv, men jeg har kun oplevet ham som manisk. Hvis han nogensinde var depressiv, var det i hvert fald på et niveau, der svarede til højeste aktivitetsniveau for os andre. Jeg synes, at det er lidt synd, at disse maniodepressive træk i så høj grad er kommet til at præge beskrivelsen af ham. I virkeligheden kan man sige, at det var lidt af en tragedie for Danmark, at vi ikke fik lov til at beholde ham noget længere som finansminister og senere statsminister. I mange henseender ville udviklingen utvivlsomt være gået bedre, fordi han var manden, der turde og kunne gennemføre de store reformer, som efterkrigstiden krævede.

Paris: OEEC og NATO, 1949-1952

Det varede jo ikke så længe, før du flyttede til Paris?

Ja, jeg ved egentlig ikke rigtig, hvorfor jeg flyttede til Paris. Paris har vel altid haft en vis romantisk tiltrækning. Jeg havde været der, da jeg blev student, og havde dengang overvejet, om ikke jeg kunne blive der, men det var i august måned '39, og vi var klar over, at krigen var ved at bryde ud, så jeg fandt det klogest at vende hjem. I 1949 ville jeg gerne tilbage til Paris. Da var OEEC - Organisationen for Europæisk Økonomisk Samarbejde - oprettet året før, og den blev meget hurtigt centrum ikke alene for fordelingen af Marshall-hjælpen, men for hele det økonomiske samarbejde i Vesteuropa. Så det var sådan set et meget centralt sted. Ligesom hos Kampmann lærte jeg overordentligt meget i disse år som medlem af den danske delegation ved OEEC.

Du havde jo også nogle ret kendte chefer i de år i Paris?

Ja, først var jeg medhjælper for Erling Kristiansen, som var en fremragende begavelse, men en lidt indesluttet person, så det varede ligesom lidt, inden man lærte ham at kende. Det hjalp meget, at han havde en meget ekstrovert kone, Annemarie Selinko, som i den periode skrev den verdensberømte bog "Desiree". Den blev senere filmet med Marlon Brando i hovedrollen. Jeg ved ikke om filmen var så stor en succes, men bogen var det i alt fald, og den tjente de mange penge på. Den hjalp jeg hende med - ikke at skrive - men jeg kørte hende rundt til biblioteker og forskellige andre steder, hvor hun kunne finde materiale til bogen i Paris, fordi hun ikke selv havde kørekort.

Jeg kom i øvrigt til at efterfølge Erling Kristiansen på alle hans senere poster. Jeg blev assisterende afdelingschef efter ham, udenrigsråd efter ham og ambassadør i London efter ham.

Jeg oplevede det sidste OEEC møde om fordelingen af Marshall-hjælpen i august 1949. Det varede hele natten. Vi fik vistnok forbedret vores andel fra 2,7 % til 2,8 %, men jeg husker bedst, at min luxemburgske sidemand, Nicolas Hammel (senere forgænger for Niels Ersbøll som generalsekretær for EF-rådet), faldt ned af stolen med et stort brag. Jeg troede han var død, men han var nu bare faldet i søvn.

Derefter startede en hektisk periode, hvor amerikanerne pressede på for at få gennemført Marshall-planens mål om en forøgelse af handel, beskæftigelse og velstand i Vesteuropa

for at forbedre de sociale forhold og derved bl.a. begrænse den kommunistiske indflydelse - ikke mindst i Frankrig og Italien. Det var lidt af en overraskelse for os, at USA i december 1949 foreslog en 50 % liberalisering af importen. Vi havde hele natten før skrevet på Gustav Rasmussens tale om alle vore betænkeligheder ved en sådan liberaliserings-beslutning. Jeg fik ordre til at gå over og aflevere talen til ham på Hotel George V kl. 8 næste morgen. Udenrigsministeren modtog mig i rød silkeslåbrok, og hans eneste kommentar var, at han hellere ville have talen på fransk. Jeg svarede, at det kunne ikke lade sig gøre. Han spurgte, om jeg ikke kunne fransk - jeg var jo ansat i Udenrigsministeriet. Jeg svarede kun, at der ikke var tid til at skrive talen om.

Gustav Rasmussen talte som nr. 2 efter UK's Ernest Bevin. Dengang havde man ikke simultan- men efterfølgende oversættelse (engelsk/fransk), så vores tale var delt i 9 afsnit, der blev tolket successivt. Hele seancen varede mere end en time, og de andre troede aldrig, han ville holde op. Jeg lærte, at lange taler fra små lande sjældent er hensigtsmæssige.

Jeg var kun sammen med Erling Kristiansen et lille årstid, så afløste Eivind Bartels ham. Han har haft stor betydning i mit liv i den forstand, at det var ham, der fik mig ansat i Udenrigsministeriet, og det var ham, der som sin sekretær medbragte min senere kone til Paris. Rent bortset fra det, var han en bemærkelsesværdig personlighed. Han holdt meget af hurtigt kørende biler og smukke damer. Jeg husker især en åben topersoners, rød Bugatti fra 1925 eller 26, som han var meget glad for. Vi var spændte på finansminister Thorkil Kristensens reaktion, da Bartels insisterede på at hente ham i lufthavnen i denne bil. Thorkil Kristensens eneste kommentar var, at det på grund af motorstøjen var lidt svært at høre, hvad Bartels sagde.

Bartels kunne i de store internationale møder, som der var mange af, faktisk vende en stemning. Hvis der var et eller andet i en rapport eller i en tidligere talers indlæg, som han var uenig i, så kunne han ændre hele forsamlingens holdning. Hans manduktørerfaring gjorde ham god til at argumentere på en måde, som virkelig gjorde indtryk på folk. Det er en stor egenskab at have i internationale forsamlinger.

Var samarbejdet i OEEC en succes?

Ja, det lykkedes faktisk for amerikanerne i løbet af 1949/50 at få gennemført en betydelig liberalisering af handlen i Vesteuropa. Det skete procentvis i den forstand, at vi forpligtede os til først at liberalisere 50 % inden for visse varegrupper, senere 60 % og 65 %. Jeg tror allerede, at det begyndte at knibe for os at følge med, da vi nåede op på de 60 %, fordi landsbrugsvarerne blev holdt ude af liberaliseringen, idet lande som England, Sverige og Schweiz havde statshandel, der ikke var omfattet af liberaliseringen. Og når vores eksport ikke kunne blive liberaliseret, kneb det for os at tillade fri import af industrivarer. Men liberaliseringen havde utvivlsomt en positiv indflydelse på de fleste vesteuropæiske landes økonomier.

Desuden fik amerikanerne i sommeren 1950 gennemtrumfet den europæiske betalingsunion, EPU, som var et stort skridt i retning af at gøre de europæiske valutaer indbyrdes konvertible, således at man ikke behøvede at have balance i sin samhandel med de enkelte vesteuropæiske lande, men kunne overføre et overskud eller underskud fra det ene land til det andet. Jeg havde håbet at kunne overvære de afsluttende forhandlinger om EPU i juni 1950, hvor handelsminister Krag var den danske repræsentant. Men jeg blev sendt i byen med hans nye kone, den svenske filmskuespiller Birgit Tengroth, for at købe passende sko og kjole til hende. Hun var sød og køn og lignede den solbrændte, svenske bondepige, som hun ofte spillede i svenske film. Den indkøbte kjole klædte hende, men hun smed skoene, da hun skulle danse med de gamle ministre efter festmiddagen i Boulogneskoven.

Så skete der jo desværre det, at Korea-krigen brød ud, og amerikanernes interesse skiftede fra Vesteuropas økonomiske genopretning til Vesteuropas genoprustning. Vi havde jo dannet NATO i 1949, og der blev nu sat endnu mere skub i oprustningen. Interessen skiftede fra det økonomiske samarbejde med handelsliberaliseringen til genoprustning, så Vesteuropa var klar til at forsvare sig, hvis en ny krig skulle komme. Det gjorde den heldigvis ikke, og OEEC forblev endnu nogle år centrum for det økonomiske samarbejde i Vesteuropa, men organisationen fik aldrig den samme betydning, som den havde i 1948-50.

Spillede Danmark en rolle i det selskab i Paris?

Ja, faktisk spillede Danmark en ganske stor rolle - dels fordi vi havde 2 faste repræsentanter, Erling Kristiansen og Bartels, der havde gennemslagskraft, dels fordi vi på ministerniveau var godt repræsenteret, bl.a. med Thorkil Kristensen. Han imponerede, når han skulle forklare Danmarks begrundelse for ikke at kunne følge med i liberaliseringen - de mange restriktioner for vores landbrugseksport. Det var faktisk hans indsats i disse år, som kunne huskes, da man i slutningen af 1950'erne skulle vælge en ny generalsekretær. Det lykkedes ham at blive valgt, ganske vist ikke - som han selv altid hævdede - med enstemmighed. Stemmerne stod lige, da den franske repræsentant som den sidste skulle afgive sin stemme, og da han helt uventet stemte for Thorkil Kristensen, ja så blev han valgt. Bagefter gjorde man beslutningen enstemmig. Han spillede en stor rolle som repræsentant for Danmark i 1950'erne og senere i 1960'erne som generalsekretær i OECD.

Fik du også noget med NATO at gøre i de år?

Ja, i de sidste år var jeg tilknyttet NATO-delegationen, som dengang netop var flyttet fra London til Paris. Det var Steensen-Leth, der var dansk repræsentant. Han var en noget anden type end de danske repræsentanter, jeg har nævnt før, idet han slet ikke kunne begå sig i et stort møde, men var fremragende, når han skulle overbevise nogen om noget på tomandshånd. Han var charmerende og var fuld af historier. Han havde tilbragt en stor del af krigen i Berlin, og han var derefter i en kort periode i russisk krigsfangenskab, så han havde oplevet ganske meget og fortalte gerne derom. NATOs første generalsekretær, Lord Ismay, fik han et nært venskabsforhold til. De var begge godsejere og talte i nogen grad samme sprog. Det gjaldt dengang om at få NATO til at acceptere, at Danmark ikke kunne bruge så mange penge på oprustning, idet vi jo havde ganske meget andet at bruge pengene til i den periode. Det lykkedes som regel for Steensen-Leth med Lord Ismay's hjælp.

Hjemme i Udenrigsministeriet, 1952-1957

Men også tiden i Paris fik en ende?

Ja, efter nøjagtig 3 år skulle jeg tilbage til Udenrigsministeriet. Da havde jeg været væk fra ministeriet i 5 år, og det var jo på det tidspunkt af livet en ganske lang periode. Jeg blev anbragt i den økonomisk-politiske afdeling i det kontor, som havde med multilateralt samarbejde at gøre. Chefen var Gunnar Seidenfaden, en meget speciel mand, som bl.a. var ekspert i orkideer og har fået et miljøskib opkaldt efter sig. Han rejste meget, og da jeg var hans souschef, fungerede jeg ofte i lange perioder som chef for kontoret. Det var et kontor med ganske mange markante medarbejdere: Gundelach, Eigil Jørgensen, Inger Nielsen, Agerup, Skak-Nielsen, Otto Møller, Niels Boel, Niels Ersbøll, Fergo, Kühne, Maegaard-Nielsen, Ulrichsen og mange andre, som var sekretærer og fuldmægtige i kontoret i den periode.

Dengang lå alle NATO-sager - bortset fra ministerens taler - i den økonomiske afdeling. Vi var ansvarlige for finansieringen af NATO-flyvepladserne i Aalborg, Tirstrup, Vandel, Skrydstrup m.fl. og for andre NATO-financierede forsvarsanlæg i Danmark. Danske entreprenør-firmaer fik store opgaver både her og i andre NATO-lande som f.eks. Tyrkiet samt i Grønland.

Vi afsluttede formelt Marshall-hjælpen efter at have modtaget godt 300 mio. USD. Det skete under Thorkil Kristensen som finansminister i foråret 1953. Samtidig begyndte de mange planer om Europas nyorganisering at dukke op. Jeg husker, at vi i 1952/53 fik en indbydelse til at slutte os til Kul- og Stålunionen, CECA, men regeringen besluttede at sige nej.

CECA var Jean Monnet's visionære ide om at eliminere muligheden for en tredje verdenskrig i Europa ved at sammensmelte Tysklands og Frankrigs kul- og stålindustri. Det var ingen tilfældighed, at medlemskredsen var de 6 lande, der på den ene eller anden måde var taberne i 2. Verdenskrig. Da vi som bekendt mente at have vundet krigen sammen med England, følte vi ikke, at vi hørte hjemme i denne gruppe.

Allerede i begyndelsen af 50'erne dannedes der i Europa to skoler. En bestående af England og de skandinaviske lande og en bestående af Frankrig, Tyskland, Italien og Benelux-landene. Den første skole under engelsk lederskab var pragmatikere i den forstand, at man ville først udbygge det europæiske samarbejde, efterhånden som et konkret behov

opstod. Den anden skole under fransk ledelse ville straks oprette fælles institutioner og aftale klare målsætninger for det europæiske samarbejde, som regeringerne så skulle forpligtige sig til at arbejde frem imod. Vi stod sådan lidt med et ben i hver lejr, men følte os mest knyttet til England. De havde det parlamentariske demokrati, der sejrede i 2. Verdenskrig, og det var vores største eksportmarked, ikke mindst for de vanskeligt afsættelige landbrugsvarer. Splittelsen blev tydelig efter Messina-konferencen i slutningen af juni 1955.

Hvad var Messina-konferencen for noget?

Det var faktisk den konference, hvor EF/EU blev grundlagt. Det var der, man vedtog de første beslutninger om et omfattende samarbejde på kommunitær basis. England var inviteret til at deltage i konferencen. Danmark var ikke. England forlod den nu ret hurtigt. England troede ikke på ideen om at opstille samarbejdsmål, som man skulle opfylde i løbet af en nærmere bestemt årrække. England mente, at vi skulle vente, indtil det aktuelle behov opstod. Så det var nok ikke helt forkert, at England ikke rigtig passede ind i samarbejdet.

Jeg spurgte engang den franske generalsekretær for OEEC, Robert Marjolin, hvorfor han i 1950'erne havde ladt OEEC i stikken og koncentreret sig om samarbejdet mellem De Seks. Han var en af forfatterne til Rom-traktaten. Hans svar var: "I ville jo ikke noget", og med *I* mente han Storbritannien og de skandinaviske lande. Og når jeg tænker tilbage, så havde han vel i og for sig ret i, at vi nok var for besværlige. Danmark ville ikke noget, før landbrugsvarerne var liberaliseret. England ville ikke tale om afskaffelse af toldsatserne, fordi man anså tolden som "the proper mean of protection".

Heller ikke De Seks troede, at der ville komme ret meget ud af Messinakonferencen. Jeg husker, at jeg var med Jens Otto Krag på besøg hos CECA i Luxembourg nogle få dage efter konferencens afslutning, og hvor vi aflagde høflighedsvisit hos konferencens præsident, Luxemburgs statsminister Joseph Bech. Aftenen før havde vi besøgt Luxembourgs tre natklubber, og var her blevet enige om, at vi måtte huske at spørge Josef Bech om hans mening om Messinakonferencens forløb. Det huskede Krag også den næste dag men var ellers lidt træt og vågnede først op, da Bech svarede, at der skete ingenting på den konference. Der blev vedtaget en række af de sædvanlige europæiske floskler, men det ville

sikkert ikke føre til noget. Krag blev ligesom lidt vred. Han havde mange gode spørgsmål og ville gerne have en diskussion om, hvordan Europa skulle formes i fremtiden. Det var Bech slet ikke interesseret i.

Men Bech tog som bekendt fejl. I løbet af kort tid enedes man om på et møde i Venedig under ledelse af den belgiske udenrigsminister at udarbejde et traktatudkast, som blev underskrevet i Rom godt halvandet år efter i marts 1957. Det prøvede Krag at minde ham om ved underskriftsceremonien i forbindelse med vores tiltrædelse i januar 1972, men da var Bech gået over i nissefaget, dvs. han kunne ikke rigtig huske nogetsomhelst.

Modsat Joseph Bech, så bevarede Krag troen på det europæiske projekt?

For Krag var Europa en hjertesag hele vejen igennem. Det oplevede jeg ikke mindst i mine år som sekretær for regeringens fællesmarkedsudvalg og på mine rejser med Krag. Krags grundsynspunkt var helt fra hans unge dage, at en eller anden form for institutionaliseret europæisk samarbejde ikke alene ville være hensigtsmæssigt men nødvendigt, hvis Europa i fremtiden skulle overleve uden krige og evindelige skænderier. Og Danmark skulle være med i et sådant samarbejde. Hans tid i Direktoratet for Vareforsyning havde lært ham, hvor besværlig og handelsforvridende importregulering kan være, så han var fra begyndelsen i princippet enig med amerikanerne om nødvendigheden af handelens frigørelse, hvis Europa skulle komme på fode. Hvis man ville endnu videre, måtte frigørelsen også omfatte arbejdskraft og kapital.

Krag indså hurtigt, at sektorvise markedsordninger for f.eks. kul, stål eller landbrugs-varer ikke kunne samle alle vesteuropæiske lande, og at den eneste farbare vej var et altomfattende økonomisk samarbejde. Han var formentlig en af de få danske politikere, der på et tidligt tidspunkt blev fascineret af De Seks' fællesskabside. Og trods omveje som nordisk samarbejde og EFTA og trods modstand fra fagforeninger og fløje i hans eget parti fastholdt han, at det brede, økonomiske samarbejde i Europa måtte være endemålet.

Da visionerne om en dansk "velfærdsstat" begyndte at tage form i 1960'erne, stod det endnu mere klart for ham, at de kun kunne realiseres med et bredt europæisk samarbejde som fundament. Fred i Europa var naturligvis stadig det overordnede mål, men politisk samarbejde var for Krag primært samarbejde om økonomisk politik. Kunne man også samarbejde om mere klassisk udenrigspolitik, ville det selvsagt være positivt, men det måtte

ikke svække NATO-samarbejdet, der forsat skulle være grundlaget for vores forsvars- og sikkerhedspolitik.

Dengang i 1957 tvivlede du på, at det kunne lade sig gøre?

Jeg troede ikke, at det ville komme ret meget længere end til underskrift af traktaten. Der var dengang så mange traktater og samarbejdsplaner, der aldrig var blevet realiseret. Jeg holdt et foredrag på Københavns Universitet om Romtraktaten i april 57, hvor jeg sluttede med at sige, at traktaten formentlig aldrig ville blive ratificeret, især ikke i Frankrig. Jeg tog jo grusomt fejl. Der gik ikke to måneder, så var den ratificeret i det franske deputeretkammer. Ganske vist forsvandt den premierminister, der stod for traktatens ratifikation, helt fra det politiske liv, men traktaten trådte i kraft 1. januar 1958.

Englænderne var i mellemtiden vågnet op og havde allerede i 1956 fremlagt et forslag i OEEC om et stort frihandelsområde udenom De Seks' toldunion. Det var i og for sig en meget visionær plan, men man fortabte sig i alle mulige detaljer, og der gik halvandet år, før forhandlingerne var kommet frem til de afgørende spørgsmål. I mellemtiden var general de Gaulle i maj 1958 kommet til magten i Frankrig, og han var helt klart ikke tilhænger af europæisk integration. Havde han været premierminister i 1957, var Rom-traktaten aldrig blevet ratificeret, men den var der jo, da han fik magten, og så forsøgte han at få det bedst 'mulige ud af den for Frankrig. Og han var ikke interesseret i nogen tilknytning til EF af lande som England og de skandinaviske lande, så Frankrig saboterede mere eller mindre forhandlingerne om det store frihandelsområde fra de Gaulle tiltrådte i maj 58, og til englænderne gav op i november samme år.

Kort sagt: Vi stod i en situation, hvor det for Danmark værst tænkelige var ved at ske, at vores hovedmarkeder var ved at blive delt i to konkurrerende markedsgrupper. Krag, der på det tidspunkt var først minister for udenrigsøkonomi og senere udenrigsminister, forsøgte på alle mulige måder at klinke skårene, men det lykkedes ikke.

Gesandtskabet i Wien, 1957-1959

Oplevede du selv det store frihandelsområdes sammenbrud?

Nej, i sommeren 1957 flyttede jeg til Wien på en almindelig udepost. Der var det særlige ved den stilling, at der ikke havde været nogen udsendt repræsentant for Udenrigsministeriet i Wien siden 1926, hvor gesandtskabet blev nedlagt af besparelsesgrunde. Når man nu genoprettede det med en udsendt embedsmand som chargé d'affaires, var det især på grund af de mange flygtninge fra 1956-opstanden i Ungarn, som søgte om asyl i Danmark. Det gav anledning til et stort pres på gesandtskabet.

Der havde været en fast, dansk kontormand, der passede konsulatet siden 1920'erne, Vilhelm Broch. Han var i og for sig en udmærket mand, men det gik op for mig, at han var løbet ind i vanskeligheder med en hel del personer, som spillede en rolle både i Wien og i København. Han administrerede adgangen til at få visum til Danmark, da Hitlers tropper gik ind i Østrig i 1938, og havde bl.a. nægtet visum til Erling Kristiansens senere kone, Anne Marie Selinko. Hun var af jødisk afstamning, så hun var interesseret i at komme væk fra Østrig. Erling Kristiansen havde lejet en bil for at køre til Østrig og hente Anne Marie ud. Han nåede Wien før Hitler, men fik ikke Anne Marie med, fordi Broch sagde nej til visum.

Han sagde også nej til visum til den mangeårige danske generalkonsuls søn, der var dansk vicekonsul og af jødisk afstamning, og som var arving til den største detailhandelskæde i Østrig, Meinl-koncernen. Det betød, at hans firma efter krigen var meget modvillig over for at have noget som helst med danske varer at gøre. Jeg prøvede at overtale ham, men det nyttede ikke noget. Vi fik dog lov til at beholde kontorerne i hans ejendom, hvor gesandtskabet og konsulatet i årevis have boet gratis.

Også Bruno Kreisky, som senere hen blev udenrigsminister og forbundskansler i Østrig, og som dengang var statssekretær i Udenrigsministeriet, havde været udsat for det samme. Han var jøde og socialist og havde siddet i koncentrationslejr, men blev lukket ud nogle få dage før Hitlers indmarch i 1938. Han skyndte sig så hen til det danske gesandtskab for at få et dansk visum, men han fik det heller ikke. Han kom dog til Danmark, idet Hedtoft stod i Kastrup og ordnede hans indrejse. Han glemte det aldrig og ville ikke engang 20 år efter ved min akkreditering give Broch hånden, men vendte ryggen til, da Broch skulle præsentere mig

i Udenrigsministeriet. Kreisky forblev dog en god ven af Danmark og Sverige, hvor han opholdt sig under krigen.

Der er vel også noget positivt at fortælle om opholdet i Wien?

Ja, Østrig var jo netop dengang - efter statstraktaten i 1955 - blevet af med besættelses-tropperne og zone-opdeling af Wien. Det betød en vældig opblomstring både økonomisk og kulturelt, men enhver form for nærmere samarbejde med Tyskland og dermed EF var forbudt ifølge den statstraktat, der afsluttede besættelsen. Derfor havnede Østrig i EFTA.

I 1957 oprettede man i Wien under FN International Atomic Energy Agency (IAEA), som jo stadig spiller en stor rolle. Der var ganske mange indkøringsproblemer. Danmark havde en ganske central rolle, fordi vi – ikke mindst på grund af Niels Bohr - var ret langt fremme med hensyn til den fredelige udnyttelse af atomenergien. Det var i den periode, hvor vi byggede atomreaktorerne på forsøgsanlægget i Risø.

Endelig fejrede vi i 1959 40 års jubilæet for wienerbørnsaktionen efter 1. Verdenskrig. Det var et stort arrangement med deltagelse af 8.000-10.000 mennesker. Bodil Koch repræsenterede den danske regering og holdt mange taler og røg mange cigarer med danske wienerbørn. Det var faktisk dengang i Wien således, at i næsten alle ministerier, store firmaer, butikker eller forretninger kunne man møde folk, der kunne tale lidt dansk, fordi de havde været wienerbørn i Danmark. Der havde vel været - jeg kan ikke huske tallet nøjagtigt - 12.000-15.000 børn hovedsagelig i København, men også spredt ud over landet. Det spillede faktisk en stor rolle for det dansk-østrigske samarbejde, at der var skabt så mange personlige kontakter i perioden efter 1. Verdenskrig.

Europæiske markedsproblemer, 1959-1977

Hvor længe var du i Wien?

Jeg var der kun i to og et halvt år. Jeg kom hjem igen i december 1959. En af de første dage efter min hjemkomst var jeg blevet inviteret til te hos Krag og Helle på Egernvej, og efter nogen snak frem og tilbage gik det op for mig, at det Krag ville fortælle mig var, at han mente, at jeg fra 1. januar skulle udsendes til EFTA i Paris. Jeg protesterede, fordi jeg netop var kommet hjem med kone og 3 børn, hvoraf den yngste kun var nogle få måneder, og samme formiddag havde købt hus i Skovshoved. Da vi sådan havde diskuteret lidt frem og tilbage, og jeg havde givet udtryk for mine betænkeligheder, brød Helle ind og sagde: "Hør Jens Otto, det er da også noget underligt noget, når manden lige er kommet hjem fra flere års ophold i udlandet så få dage efter at sende ham ud igen". Krag blev lidt irriteret, men sagde: "Nå, men så finder vi på noget andet". Resultatet blev så, at jeg ikke kom til EFTA, som jo efter nogle få måneder flyttede fra Paris til Geneve, fordi de Gaulle ikke ville give organisationen diplomatiske rettigheder.

Spillede EFTA en stor rolle for arbejdet i Udenrigsministeriet?

Ja, men jeg var ikke med, da EFTA blev forhandlet, så jeg kan ikke sige, hvem der fik ideen til at lave dette frihandelsområde af de 7 - altså England og de tre skandinaviske lande plus Schweiz, Østrig og Portugal. Jeg tror egentlig, det var en engelsk tanke, som blev plantet hos Sverige og Schweiz, der hver for sig mente, at det var dem, der var ophavsmænd. Det var første gang, man havde forsøgt et frihandelsområde. Det var muligt efter GATT-traktaten, men aldrig prøvet før. Det var teknisk ganske besværligt, men der var en klar vilje til at skabe noget som en slags modvægt imod De Seks' toldunion. Danmark lagde meget stor vægt på, at EFTA ikke skulle være en kamporganisation, men bygge bro mellem EFTA og EF (de 7 og de 6). Det tror jeg egentlig også, der var en vis forståelse for, måske mest i England, men ikke så meget i de andre lande, hvor bitterheden mod De Seks og deres enegang var ret stærk. EFTA var egentlig en god organisation i den forstand, at den fik afviklet told og importrestriktioner mellem de 7 lande - endda hurtigere end man gjorde det i EF, men der var ingen perspektiver for et langsigtet samarbejde.

Det største problem var, at England nogle år senere indførte en særlig importtold af valutariske grunde. Det var selvfølgelig helt i strid med ånden i et frihandelsområde, men ellers forløb samarbejdet godt og vi lærte meget af det, fordi vi var så få, at hvert et land havde en væsentlig rolle. Vi havde ofte forskellige synspunkter, men det lykkedes altid at finde kompromiser. De halvårlige ministermøder sluttede altid med en opfordring til De Seks om dialog og samarbejde. Der kom aldrig svar. Det var også en munter organisation. Alle ministermøder sluttede med et stort bal, medens EF's ministre altid sad og skændtes hele natten.

I foråret '61 sker der imidlertid det uventede, at England pludselig meddelte, at de overvejede at søge medlemskab hos De Seks. Det viste sig senere, at det havde de overvejet allerede, inden vi havde underskrevet EFTA traktaten. Det skabte stor vrede hos de neutrale lande, Sverige, Østrig og Schweiz, som vidste, at de ikke kunne blive medlemmer af EF, medens vi i Danmark var meget tilfredse, fordi det ville jo løse vores problemer med de to konkurrerende markedsgrupper.

Hvordan forløb så forhandlingerne med EF?

Forhandlingerne om medlemskab startede i august '61. Vi indgav ansøgningen samme dag som England, men det var klart, at medens England ville være med af politiske årsager - for at bevare kontrol over udviklingen i Vesteuropa - så ville Danmark med hovedsageligt af økonomiske grunde. Vi havde ikke de store problemer under forhandlingerne, men England havde en lang række egentlige ændringsforslag til Rom-traktaten. England betragtede jo stadig sig selv som en stormagt og, den førende europæiske magt. De fandt det naturligt at foreslå en del ændringer, som de i princippet gerne ville orientere os om. Jeg tror de havde 12 væsentlige ændringsforslag, men de fortalte os kun om de 8. Resten vidste de, vi ville være modstandere af. Vi kendte naturligvis samtlige 12 ændringsforslag, så det skabte lidt af et troværdighedsproblem mellem Danmark og England i forhandlingsperioden.

Nogle dage før de Gaulles pressekonference den 14. januar 1963 havde vi fra pålidelig kilde fået at vide, at de Gaulle ville afbryde forhandlingerne. Begrundelsen var, at han ikke anså England for moden til medlemskab af EF. Jeg vidste ikke rigtig, hvad vi skulle gøre i den anledning. Erling Kristiansen var ikke hjemme, og det eneste, jeg kunne finde på, var at spørge ambassaden i London, hvad englænderne havde tænkt sig at gøre, når nu

forhandlingerne blev afbrudt. Svaret fra ambassadør Svenningsen var, at det troede englænderne ikke på. Jeg svarede tilbage, at vi var ret sikre på, at der ville blive tale om en afbrydelse. Jeg blev derefter ringet op af den engelske chefforhandler. Han spurgte mig, hvor vi havde vores oplysninger fra. Jeg svarede ham, at det var fra de Gaulles kabinetschef. Hans kommentar var: "Det kan de da ikke. Det var jo os, der vandt krigen". Det var Englands holdning dengang, at det kunne man ikke tillade sig over England. De opfattede fortsat sig selv som det land, der naturligt skulle styre Europa.

Der var betydelig bitterhed både i Danmark og England over de Gaulle's veto. Hækkerup udlovede en kasse øl til den, der ville tage til Paris og skyde de Gaulle. Det var nok lidt overdrevent, dels fordi de Gaulle lidt senere tilbød os EF-medlemskab uden engelsk deltagelse, dels fordi historien gav ham ret. England var dengang ikke modent til medlemskab, og nogle vil måske hævde, at det er det aldrig blevet. Danmark ville formentlig have haft stor økonomisk fordel af medlemskab i 1963, men dansk medlemskab uden England var dengang en politisk umulighed. Engelsk medlemskab betragtedes som en garanti for en fornuftig udvikling af et europæisk fællesskab.

Hvad gjorde I så?

Det betød, at vi igen var tilbage ved begyndelsen. Vi forsøgte at få det bedst mulige ud af EFTA-samarbejdet. Vi prøvede, om vi kunne få det styrket på den ene eller på den anden måde, men det lykkedes ikke, fordi England egentlig ikke var interesseret og Schweiz og Østrig heller ikke. Vi fik på et EFTA-topmøde i Wien i maj 1965 vedtaget forskellige forslag til samarbejde med de seks EF-lande. Hækkerup, som dansk udenrigsminister og formand for EFTA i den periode, fremførte forslagene over for De Seks i en personlig note, men der kom aldrig noget svar. De var ikke interesserede. De havde i den periode mange interne vanskeligheder. Det var dengang Frankrig førte "den tomme stols politik", der endte med det såkaldte Luxemburg-forlig i foråret 1966.

Hækkerup argumenterer for sit brobygningsforslag på EFTA-rådsmøde i Geneve i juli 1965

Nogen tid senere hørte vi, at englænderne nu mente, at Frankrigs holdning var ved at blive mere positiv over for et muligt engelsk medlemskab. Det var vistnok den engelske ambassadør, Sir Christopher Soames, der i samtaler med de Gaulle havde forstået, at dennes holdning var ved at blive ændret. Soames talte meget, og meget højt, og de Gaulle har nok ikke fået lejlighed til at sige så meget, men det indtryk, som Soames havde fået var, at tiden var moden til at forsøge at genoptage forhandlingerne. Det passede den pro-europæiske engelske udenrigsminister, George Brown. Han drak mindst lige så meget whisky og øl som Per Hækkerup, men tålte det ikke nær så godt og måtte flere gange bæres ud fra de festlige sammenkomster. Han var altid optimist, og besøg hos de fleste fællesmarkedslande gav også ham et positivt indtryk af forhandlingsmulighederne. Resultatet blev, at Danmark og England begge indgav ansøgninger om medlemskab den 11. maj 1967. Og det var den ansøgning, vi fem år senere kom ind på.

Var det ikke i den periode, at vi fik en markedsminister i Udenrigsministeriet?

Jo, vi fik Tyge Dalgaard som minister for europæiske markedsanliggender og nordiske anliggender. Samtidig var han også handelsminister. Baggrunden for hans udnævnelse var, at Krag blev kritiseret af Poul Møller, den konservative leder, for, at markedsproblemerne ikke blev passet omhyggeligt nok. Udenrigsminister Hækkerup havde for mange ting at se til og han rejste meget, bl.a. havde vi i sommeren 1966 været på en lang tur i Sydamerika.

Med udenrigsminister Per Hækkerup i Sao Paulo, 1966. Desuden ses bl.a. generalkonsul Bülow

Samtidig meddelte den daværende handelsminister Lars P. Jensen, at han ønskede at udtræde af regeringen for at blive formand for FDB. Det gav Krag chancen for at udpege en handelsminister, der også kunne tage sig af de europæiske markedsproblemer. Når han valgte Tyge Dahlgaard skyldtes det formentlig, at denne havde været en stor succes på et møde i august 1966 i Folketingets markedsudvalg med danske ambassadører. Dahlgaard havde gjort en god figur og i høj grad sat oppositionen til vægs. Jeg blev ikke rådspurgt om valget af Dahlgaard. Jeg fik besked på at hjemkalde ham. Jeg var lidt overrasket over det, fordi det var ikke normalt at statsministeren hjemkaldte en ambassadør til samtale. Jeg fik lokket ud af Eigil Jørgensen, at tanken var, at han skulle være minister. Inden Dahlgaard formelt fik

tilbuddet af Krag, snakkede jeg med ham, og jeg tror nok, jeg tilrådede ham at sige ja, hvis han fik tilbuddet med det rigtige ansvarsområde. Baggrunden var, at det var gået op for mig, at hvis ikke Dahlgaard ville tage jobbet, så havde Krag andre kandidater på tapetet, bl.a. Tabor og Erling Olsen, og i den situation ville jeg foretrække Dahlgaard, som jeg kendte godt og aldrig havde haft problemer med.

Han blev en meget fremtrædende minister, som stod statsministeren nær, og som gerne optrådte i medierne. Han var meget proeuropæisk og meget optaget af, at Danmark og England snarest muligt skulle søge medlemskab i EF. Det var i høj grad ham, der stod bagved den ansøgning, som blev indsendt den 11. maj 1967. Dahlgaard fik jo en lidt tragisk skæbne. Som så mange andre ministre følte han sig hurtigt mere og mere sikker i sadlen og mere og mere uundværlig. Derfor udtalte han sig, som det nu passede ham, og det var ikke altid i overensstemmelse med regeringens politik. På et stort erhvervspolitisk møde i Herning i september 67 holdt han en tale, hvor han gik ind for at tage hensyn til dansk eksport frem for politiske hensyn. Baggrunden var Grækenland, som nogle mente skulle boykottes eksportmæssigt efter oberststyrets overtagelse af magten.

Dahlgaards synspunkt passede dansk erhvervsliv, men passede ikke til regeringens politik. På vejen i bil til Århusbåden kritiserede jeg den meget unuancerede og lidt kategoriske tale, han havde holdt, men han fastholdt, at det var rigtigt sagt. På båden hjem til København mødte vi en hel del politikere, der skulle møde på Christiansborg den følgende dag. Her strammede han sine synspunkter endnu mere. Det vakte en del undren, bl.a. hos Grünbaum, der på det tidspunkt var finansminister.

Dagen efter var der et møde - jeg tror det var på Nordisk Kollegium – arrangeret af hans nevø, Frank Dahlgaard, som samtidig skrev til Information. Her strammede Dahlgaard endnu engang sine synspunkter, og Frank Dahlgaard sendte dem i den strammede form til Information, som offentliggjorde dem den følgende dag. Krag var i New York til FN-møde og fik her underretning om, hvad Dahlgaard havde sagt i de forløbne dage. Jeg tror, det var Per Hækkerup, som foranledigede, at de værste uddrag af Dahlgaards taler blev sendt til Krag. På vejen hjem i flyet besluttede Krag at kalde Dahlgaard til møde på Marienborg samme eftermiddag. Den lørdag eftermiddag, hvor de mødtes, var Krag positiv indstillet i den forstand, at han ville finde et kompromis, hvor Dahlgaard på en pæn måde kunne trække

sine udtalelser tilbage. Men det ville Dahlgaard ikke. Han holdt fast på, at det han sagde, det var det rigtige, og derfor skiltes de, men aftalte at mødes igen søndag morgen. Senere fortalte Krag mig, at han havde skiftet mening i nattens løb og var kommet til den konklusion, at det var bedst at benytte lejligheden til at blive af med Dahlgaard.

Så Krag kom til mødet den følgende dag med den faste overbevisning, at han ville af med Dahlgaard. Dahlgaard havde ikke forstået, at Krags holdning havde ændret sig og talte stadig for et kompromis, som lå ret tæt på hans egen opfattelse, men det ville Krag ikke høre på. Han var nu kun interesseret i, at Dahlgaard indgav sin afskedsbegæring, og det ville Dahlgaard ikke. Kort sagt: der var en situation ligesom med Birthe Rønn-Hornbech. Det endte med, at Krag så måtte afskedige ham. Det var dengang ikke sket siden Alberti i 1908, at en dansk minister var blevet afskediget og ikke selv havde bedt om at få lov til at fratræde sin stilling.

Jeg har stadig lidt dårlig samvittighed over, at jeg ikke fik overtalt Dahlgaard til at opføre sig mere fornuftigt. Men der var flere andre, der forgæves prøvede, så det var måske heller ikke lykkedes for mig. Det skabte store vanskeligheder for ham senere hen. Dels fordi der var internationale stillinger, han kunne have fået, og som han gerne ville have, men hvor afskedigelsen som minister var en hindring. Dels kom han i den efterfølgende periode ind i stor personlig krise. Jeg tror egentlig først, han kom over det, da han blev ambassadør i London. Da følte han vist, at han var kommet ind i varmen igen. Men desværre var det jo også der, han døde af en kræftlidelse.

Både af Dahlgaards og for den sags skyld også Tabors korte optræden i denne periode som henholdsvis markeds- og udenrigsminister kan man vist drage den lære, at vejen fra embedsværket til det politiske liv (og omvendt) bør være irreversibel og derfor grundigere overvejes af alle parter.

Hvordan var forholdet mellem Krag og Hækkerup?

Efter min mening er det overdrevet at tale om et dårligt forhold, i hvert fald for så vidt angår de første mange år. Der er nok andre, der har kendt dem bedre end jeg, men jeg kan huske dem helt tilbage i 1942 eller 43, hvor Per og Grete Hækkerup havde fået en halv gris fra familien på landet. Vi var mange, der var med til at spise den i deres lejlighed i Fiolstræde.

Krag var en af dem og - så vidt jeg husker – kom han indtil flere gange, inden han havde fået nok.

Hækkerup var ikke dengang så vennesæl og rund, som han senere blev. Han var en meget skarp og ihærdig debattør, og han var ikke særlig overbærende over for andres synspunkter, hvis de afveg fra hans egne, så han kunne somme tider virke ret irriterende. Krag kunne også godt lide at diskutere, men det var på en mere afbalanceret og ræsonnerende måde, hvor man gerne skulle nå frem til en eller anden form for fælles konklusion.

Medens Krag blev handelsminister i 1947 samtidig med, at han blev valgt ind i Folketinget, var Hækkerups politiske karriere længe om at komme i gang. Han var ikke rigtig på bølgelængde med Viggo Kampmann, der tilsyneladende betragtede ham som for besværlig. Jeg spurgte engang Kampmann, hvorfor han ikke kunne finde plads til Hækkerup i regeringen. Han svarede meget bestemt, at en Hækkerup i hans regering var nok (broren Hans var justitsminister). Derimod var der ingen tøven med hensyn til Krags beslutning i 1962 om, at det var Per Hækkerup, der skulle afløse ham som udenrigsminister, og i de første 2-3 år derefter, hvor jeg arbejdede tæt sammen med dem begge, var der ingen problemer - der var tværtimod et udmærket samarbejde.

Når vi kommer frem til 1965-66 var Hækkerup blevet en populær og højttalende udenrigsminister, der tit og gerne optrådte i medierne og i festligt lag gerne fremhævede, hvor fremragende en statsminister, han ville kunne være. Det var der selvfølgelig hjælpsomme mennesker, der fortalte Krag, der i den periode var udsat for ganske meget kritik fra mange sider. Det har måske givet anledning til en vis utilfredshed hos Krag, samtidig med at han var meget bevidst om ikke at miste styringen over sit Europa-projekt, der på det tidspunkt var ved at komme til live igen. Krag havde brug for en minister, som han kunne styre 100 %. Det kunne han ikke med Hækkerup. Det troede han, at han kunne med Tyge Dahlgaard.

Jeg talte med Krag, dagen efter at han havde taget markedsproblemerne fra Hækkerup. Krag var meget lettet over, at Hækkerup tilsyneladende havde taget det meget roligt. Jeg kunne hurtigt konstatere, at det ikke var rigtigt. Hækkerup var meget skuffet over at have fået frataget den vigtigste del af sit arbejdsområde. Og bitterheden blev større i de følgende uger og var efter min mening hovedgrunden til, at han trådte tilbage som udenrigsminister efter valget i november 1966.

Hækkerup fortalte mig samme dag, han fratrådte som udenrigsminister, at han blot havde meddelt Krag sin beslutning, men Hækkerup var tilsyneladende lidt overrasket og lidt fornærmet over, at Krag uden diskussion havde accepteret hans afgang. Krag spurgte mig et par dage efter, hvad jeg troede var grunden til Hækkerups ønske om at forlade regeringen, om han var syg, træt eller havde andre planer? Jeg svarede, at jeg troede, at hovedgrunden var, at han havde fået frataget ansvaret for markedsproblemerne. Krag sukkede, men sagde ikke mere.

Allerede i maj 1967 ville Hækkerup gerne tilbage, men Krag, som jo selv midlertidigt havde overtaget udenrigsministerposten, holdt ham hen med snak. Jeg gjorde et forsøg på at tale Hækkerups sag under et besøg Bulgarien i september 1967. Krag erklærede sig villig til at overveje alle personer til den ledige udenrigsministerpost, som 1) var medlem af partiet 2) havde forstand på udenrigspolitik 3) ville gøre, hvad han sagde. Da jeg nævnte Hækkerup, svarede han straks med et skævt smil: du ved jo, at han ikke opfylder den tredje betingelse.

Krags regering blev som bekendt væltet i december 1967, men da socialdemokraterne vendte tilbage til magten i september/oktober 1971 blev Hækkerup ganske vist ikke udenrigsminister, men fik en yderst central post i regeringen som budgetminister med et stort ansvarsområde, der i realiteten dækkede både finans- og økonomiministeriet. Krags tillid til Hækkerups evner som indenrigspolitiker må have været betydelig. Om han levede op til det, ved jeg ikke. Hækkerup var ikke rigtig den samme i 1971, som da han forlod Udenrigsministeriet i 1966. Det var Krag heller ikke, men han ville fuldende sit Europa-projekt, og det lykkedes som bekendt også det følgende år.

Hvornår var det, at I genoplivede de nordiske forhandlinger - de såkaldte Nordek-forhandlinger?

Det var i 1967. Selvom EF-ansøgningen var blevet indgivet i maj måned, og De Seks havde sat EF-udvidelsen på dagsordenen, fortalte vores kilder i Paris, at det stadig ikke var særlig sandsynligt, at general de Gaulle ville acceptere et britisk medlemskab. Derfor begyndte vi at overveje, hvad vi skulle gøre, hvis der kom et tredje fransk veto. De Gaulle havde adskillige år tilbage af sin embedsperiode. Jeg tror først den udløb i 1972, og vi var meget ængstelige for at tabe fremdriften i markedsproblematikken. Den modernisering af dansk lovgivning, som vi var i gang med i takt med udviklingen i De Seks, ville gå i stå. Vi troede ikke på, at man

kunne få mere ud af EFTA-samarbejdet. Det ville englænderne ikke, og det ville Schweiz og Østrig heller ikke. De ville opfylde det, der stod i traktaten, men derudover så var de ikke interesseret i et videregående samarbejde.

Både Norge og på sin vis også Sverige havde jo ligesom Danmark søgt optagelse i EF og var interesseret i at deltage i videregående samarbejde, selvom der var betydelig større opposition, end der nogensinde havde været i Danmark. Vi så nogle muligheder i et udvidet nordisk samarbejde samtidig med, at betydende politiske kredse - specielt de danske fagforeninger - så et nordisk samarbejde som et alternativ til det europæiske samarbejde. Vi var derfor også positive over for nordisk samarbejde, men det skulle være nordisk samarbejde med europæisk sigte, sådan at det var klart, at hensigten var at fremme de nordiske landes samarbejde med eller deltagelse i et bredere europæisk økonomisk fællesskab.

Jeg snakkede med Krag om det under et besøg i Skiveren i sommeren 1967. Krag var på det tidspunkt både stats- og udenrigsminister. Efter en lang tur i Råbjerg Mile på 2 timer erklærede han sig enig i, at det nok ville være hensigtsmæssigt at gøre et forsøg i den retning. Så kom alle problemerne med Dahlgaard, og vi fik en ny minister for europæiske markedsanliggender, nemlig økonomiminister Ivar Nørgaard. Han støttede tankerne, men inden vi fik dem udformet, kom regeringen i vanskeligheder. England havde devalueret, og hvorvidt vi skulle følge efter blev et stort stridspunkt. Regeringen ville følge England halvvejs og samtidig indefryse en dyrtidsportion for at undgå inflation.

Krag var ret sikker på, at det ville der være tilslutning til fra oppositionen, men den benyttede lejligheden til sammen med den yderste venstrefløj at bringe regeringen i mindretal. Så der blev udskrevet valg i december - inden vi havde fået fremlagt planerne om et udvidet nordisk samarbejde. På et møde på Marienborg inden valget i januar 1968 foreslog Krag at bruge ideen om et nordisk samarbejde i valgkampen. Under drøftelserne i regeringen var Hækkerup og Tabor, som var blevet udenrigsminister, stærkt imod det, mens Krag fik støtte af bl.a. Ivar Nørgaard og Dinesen. Krag konkluderede, at der var enighed om at rejse spørgsmålet om udvidet nordisk samarbejde i den forestående valgkamp.

Ejendommeligt nok var der ingen, der rigtig bed mærke i det. Valget den 27. januar blev et stort nederlag for socialdemokraterne og SF. Det såkaldte "Røde kabinets" dage var talte, og Baunsgaard dannede regering sammen med Venstre og Konservative. Få dage efter valget

skulle vi deltage i Nordisk Råd i Oslo. Der skulle både statsminister Baunsgaard, udenrigsminister Hartling og økonomi- og markedsminister Poul Nyboe Andersen holde taler. Vi foreslog, at man på baggrund af det tredje franske veto mod engelsk deltagelse i EF, der kom i december 1967, skulle forsøge at etablere et udvidet nordisk økonomisk samarbejde. Alle tre danske ministre rejste i deres taler dette spørgsmål og inviterede til møde om sagen i København den 1. april.

Vakte det danske udspil om Nordek overraskelse?

Det var lidt af en sensation, for der havde længe ikke været så meget fremdrift i det nordiske økonomiske samarbejde, som jo i nogen grad var blevet overhalet af EFTA-samarbejdet. Inden mødet i København skulle en forberedende embedsmandskomite udarbejde et oplæg om den nærmere målsætning, procedure og tidstabel for dette udvidede, økonomiske nordiske samarbejde.

Oplægget var ganske ambitiøst. Der blev foreslået et samarbejde på en 7-8 centrale økonomiske områder. Det blev vedtaget, dog lidt tøvende og efter nogen intern diskussion også af Finland, som lidt uventet ønskede at være med. Arbejdet gik umådeligt langsomt, og alle velkendte positioner blev fastholdt indtil ved nytårstid, hvor vi skulle aflægge rapport. For at sætte gang i sagerne fremkom vi fra dansk side med en særudtalelse, hvor vi kritiserede denne langsommelighed. Det blev ikke særlig venligt modtaget, men det medførte, at man på det følgende Nordiske Råds møde besluttede at give embedsmændene instruks om at udarbejde et udkast til en nordisk samarbejdstraktat. Faktisk var det en ide, vi havde fået fra De Seks' arbejde med Rom-traktaten. Der slap man netop uden om en masse overflødig snak ved hurtigt at give et ekspertudvalg i opdrag at skrive et traktatudkast.

Kort tid efter Nordisk Råds møde i marts 1969 gik de Gaulle af som fransk præsident. Og det ændrede i høj grad situationen, fordi alle var klar over, at nu åbnede vejen sig muligvis for England og dermed også for Danmark og Norge til at blive medlemmer af EF. Det ændrede holdningen til det nordiske samarbejde – ikke mindst i Sverige, som blev væsentlig mere positiv, formentlig fordi man gerne ville bevare flest mulige snore i Danmark og Norge og derved eventuelt selv blive trukket med ind i EF. En mulighed som Olof Palme, Sveriges senere statsminister, aldrig havde udelukket. Resultatet af embedsmandsforhandlingerne blev et traktatudkast, hvor der kun var 3-4 uløste punkter, som blev overladt til

Statsministrene. Jeg sagde til Baunsgaard, at han enten kunne sige, at de 3-4 punkter, der udestod, var så alvorlige, at der ikke var nogen mulighed for at fortsætte forhandlingerne, eller han kunne sige, at de 3-4 udestående problemer var så små, at statsministrene sandsynligvis kunne løse dem.

Baunsgaard valgte den sidste udvej, og der blev afholdt en række statsministermøder i efteråret 1969. Især efter at Olof Palme i september havde afløst Tage Erlander som svensk statsminister, kom der gang i forhandlingerne, og næsten alle problemerne var løst i december måned. Omtrent samtidig erklærede De Seks sig rede til forhandlinger med England, Danmark og Norge om medlemskab af fællesmarkedet og besluttede, at disse forhandlinger skulle påbegyndes senest inden udgangen af første halvår af 1970.

Det skabte yderligere forvirring i de nordiske forhandlinger. Navnlig finnerne var ængstelige for at blive trukket ind i et samarbejde i Bruxelles, som Sovjetunionen ikke brød sig om. Det havde været en overraskelse for os, at Finland overhovedet ville deltage i de nordiske drøftelser. Vi troede ikke, at Sovjetunionen ville tillade det. Russerne understregede dog i denne periode mange gange over for os, at de ikke ville blande sig i hvorvidt og i hvilket omfang, Finland ville deltage.

Det blev aftalt, at vi skulle lade nogle få spørgsmål stå åbne, som ministrene skulle løse på Nordisk Råds møde i Reykjavik i februar 1970. Inden vi rejste op til dette møde, havde det danske Folketing enstemmigt godkendt det udkast til traktat, der forelå. De sidste problemer blev løst i Reykjavik, og det blev et nordisk jubelmøde. Den eneste mislyd opstod, da Klaus Rifbjerg, der havde fået Nordisk Råds litteraturpris, i sin tale gjorde grin med Nordisk Råd. Jeg sad ved siden af den gamle kommunistleder Aksel Larsen, der mente, at prisen straks burde tages fra ham. Det skete dog ikke, og alle tilstedeværende ministre skrev under på en erklæring om støtte til det foreliggende traktatudkast. Den finske udenrigsminister blev dog båret ind i flyet den næste dag - officielt på grund af træthed.

Og så gik det alligevel galt til sidst?

Finland skulle inden det endelige ja afholde et valg til rigsdagen i marts måned. Derefter var det aftalen, at Nordek-traktaten formelt skulle underskrives hurtigst muligt, således at den kunne ratificeres i parlamenterne inden sommerferien. Resultatet af det finske valg blev en stor sejr for pro-Nordek-partierne men en tilbagegang for de to store partier

(Socialdemokraterne og Centerpartiet). Muligvis skabte det en vis ængstelse i Finland for Sovjetunionens holdning.

Umiddelbart efter valget blev jeg ringet op af den finske ambassadør, der foreslog, at man skulle underskrive Nordek-traktaten i København den 1. april. En uges tid efter meddelte finnerne, at de alligevel ikke ønskede at underskrive traktaten. Hvad den egentlige baggrund for dette finske veto var, ved jeg ikke med sikkerhed. Jeg tror, at det var et kynisk indrepolitisk spil med den finske præsident Kekkonen som skurken. Valgresultatet gav ham mulighed for at indsætte en statsminister fra sit eget parti (Centerpartiet), der foretrak selv at ordne Finlands forhold til EF, uafhængig af de andre nordiske lande. Når Kekkonen gav Sovjetunionen skylden, var det formentlig en bekvem usandhed, som russerne ikke havde nogen interesse i.

Det er senere blevet sagt, bl.a. af forskellige historikere, at det var en enorm gambling, Danmark indlod sig på ved at gå så positivt ind i arbejdet med et nordisk økonomisk samarbejde. Jeg tror ikke, det er rigtigt. Det er klart, at hvis det nordiske samarbejde var blevet en stor succes og havde udviklet sig positivt i enhver retning, så havde det været svært at bryde helt ud af det, men der var bestemmelser, som muliggjorde en suspension af traktatafsnit, der hindrede vores deltagelse i EF. Det er muligt, at EF-forhandlingerne var blevet mere besværlige, men jeg tror ikke, det ville have været umuligt at finde en løsning, hvor væsentlige dele af det nordiske samarbejde kunne være blevet opretholdt samtidig med, at Danmark og Norge blev medlemmer af EF. Det var i hvert fald en gambling, der var værd at tage, også fordi det nordiske alternativ, der var populært i mange danske kredse, blev forsøgt og kuldsejlede - ikke som ved tidligere forsøg på grund af technicalities på embedsmandsniveau, men på grund af politisk uenighed på regeringsniveau.

Var vejen så åben for forhandlinger om optagelse i Fællesmarkedet?

Ja, de begyndte den sidste dag i første halvår 1970, hvor vi bekræftede vores ansøgning fra maj 1967 og startede forhandlinger om optagelse. Norge gjorde det samme. Og Irland, og så selvfølgelig først og fremmest England.

Vi havde i alle årene brugt den terminologi, at vi skulle ind i EF senest samtidig med England. Vi kunne ikke tilslutte os EF, før England var klar til medlemskab. Det var den holdning, der gennem 1960'erne var klart flertal for i Folketinget. Vores hovedproblem var

derfor, om det lykkedes for England at overvinde problemerne. Heldigvis var både England og vi blevet klogere siden de sidste forhandlinger. Vi koncentrerede begge forhandlingerne om nogle få væsentlige problemer.

For Danmarks vedkommende var det største problem at få så korte overgangsordninger som muligt, så vi hurtigt kunne få fordel af de høje landbrugspriser inden for Fællesmarkedet. Det lykkedes at få De Seks til at acceptere, at tilpasningen af landbrugspriserne skulle ske med udgangspunkt i de danske hjemmemarkedspriser, der ikke var ret meget lavere end de De Seks' interne priser, men meget højere end vores eksportpriser. Det betød, at tilpasningen kunne gennemføres relativt hurtigt og dermed, at vores overgangsperioder blev korte, og forbedringen af betalingsbalancen ville komme hurtigere.

Under optagelsesforhandlingerne i EF i efteråret 1971 sammen med EF-ambassadør Finn Gundelach, økonomi- og markedsminister Poul Nyboe Andersen og kontorchef i Udenrigsministeriet Niels Ersbøll

Medens man i dag ofte hører om stridigheder mellem især Statsministeriet og Udenrigsministeriet, så havde vi ingen problemer af den art. Eigil Jørgensen sørgede som departementschef i Statsministeriet både under Krag og Baunsgaard for, at vi altid havde fuld opbakning fra statsministeren, og at forskellige ressortministerier som f. eks. arbejds- og socialministerierne ikke fik lov til at køre deres egen politik.

Jeg husker kun to dramatiske højdepunkter - det ene var, da Ivar Nørgaard i november '71 tiltrådte som ny markedsminister efter regeringsskiftet i september og holdt en meget markant tale, hvor han understregede, at Danmark under ingen omstændigheder kunne acceptere nogen kompetence for EF med hensyn til skatter og fordelingspolitik.

Med Krag og kommissær Demieaux i forbindelse med optagelsesforhandlingerne. Efterår 1971

Efter min erindring var der aldrig nogen, der fra EF's side havde foreslået det, og det er stadigvæk den dag i dag ikke EU-kompetence. Ivar Nørgaard understregede det af indrepolitiske grunde med meget stor kraft og skarphed. Resultatet var, at De Seks afbrød mødet og ville have en forsikring om, at den danske position ikke var ændret i forbindelse med regeringsskiftet. Fra dansk side lagde vi nok i højere grad vægt på de ting, vi ikke kunne være med til, end de ting, vi gerne ville være med til. Kommissionen udarbejdede derfor en erklæring, der vendte tingene om, men sagde det samme, og som derefter blev enstemmigt godkendt.

Det andet dramatiske højdepunkt var forhandlingernes afslutning, hvor Norge havde problemer på fiskeriområdet. Man ville gerne forbeholde kystfiskeriet i en 10-års periode for norske fiskere. Det blev accepteret, men det blev sagt ret klart, at denne overgangsperiode ikke kunne forlænges ud over de 10 år. Det var Norge meget utilfreds med. Der kunne vi måske nok fra dansk side have været lidt mere hjælpsomme, men det var sent på natten, og alle var trætte og stædige, og vi havde travlt med at spille mausel for at holde os vågne. Det skulle dog nok have været muligt at finde en formulering, som ikke helt afskar muligheden for en eventuel forlængelse af denne overgangsperiode, som betød så meget for især Nordnorge. Det var kun nogle ganske få stemmer i netop Nordnorge, som medførte, at folkeafstemningen i Norge i 1972 gav et negativt resultat.

Betød regeringsskiftet i Danmark i september 1971 ikke noget for forhandlingerne?

Nej, der var bred enighed om forhandlingsresultatet, og det blev heller ikke i de følgende måneder kritiseret. Diskussionen var koncentreret om selve teksten til Rom-traktaten og om fremtidsperspektiverne. Allerede i december måned gav Folketinget tilladelse til, at regeringen kunne underskrive traktaten, og det skete den 22. januar 1972.

Det var en stor delegation, der rejste til Bruxelles for at overvære undertegnelsen af Danmarks tiltrædelse af Rom-traktaten. Aftenen forinden samledes nogle stykker på Krags hotelværelse for at drikke en godnat-whisky. Krag rejste pludselig spørgsmålet om det nu var rigtigt at underskrive traktaten. Jeg troede først det var en vittighed, men han ville seriøst gerne overveje, hvad dette nu ville føre til for Danmark. Vi var alle klar over, at samarbejdet ville udvikle sig til noget mere. Det stod jo i traktaten, men Krag ville gerne lade tankerne gå endnu videre og spurgte, om det ville ende med, at det blev til Europas Forenede Stater.

Han svarede selv på spørgsmålet ved at sige, at selvom samarbejdet skulle ende i en slags Europas Forenede Stater, så ville det vel ikke være det værste, der kunne ske i betragtning af, hvad vi havde været igennem i Europa i første halvdel af det 20. århundrede. Det har jeg altid syntes, at han havde ret i.

Den næste dag skrev Krag da også under uden betænkelighed. Underskriften blev meget stærkt forsinket, fordi der var en dame, der uden for Egmont-palæet, hvor underskriften - under stor højtidelighed og under overværelse af alle nuværende og tidligere aktører på den

europæiske scene - skulle finde sted, havde smidt en pose blæk i hovedet på premierminister Heath. Han var blevet fuldstændig svinet til af blæk - både i sit hvide hår og sit pæne tøj, så han måtte tage hjem og vaske hår og skifte tøj. Vi grinede af det, men han sagde bagefter til mig, at han troede, at det var et bombeattentat, og at han skulle dø. Det forsinkede ceremonien i hvert fald 3 timer, hvor vi fik mulighed for at udveksle tanker og synspunkter og historier med alle dem, som vi havde været sammen med ved utallige møder i de seneste år.

Jeg havde en lille diskussion med Krag, om han nu skrev under det rigtige sted. Det gjorde han. Jeg måtte låne ham min fyldepen, fordi hans virkede ikke. Da så Ivar Nørgaard også havde skrevet under, var det min tur. Set i bakspejlet var det vel et af højdepunkterne i min tilværelse. Derfor er jeg lidt ked af, at senere historieskrivninger kun nævner, at det var Krag og Nørgaard, der skrev under.

Havde I forberedt jer på, at der skulle være folkeafstemning om traktaten?

Nej, i virkeligheden korn det lidt som en overraskelse, at traktaten skulle til folkeafstemning. Der havde igennem hele 1960'erne været mere end 150 stemmer for. 150 stemmer betyder 5/6 majoritet i Folketinget og mulighed efter Grundlovens paragraf 20 for at afgive suverænitet uden folkeafstemning. Det var måske lidt naivt at tro, at dette ville vare ved, men det var faktisk først i foråret 1971 - da man kunne se, at der var udsigt til, at forhandlingerne med England ville lykkes - at der opstod rigtig modstand mod Danmarks tilslutning til EF. Indtil da havde der ikke været nævneværdig modstand. I hvert fald ikke en modstand, som vi mente ville betyde, at traktaten ikke kunne vedtages med 5/6 flertal i Folketinget.

Den første, der åbent nævnte tanken om folkeafstemning, var Per Hækkerup i en 1. maj-tale 1971. Han talte om en vejledende folkeafstemning. Bagefter sagde jeg til Krag, at hvis vi skulle have en folkeafstemning, så skulle den ikke være vejledende. For hvad skulle man gøre, hvis der kun blev 51 % for og 49 % imod eller omvendt og en lav stemmedeltagelse. Det ville jo ikke være særlig vejledende.

På et tidspunkt i maj under et hovedbestyrelsesmøde i Socialdemokratiet viste der sig at være interesse for at følge Hækkerups ide om en folkeafstemning. Krag ringede til mig og sagde, at hvis I vil have en bindende folkeafstemning, så skal du i løbet af en halv time finde ud af, om det kan lade sig gøre, også hvis der er 5/6 majoritet i Folketinget. Jeg snakkede med

Max Sørensen og spurgte, om det ikke kunne lade sig gøre efter Grundloven. Det ville han gerne overveje og kom så tilbage efter 10 minutter og sagde, at det kunne man godt. Det var ikke meningen med bestemmelsen i paragraf 42, men det kunne lade sig gøre, hvis man vedtog en særlig lov. Det meddelte jeg så Krag, og det blev derefter vedtaget på hovedbestyrelsesmødet, at Socialdemokratiet ville gå ind for en bindende folkeafstemning efter Grundlovens paragraf 42.

Jeg tror ikke, at der var et brændende ønske om at høre folkets mening. Men der var splittelse om EF-spørgsmålet både hos de radikale og socialdemokraterne, og det ville give mere fred i baglandet, hvis den endelige afgørelse blev henvist til en folkeafstemning. Set i bakspejlet var det nok både rigtigt og rimeligt, at der blev holdt folkeafstemning om et så betydningsfuldt skridt som medlemskabet af EF. På den anden side har det været både sagligt forkert og lidet hensigtsmæssigt at sende de efterfølgende traktatændringer til folkeafstemning. Det er netop den slags problemer, som det er de folkevalgte repræsentanters opgave at tage stilling til. Og Grundlovens bestemmelser om suverænitetsafgivelse kunne man være kommet udenom med lidt klogere formuleringer af traktat-teksterne. I alle tilfælde har det jo kun drejet sig om småting.

Det andet besværlige spørgsmål var, på hvilket tidspunkt denne folkeafstemning skulle afholdes. Socialdemokraterne havde på en kongres i sommeren 1971 vedtaget, at hvis Norge ikke blev medlem af EF, så forelå der en ny situation. Krag havde åbenbart ikke tænkt noget videre over denne formulering, der måske kunne fortolkes som et løfte om, at Norge skulle stemme først. Han var tilfreds med, at det ikke var blevet gjort til en betingelse for dansk medlemskab, at Norge også kom med.

I begyndelsen af 1972 var der Nordisk Rådsmøde i Helsinki, og vi havde sagt til Krag, at nu måtte han se at få aftalt med den norske statsminister Bratteli, hvornår den norske og den danske afstemning skulle finde sted. Vi ville helst have en dansk afstemning i juni måned, medens Norge tilsyneladende foretrak sidst i september. Der var ganske mange ting, der skulle ordnes inden vores tiltrædelse af Fællesmarkedet 1. januar 1973, og vi ville gerne have god tid til at ordne disse problemer. Krag lovede at snakke med Bratteli, idet han på grund af kongresvedtagelsen kun ville afholde den danske afstemning i juni måned, hvis det var et udtrykkeligt ønske fra norsk side.

Vi havde meget besvær med at få de to statsministre til at mødes, men det lykkedes til sidst. Da gjorde Bratteli det klart, at han mente, at hvert land måtte bestemme ud fra sine forudsætninger, hvornår det var mest opportunt at afholde folkeafstemning. Det betød, at Krag i overensstemmelse med kongresbeslutningen måtte vælge et tidspunkt efter den norske afstemning, der var blevet fastlagt til 26. september. Han var indstillet på, at den danske folkeafstemning skulle finde sted dagen efter den norske. Vi protesterede vildt og sagde, at hvis nu der blev et nej i Norge, kunne vi ikke have en afstemning i Danmark dagen efter. Det lykkedes så at få Krag overtalt til at flytte afstemningen til den 2. oktober. Det var en mandag. Det var en usædvanlig dag for folkeafstemning, men Folketinget skulle åbnes tirsdag den 3. oktober, så det var sidste mulighed.

Desværre blev resultatet, at Norge stemte nej. Hvis vi havde haft den danske afstemning lige efter det norske nej, tror jeg, det ville have haft en negativ effekt, men efter at man i Danmark havde set, hvilken forvirring det norske nej skabte i Norge, så tror jeg snarere, at det norske nej havde en positiv effekt på det danske resultat. Man ville ikke i Norges situation.

Er det rigtigt, at afstemningen kom til at handle om flæskepriser?

Myten om flæskepriserne som Danmarks hovedproblem i stedet for EF's langsigtede politiske målsætning er både rigtig og forkert. Rigtig, fordi det var deltagelse i et europæisk økonomisk fællesskab debatten drejede sig om. Og fordi flæskepriserne med deres betydning for indtjeningen på landbrugseksporten og dermed for betalingsbalancen dengang var et meget vigtigt element i det problemkompleks, som de danske vælgere skulle tage stilling til. Det var forkert, fordi traktatens politiske mål blev nævnt i alt oplysnings-materiale, som blev udarbejdet i Udenrigsministeriet og fremhævet i alle medierne og ude i forsamlingshusene. Men det var jo svært at forklare, hvordan fællesskabet ville udvikle sig i fremtiden. Det kunne man jo kun gisne om, så spørgsmålene fra offentligheden og dermed i nogen grad debatten, kom til at handle om selve bestemmelserne i traktaten, dvs. bestemmelserne om toldpolitik, fri bevægelighed for varer, kapital og arbejdskraft, handelspolitik, konkurrenceregler, økonomisk politik, social politik osv. Alle de områder, hvor man helt eller delvis gav kompetencen til EF.

Fremtidsperspektiverne blev især brugt af EF-modstanderne som skræmmebillede for alt hvad der kunne ske, hvis vi blev medlemmer. Gamle Danmark ville forsvinde, og tyskerne, den katolske kirke og de multinationale storkapitalister ville få en bestemmende indflydelse. Modstanderne kunne Romtraktaten og alle de tilknyttede protokoller langt bedre end EF-tilhængerne. Derfor blev Udenrigsministeriet stærkt involveret i debatten på tilhængerside og ofte beskyldt for at drive propaganda for EF. Vi holdt os dog efter min mening stort set til informationsvirksomhed, som var stærkt tiltrængt.

Det var ejendommeligt, hvor stærkt venstrefløjen i Danmark, herunder ikke mindst i Socialdemokratiet, var imod EF-samarbejdet, medens venstrefløjen i det øvrige Vesteuropa - bortset fra de Moskva-tro kommunister - spillede en aktiv rolle som tilhængere af dette samarbejde. Der er dog heldigvis mange på den danske venstrefløj, der efterhånden er blevet klogere, selv om det for nogles vedkommende tog ganske mange år.

Jeg havde hele tiden været ret sikker på, at folkeafstemningen ville give et positivt resultat. Det tror jeg i og for sig også, at Krag troede, men han var ivrig for at få et STORT ja. Han brød sig ikke om kun at få 51 % eller 52 % for. Nu blev det faktisk et ja på 63 %, så Krag havde grund til at være tilfreds, men jeg havde aldrig troet, at konsekvensen af det positive resultat ville blive, at han trak sig tilbage som statsminister. Jeg synes, at det tværtimod havde været hans pligt at fortsætte og styre Danmark ind i fællesskabet. Jeg ville gerne væk, hvis det var blevet et nej til EF. Jeg orkede ikke at skulle begynde at forhandle om en eller anden associeringsaftale med EF, men da det blev et ja, mente jeg at måtte blive i den svære overgangsperiode, som vi alle vidste ville komme i de første år efter 1. januar 1973.

Jeg mødte Krag på slotspladsen sent om aftenen den 3. oktober. Jeg var lidt sur over, at jeg ikke havde bemærket tegnene på, at han ville træde tilbage og fået lejlighed til at prøve at overtale ham til at blive. Da jeg spurgte om hans syn på dagens forløb, sagde han blot, at der var to ting, der havde overrasket ham. Det ene var, at ja'et til EF var blevet så stort, og det andet, at Anker Jørgensen uden tøven havde sagt ja til at blive statsminister efter ham. Der var jo mange, der anså sig som naturlige kandidater til posten, så jeg tror, at Krag var lettet over, at det var hans kandidat, der så ud til uden større vanskeligheder at blive hans efterfølger, og at hans problemer i dansk politik var ved at være fortid.

Hvordan så De Seks på Danmark som medlem?

Danske politikere som Krag, Ivar Nørgaard, Per Hækkerup, Poul Nyboe Andersen m. fl. var i løbet af de godt 15 år, det varede at finde en løsning på de danske markedsproblemer, blevet vellidte og respekterede skikkelser i de andre europæiske lande. De andre landes politikere tog ikke rigtig den danske offentligheds EF-skepsis alvorligt på baggrund af de betydelige fordele, som samarbejdet indebar for Danmark. Jeg tror ikke, at det er forkert at sige, at der i Europa var betydelige forventninger til Danmarks medlemskab af EF. Vi levede vel også i nogen grad op til dem i de følgende år. Vi var i hvert fald kendt for altid hurtigt at implementere og loyalt overholde alle EF-beslutninger. Derfor var det dengang også relativt let at få lydhørhed for danske synspunkter.

Jeg tror ikke, at man herhjemme helt forstår, i hvor høj grad situationen har ændret sig i de forløbne snart 40 år. Vi er nu placeret solidt på en sidelinje og betragtes næppe mere som et konstruktivt og hjælpsomt medlemsland med mærkbar europæisk fællesskabsfølelse. Tiden, hvor vi forsøgte at opbygge et Europa med plads til alle, synes at være blevet en fjern og uinteressant historie.

Var det medlemskabet af EF, der medførte opsplitningen af Udenrigsministeriet i 1. og 2. departement?

Nej, det skete i virkeligheden allerede ved Tyge Dahlgaards udnævnelse til markedsminister. Per Hækkerup lod som om han tog afskedigelsen som markedsminister med stor ro, men det pinte ham meget, og da vi nåede frem til formelt at skulle dele sagerne mellem Per Hækkerup og Tyge Dahlgaard, kom det til ret heftige diskussioner - for ikke at sige skænderier. I alt fald var Paul Fischers konklusion, at han ikke kunne være direktør for både Per Hækkerup og Tyge Dahlgaard, så jeg blev forfremmet til at være Dahlgaards øverste embedsmand med titel af ambassadør. Det havde jeg selvsagt ikke noget imod, og for ikke at skabe problemer kaldte vi blot hans del af ministeriet for Markedssekretariatet.

Dette Markedssekretariat blev udvidet med forskellige udenrigsøkonomiske problemer i slutningen af Tyge Dahlgaards ministerperiode. Derefter blev det overtaget først af Ivar Nørgaard et par måneder og så senere af Nyboe Andersen som økonomi- og markeds-minister. Denne deling forløb uden problemer i 4 år, indtil regeringsskiftet i 1971. Der var aldrig samarbejdsproblemer mellem Paul Fischer og mig. Jeg underrettede ham om, hvad

der skete på min front, men han blandede sig ikke i markedsproblemerne. Det samme gjaldt Poul Hartling som udenrigsminister. Han overlod helt markedsproblemerne, herunder de nordiske problemer, til Nyboe Andersen.

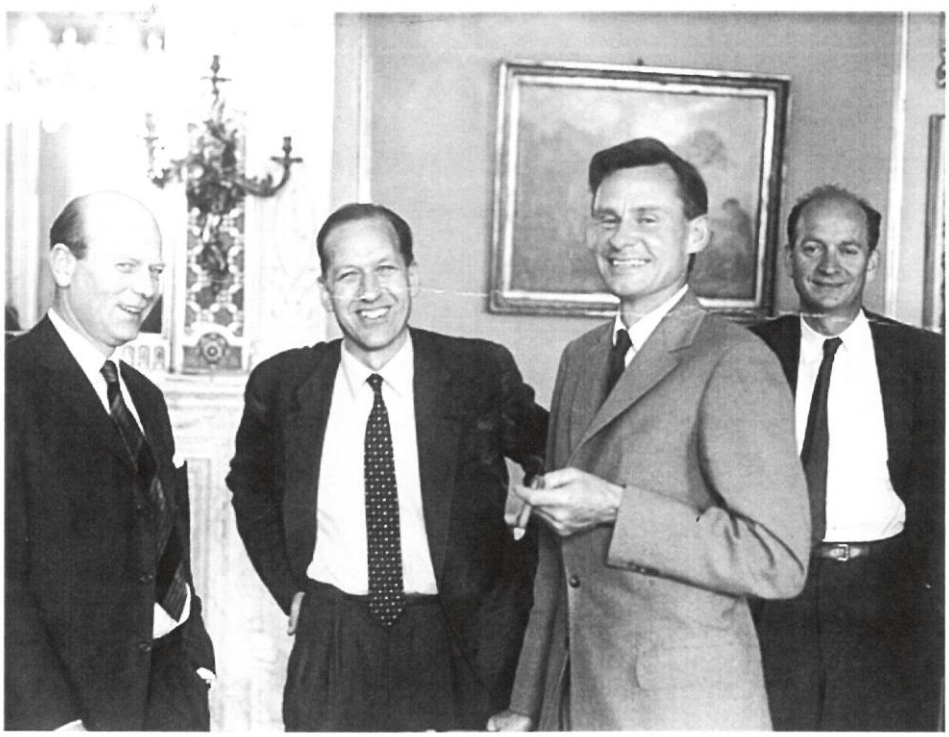

Med Erling Kristiansen, Eigil Jørgensen og Erik Thrane i Bruxelles dengang i 1962, da de første optagelsesforhandlinger endnu gik godt

Da Krag kom tilbage i september 1971, havde han besluttet, at Ivar Nørgaard skulle være minister for udenrigsøkonomi og ikke have andre opgaver. Han havde tænkt sig, at der skulle dannes et særligt ministerium for udenrigsøkonomi med Ivar Nørgaard som chef. Vi foreslog, at man blot delte Udenrigsministeriet i to departementer men beholdt fælles administration, protokol og pressetjeneste. Baggrunden for Krags standpunkt var, at han selv havde været minister for udenrigsøkonomi i 1957-58 og i høj grad havde følt sig stedmoderligt behandlet af Udenrigsministeriet, så han mente, at det måtte være i Nørgaards interesse at få sit eget ministerium. Kompromiset blev som sagt, at Udenrigsministeriet fik to departementer og med hver sin minister, den ene for almindelig udenrigspolitik og den anden for udenrigsøkonomi. Samtidig flyttede vi fra Christiansborg til Stormgade.

Krag var ivrig for, at Ivar Nørgaard også skulle have ulandsområdet, som han med en vis ret mente havde nær tilknytning til udenrigsøkonomien. Vi var imidlertid bange for, at udviklingsbistanden ville tage for megen tid for Ivar Nørgaard, hvis hovedopgave i første omgang var at sikre et ja ved folkeafstemningen om EF. Resultatet blev derfor, at bistanden kom til at henhøre under udenrigsministeren, hvad den nye minister K.B. Andersen var overordentlig tilfreds med.

Hvad betød Krags tilbagetræden?

Den betød i virkeligheden ganske meget. Jeg var ked af det, fordi han i høj grad havde styr på de enkelte ministre. Skete der noget, der ikke passede ind i dansk EF-politik, så sørgede han for de rettede ind. Anker Jørgensen var slet ikke indstillet på i samme grad at styre de enkelte ministre. Han lod ofte regeringens holdning afgøre af flertallet i regeringens fællesmarkeds-udvalg. Vi havde allerede 14 dage efter Anker Jørgensens tiltræden som statsminister et rædselsfuldt topmøde i Paris. Det var det møde, hvor man vedtog "Den Europæiske Union", og hvor Hækkerup satte sig på den ene side af Anker Jørgensen og K.B. Andersen på den anden. Hækkerup faldt i søvn, og K.B. Andersen underholdt uafbrudt Anker
Jørgensen, som talte på et engelsk, som mange ikke rigtig forstod og derfor forlangte oversættelse.

Hækkerup udnævnte på et stort pressemøde sig selv til dansk kommissær, men Anker Jørgensen hævdede, at han lige havde overtalt Gundelach til at påtage sig hvervet på trods af, at han ikke - som aftalt - kunne blive landbrugskommissær. Det var nok et held, at Anker ikke lod sig intimidere af Per Hækkerups (og Ekstra Bladets) udnævnelse af sig selv til Danmarks første europakommissær. Der var dengang i EF mere brug for en effektiv teknokrat med god politisk fornemmelse end en fuldblods politiker som Per Hækkerup. Han var næppe blevet den store succes i Bruxelles. Jeg troede først, at det blot var et af Hækkerups medie-stunts, men senere gik det op for mig, at han dengang faktisk var indstillet på at forlade dansk politik og flytte til Bruxelles. Kort sagt, det var et meget forvirret møde, hvor man med mange ord forsøgte at fastlægge en fremtidig politik for EF.

Trods forvirringen fik mødet alligevel konsekvenser?

Topmødet i 1972 huskes især, fordi det som nævnt var her begrebet "Europæisk Union" første gang dukkede op. Anker Jørgensen havde accepteret ordene på et uformelt kaffe og cognac-møde mellem statscheferne. Da jeg efterfølgende bebrejdede ham det, forsvarede han sig med, at det var en ligegyldig floskel, som ingen vidste hvad betød. Ordene forblev i kommunikeet fra mødet, og det blev vedtaget, at der skulle udarbejdes en særlig rapport om fremskridtene hen imod dannelsen af en europæisk union. Jeg forudså problemer med de danske EF-modstandere, men der skete ingenting. Anker afvæbnede dem med at henvise til, at der var skakunioner, cykelunioner, boldspilsunioner, pensionistunioner o.s.v., så spørgsmålet om dannelsen af yderligere en europæisk union kunne vel ikke spille den store rolle.

Det skabte os dog problemer i Bruxelles i ganske mange år, idet unionstanken stadig dukkede op, og 20 år efter blev den titlen på en ny traktat, som danskerne i 1992 beklageligvis stemte nej til. Havde man i stedet beholdt den langt bedre titel "Det Europæiske Fællesskab", ville det måske have skaffet os de få stemmer, der manglede til et ja. Og så havde vi ikke fået de 4 forbehold.

Danmark kom hurtigt i formandsstolen?

I efteråret 1973 - kun seks måneder efter vores tiltrædelse - overtog vi formandskabet for EF. Jeg synes i og for sig, at vi klarede det meget godt. Jeg var selv formand for nogle mindre betydningsfulde rådsmøder (budget, forskning og energi), og det var mit indtryk, at det gik rimelig godt. Vi havde stor støtte dels fra den faste danske EF-repræsentant Niels Ersbøll, dels fra Kommissionen, herunder især den danske kommissær Finn Gundelach, den engelske kommissær Sir Christopher Soames og senere den belgiske kommissær Davignon.

Adskillige handelspolitiske spørgsmål blev drøftet hjemme hos Christopher Soames, der var gift med Winston Churchills datter Mary. Stemningen var altid usædvanlig god, dels fordi vi fik tilstrækkelig cognac, dels fordi Soames var meget underholdende og altid fuld af historier fra sit lange liv i de regerende cirkler i England. Den eneste, jeg husker, er den, hvor han engang havde spurgt sin svigerfar, hvilken af de mange personligheder fra krigens tid, som han beundrede mest. Churchill havde tænkt sig længe om og så svaret Mussolini. Soames havde forbavset spurgt hvorfor? Churchill havde så svaret: på grund af hans mod. Han havde

mod til at lade sin svigersøn (Grev Ciano) henrette. Efter sådan en historie slog Soames altid en rungende latter op, mens Mary smilede. Hun havde nok hørt den før.

Vort formandskab endte med et topmøde i København, som i høj grad blev forstyrret dels af, at der var kommet krig mellem Israel og Ægypten (den såkaldte Yom Kippur-krig i oktober 73) og dels ved, at der som følge heraf skete en firdobling af oliepriserne. Det medførte store valutaproblemer for de fleste lande. Kort sagt, omstændighederne omkring topmødet i København i Bella Centret i december 73 var ikke gode, og mødet blev faktisk også ret forvirret. Vi kom dog igennem det i den forstand, at der blev enighed om en kompromis-tekst, som ikke var helt skæv. Mit indtryk er dog, at vores formandsindsats - specielt på topmødet - senere blev bedømt som ikke særlig fremragende.

Men så skiftede regeringen igen?

Lige inden vores formandskabsperiode udløb måtte regeringen gå af efter det såkaldte katastrofevalg i december '73, og vi fik en ny regering med Poul Hartling som statsminister og Ove Guldberg som udenrigsminister dækkende både udenrigspolitik og udenrigs-økonomi. Jeg kendte Hartling fra hans udenrigsministerperiode. Han var utvivlsomt i enhver henseende en dygtig mand og et godt menneske, formentlig betydelig bedre end os andre, hvilket han ikke lagde skjul på. De fleste tidligere udenrigs-, udenrigsøkonomi- og markedsministre kendte jeg fra min studietid. Ove Guldberg kendte jeg kun lidt, og jeg havde det problem, at jeg ikke altid forstod, hvad han sagde. Det skyldtes, at han var en mester i at tale sort. Sommetider talte han sort med vilje, men sommetider var han ikke rigtig klar over, at folk ikke kunne forstå, hvad han mente. Specielt i internationale forhandlinger var det lidt af et problem, når andre landes repræsentanter en eller to gange måtte bede ham om at gentage sine udtalelser, uden at de alligevel forstod, hvad han mente.

Det skabte især problemer, når Guldberg - ofte mod sin vilje - havde fået besked I Folketingets markedsudvalg på at tage forbehold over for en beslutning i Bruxelles. Så talte han sort. Forbeholdet blev således taget men ikke forstået. Somme tider var det mig, der bagefter skulle redegøre for mødets forløb. Det var mit indtryk, at de fleste af markeds-udvalgets medlemmer troede, at det var mig, der ikke rigtig havde forstået, hvad der foregik, og det var jo heller ikke helt forkert.

Der blev i januar 1974 indkaldt til et ministermøde i Washington, dels på grund af knapheden på olie og den deraf følgende firedobling af olieprisen, dels på grund af den specielle olieboycot mod Danmark og Holland i anledning af nogle Israelpositive udtalelser fra Anker Jørgensen. Udenrigsminister Kissinger ledede møderne, og præsident Nixon gav en banket i Det hvide Hus, hvor han uden manuskript og uden at snuble over et ord holdt en timelang tale om nødvendigheden af et vestligt energipolitisk samarbejde. Franskmændene ville ikke være med, og Guldberg ville heller ikke, da han altid helst ville indtage særstandpunkter. Vi fik ham dog tilbage på den fælles vestlige linie, der sigtede på oprettelsen af et fordelingssystem, der skulle sikre en ligelig fordeling i krisesituationer. I løbet af det næste halve år blev der - ikke mindst på grund af effektivt arbejde fra dansk og amerikansk side - udarbejdet og underskrevet en traktat om fordeling af olie i knapheds-situationer. Samtidig oprettedes IEA - International Energy Agency - i Paris. Det har kun været aktuelt at sætte krisesystemet i kraft under den første Golfkrig i 1990, men det har formentlig haft den virkning, at enkelte lande, som Danmark og Holland i 1973-74, ikke senere er blevet forsøgt gjort til genstand for særlige boycot-aktioner fra de olie-producerende landes side.

Jeg var i Bruxelles sammen med Guldberg, da regeringen trods Venstres store valgsejr i februar '75 opgav at fortsætte, fordi hverken socialdemokraterne eller Fremskridtspartiet ville love ikke at vælte den nye regering ved præsentationen i Folketinget. Han havde forinden aftalt med Hartling, at han skulle være forsvarsminister i en ny koalitionsregering, fordi Schlüter som de konservatives leder skulle være udenrigsminister, når de konservative indtrådte i regeringen. Guldberg var meget lidt tilfreds og havde fået Hartling til at love, at han – hvis Guldberg stadig var utilfreds med forsvarsministerjobbet - senest den 1. april ville omdanne regeringen, sådan at der blev plads til Guldberg i Udenrigsministeriet som europaminister, der skulle dække både det økonomiske og det politiske EF-samarbejde. Jeg var lidt overrasket, fordi Guldberg havde altid været bastant imod den socialdemokratiske deling af Udenrigsministeriet.

Jeg spurgte senere Schlüter, om det var rigtigt, at han havde accepteret en sådan deling. Det bekræftede han og spurgte, om det ikke ville have været en fornuftig ordning. Det har altid været mit standpunkt, at vi kun med en Europaminister, der kunne samordne EF-politikken, ville kunne få det maksimale udbytte af EF-medlemskabet. Det gælder ikke

mindst efter Lissabon-traktaten, hvor man har fået adskilt udenrigsministerrådet og rådet for generelle anliggender, som især skal forberede Det Europæiske Råds møder, der jo handler om meget andet end udenrigspolitik.

Men Hartling opgav jo at danne en ny regering?

Den smalle Hartling-regering varede kun i 14 måneder, og så kom det gamle hold tilbage med Anker Jørgensen som statsminister, K.B. Andersen som udenrigsminister og Ivar Nørgaard som minister for udenrigsøkonomi. Der skete ikke ret meget i EF i perioden 1975-77. Alle lande var i økonomiske vanskeligheder, og når krybben er tom, så bides hestene. Det var meget svært at nå til enighed om ret meget - specielt med hensyn til energipolitikken, hvor det var oplagt at man burde have fundet en eller anden form for fælles politik. Den for os så vigtige fælles landbrugspolitik blev dog udbygget og forbedret, og en fælles fiskeripolitik blev påbegyndt.

Det var i denne periode, at man forberedte indførelsen af direkte valg til Europa-parlamentet. Det stod i Rom-traktaten, at det skulle gøres, så der var ingen vej udenom, selvom vi ikke var tilhængere af det. De udpegede medlemmer fra de nationale parlamenter kunne i langt højere grad sikre en regelmæssig og fornuftig forbindelse mellem Europa-Parlamentet og de nationale parlamenter. Det lykkedes med ret stort besvær at få gennemført, at Danmark dels kunne afholde det første Europa-valg samtidig med et nationalt valg for at sikre, at stemmedeltagelsen ikke blev alt for lav, dels i første valgperiode kunne have obligatorisk dobbeltmandat dvs. at der kun kunne vælges medlemmer til Europaparlamentet, der i forvejen var medlemmer af Folketinget.

Det ville ikke blot sikre et bedre samarbejde med Europaparlamentet, men samtidig og nok så væsentligt ville det betyde, at Folkebevægelsen mod EF ikke kunne stille op til Europa-valget, idet den ikke havde medlemmer i Folketinget. Det anså vi ikke for urimeligt, da spørgsmålet om dansk medlemskab af EF var et anliggende for Folketinget og ikke for Europa-Parlamentet.

Inden Europa-valget i 1978 skete der en regeringsomdannelse, som medførte, at Ivar Nørgaard blev flyttet over til Handelsministeriet og K.B. Andersen overtog hele Udenrigs-ministeriet inkl. Udenrigsøkonomien. Dog således at Lise Østergaard som minister uden portefølje passede FN og ulandssagerne. K.B. Andersen besluttede med støtte fra andre

partier, at man ikke ville benytte sig af den med så stort besvær opnåede særstilling. Resultatet var, at stemmedeltagelsen kun blev 50 %, og at Folkebevægelsen kom ind i Europa-Parlamentet med 7 af de 16 danske mandater. Via de betydelige finansielle tilskud fra EF, som Folkebevægelsen fik på grund af de 7 mandater, kunne Folkebevægelsen overleve og spille en aktiv og betydningsfuld rolle i de senere folkeafstemninger, der på godt og ondt er kommet til at præge dansk Europa-politik.

Vi lovede i 1970'erne grønlænderne, at de kunne træde ud af EF, når de fik selvstyre, fordi Grønland og Grønlands økonomi slet ikke egner sig til at være med i et fællesskab som EF. Jeg ved ikke rigtigt hvorfor, det løfte blev brudt, men det var vel fordi man ligesom ikke ønskede at opløse "imperiet". Man ville have kunnet melde Grønland ud efter selvstyreloven i 1978 uden besvær, fordi der var forståelse i Bruxelles for, at selvstyret på ret afgørende måde ville ændre Grønlands position. Men man opgav udmeldelsen i 1978 og fik så alle besværlighederne i 1982-83 med surhed på EF-siden, en tabt folkeafstemning i Grønland og en lidt ringere EF-aftale for Grønland, end den man kunne have fået i 1978.

En af grundene til, at man opgav den danske særstilling og dermed dels stærkt forringede Danmarks repræsentation i Europaparlamentet, dels ikke sikrede Grønland de bedst mulige vilkår, var formentlig, at K.B. Andersen ligesom ville vise, at det, som Ivar Nørgaard havde opnået, ikke kunne bruges til noget fornuftigt. Det ville ikke være sket i Krags tid. Skal man have to ministre i Udenrigsministeriet, må det derfor være en selvfølgelig forudsætning, at de kan og vil arbejde sammen og føre samme politik.

Besøg på Grønland i 1975, hvor markedsminister Ivar Nørgaard stiller grønlænderne i udsigt, at de kan melde sig ud af EF, når de får selvstyre

Eksportarbejde og kold krig

Havde du ikke andre arbejdsopgaver end de europæiske markedsproblemer i begyndelsen af 1960'erne?

Der var ingen egentlig arbejdsdeling mellem Erling Kristiansen og mig, men det lå ligesom i luften, at han tog sig af især markedsproblemerne, mens jeg tog mig af eksportarbejdet, de bilaterale aftaler, der var tilbage, samt ulandshjælpen.

Med hensyn til det første forsøgte vi i tråd med Udenrigskommissionens anbefalinger at styrke Udenrigsministeriet på den eksportmæssige side. Det gjorde vi bl.a. ved at ansætte en række nye handelsattacheer. Hver gang regeringen skulle foretage stramninger i økonomien af hensyn til betalingsbalancen, så kom vi med forslag om at styrke eksportindsatsen ved ansættelse af nye folk med handelsmæssig uddannelse på ambassaderne. Så i de første år udbyggede vi i høj grad eksporttjenesten. Og eksporten steg. Det var i den periode, hvor vi forsøgte de brede eksportfremstød kombineret med ministerbesøg eller royale besøg pyntet op med balletter, maleriudstillinger, Tivoligarden og lignende. Vi kaldte det "Danske uger" eller "Danske dage", og det var egentlig en ganske stor succes i mange lande.

Deltog du i bilaterale handelsforhandlinger?

De fleste bilaterale handelsforhandlinger med de vestlige lande havde jo mistet deres betydning efter EPU's oprettelse og lempelsen af importreguleringen, men man havde endnu bilaterale handelsforhandlinger med de østeuropæiske lande. Det var en tradition, at viceafdelingschefen skulle forestå forhandlingerne med Sovjetunionen, og i den anledning var jeg i Sovjetunionen 3 eller 4 gange i begyndelsen af 1960'erne. I 1961 forlængede vi den eksisterende aftale med to år, og nogenlunde det samme gentog sig i 1963. Forhandlingerne foregik med tolk og tog meget lang tid, også fordi vi fra begge sider gentog de samme argumenter utallige gange. Russerne kunne kun få nye instruktioner en gang om ugen, når et bestemt regeringsudvalg holdt møde, så ofte skulle vi bare have tiden til at gå. Nogen gange foreslog russerne udflugter. Vi bad så om at se forskellige steder, hvor udlændinge normalt ikke fik adgang. De sagde altid ja, men de skulle først undersøge sagen. Vi vidste, at det altid endte med, at vejen desværre var under reparation, men vi kunne komme et andet sted, hvor vi alle sammen havde været før.

Som regel foregik forhandlingerne i bedste atmosfære, og vi havde mange fælles sammenkomster; bl.a. gav den sovjetiske handelsminister gennem mange år, Patolichev, altid en frokost, hvor der blev drukket meget vodka og udbragt mange skåler for fred i verden og for freden mellem Danmark og Sovjetunionen. Jeg gjorde ved en sådan lejlighed en af mine store fejl, idet jeg havde lært at sige nogle ord på russisk. Jeg var selv meget stolt af det, men det havde den effekt, at russerne troede, at jeg forstod hvad de sagde indbyrdes, og det ødelagde i nogen grad stemningen.

Den anden forhandlingsrunde i 1963 blev afsluttet ved et møde mellem den russiske udenrigsminister Gromyko og udenrigsminister Hækkerup. Hækkerup havde forinden været i Kiev for at møde ministerpræsident Khrusjtjov og havde givet ham en dansk gyngestol magen til den, som præsident Kennedy havde fået. Han havde holdt en lille tale, hvor han udtrykte håb om, at de to regeringschefer - og dermed forhåbentlig de to lande - i højere grad kunne svinge eller gynge i takt.

Per Hækkerup underskriver i 1963 den sidste store bilaterale handelsaftale med Sovjetunionen

Den afsluttende festlighed fandt sted i udenrigsminister Gromykos datja uden for Moskva den 22. november 1963. Det var en overdådig middag, som formentlig skulle have varet hele natten, hvis ikke Gromyko var blevet afbrudt af et telegram. Vi forstod ikke rigtigt, hvad der foregik, men det var øjensynligt, at Gromyko blev stærkt oprevet og forvirret. Vi fik ikke at

vide hvorfor, men senere gik det op for os, at det var fordi han havde fået besked om, at præsident Kennedy var blevet myrdet. Den næste morgen mødte vi ham igen, og da undskyldte han, at han havde afbrudt den festlige middag så hurtigt men forklarede, at han var blevet meget ængstelig, fordi han samtidig var blevet underrettet om, at manden, der myrdede Kennedy, havde opholdt sig et par år i Sovjetunionen. Gromyko var bange for, at den sovjetiske regering ville blive beskyldt for på den ene eller anden måde at stå bag mordet. Jeg husker, at både Gromyko og hans kone var dybt berørt, og tårerne løb ned ad kinderne på hende.

Du deltog også i officielle besøg?

Jeg kom til Moskva igen få måneder efter i februar 1964 med statsminister Krag på officielt besøg hos Khrusjtjov. Vi var en stor delegation, og der blev ført lange politiske drøftelser. Jeg tror 10-15 timer i alt, og desuden havde vi en halv snes færdige aftaler, der skulle underskrives og en del aftaler, som vi skulle søge afsluttet.

Jeg var med for at varetage det, der vedrørte dansk økonomi. Khrusjtjov var overbevist om, at jeg var en af Krags sikkerhedsvagter. Krag hævdede, at han havde ingen sikkerhedsvagter. Men det troede Khrusjtjov ikke på, før det blev overladt til mig at føre de afsluttende forhandlinger om størrelsen af den erstatning, vi forlangte i anledning af beslaglæggelse af dansk ejendom ved den sovjetiske besættelse af de baltiske lande og dele af Polen i 1940.

Det var en meget besværlig forhandling, fordi russiske eksperter var yderst utilfredse med, at Khrusjtjov overhovedet havde accepteret, at der skulle ydes en erstatning. Det var vist nok første gang, at det var sket, og derfor prøvede de på alle mulige måder at snyde mig, herunder ved at angive en forkert omvekslingskurs mellem rubler og kroner. De ville også have, at vi skulle modregne i de baltiske landes guldbeholdninger, som i 1939 var blevet deponeret i den danske nationalbank. Heldigvis havde jeg fremskaffet en kvittering, som viste, at vi i begyndelsen af 1940 havde overdraget guldet til Federal Reserve Bank i New York.

Samtalerne med Khrusjtjov var væsentligt mere spændende og strakte sig over alle mulige emner - selvfølgelig først og fremmest de politiske relationer til Vesten, men også krigen og Ruslands indsats der. Lige inden frokosten kom Krag med en bemærkning om, at Stalingrad havde jo været det afgørende vendepunkt under 2. Verdenskrig, men det ville

Khrusjtjov ikke acceptere. Han hævdede, at det afgørende slag havde været ved Kursk, og han forklarede os, hvordan tropperne var opstillet, og hvordan han havde ledet slaget som politisk kommissær og taget størstedelen af en tysk arme til fange. Det medførte, at vi blev næsten en time forsinket til frokost. De øvrige gæster, som ikke havde været med til forhandlingerne, var lidt sure og i hvert fald sultne. Ved indgangen hilste vi på Khrusjtjovs tre viceministerpræsidenter, Mikoyan, Syslov og Kosygin, og for at forbedre stemningen benyttede Khrusjtjov lejligheden til at fortælle historien om smeden og bageren og erklærede, at det var ud fra samme tanke, han havde tre viceministerpræsidenter. Var der en eller anden uundværlig mand, der begik en fejl, og det skete jo desværre, så kunne han altid hugge hovedet af en af de der viceministerpræsidenter. Han slog selv en stor latter op, medens de tre ikke syntes, at det var særlig morsomt.

Krag til møde med Khrusjtjov, Gromyko m.fl. i 1964.
Jeg anes under pilen, bag Udenrigsministeriets direktør Paul Fischer

En anden dag var vi selv skyld i, at begyndelsen på forhandlingerne blev stærkt forsinket. Aftenen før havde vi i gæsteboligen på Lenin-højene, hvor Krag og Helle var indkvarteret, og hvor vi vidste, at der var mikrofoner overalt, drukket en del vodka og med vilje sagt meget langstrakt vrøvl om, hvad vi ville afsløre for Khrusjtjov. Den næste dag startede med næsten

en times forsinkelse og en vred Khrusjtjov. Lidt efter fik han en stor bunke papirer bragt ind af en forvirret dame. Han rodede nogen tid fortvivlet i bunken og rystede irriteret på hovedet, men opgav til sidst at læse papirerne. Vi var ikke i tvivl om, at det var oversættelsen af optagelserne af den foregående aftens danske vodkavrøvl, der plagede ham, men han sagde ingenting.

Din sidste tur til Moskva var i 1965?

Ja, det følgende år var vi igen i Moskva. Da var Kosygin og Bresjnev på magtens top. Khrusjtjov blev jo afsat i efteråret 1964 og for at understrege, at forholdet stadigvæk var godt mellem Danmark og Sovjetunionen, blev Krag inviteret igen i oktober 1965. Jeg var med, fordi jeg skulle forsøge at få afsat nogle flere skibe. Skibssalg havde været et centralt problem ved alle de foregående handelsaftaler, og for Burmeister & Wain, som var hoved-leverandøren, var det særlig vigtigt denne gang. De andre rejste til Samarkand og senere hen til Sortehavet, medens jeg måtte blive tilbage i Moskva og forhandle skibskontrakter. Vi havde direktionen fra B&W med. Det var dem, der skulle aftale priser og leveringsbetingelser. Det lykkedes at nå til enighed om 12 eller 14 fiskefabriksskibe, som B&W var specialist i at lave og meget interesseret i at sælge. Da vi således var nået til vejs ende og Krag vendt tilbage fra Sortehavskysten, skulle jeg have resultatet godkendt af Krag, der igen var indlogeret i gæsteboligen på Lenin-højene. Da jeg som aftalt kom om morgenen kl. 8, lå han og Helle stadig i dobbeltsengen. Fordi vi var advaret om, at der var særlig mange mikrofoner i soveværelset, talte vi ikke sammen om forhandlingsresultatet, men skrev til hinanden. Helle dukkede op fra dynen en gang imellem for at få luft, men måtte ikke sige noget og blev puttet ned igen. Krag var godt tilfreds med resultatet, og Helle fik sin frihed igen. Desværre viste det sig bagefter, at russerne havde forhandlet priserne så langt ned, at disse skibe blev en stor del af grunden til, at B&W kort tid efter gik i betalingsstandsning.

Skal jeg - for så vidt angår den kolde krig - kort opsummere mit indtryk fra de mange besøg i Moskva og mange forhandlinger med russere, var det, at Sovjetunionen var overbevist om, at USA ville benytte den første gunstige anledning til at angribe dem. Nogenlunde den samme holdning havde amerikanerne, når man talte med dem om Sovjetunionens hensigter. For os andre, der ikke troede, at hverken USA eller Sovjetunionen

ville forsøge en angrebskrig, forekom deres synspunkter ofte ret urealistiske, men den gensidige mistillid var meget reel og urokkelig.

Du var jo også med Krag i Washington?

Ja, som "modvægt" mod Krags besøg i Sovjetunionen i 1964 og Khrusjtjovs genvisit i Danmark samme år aflagde Krag (og Helle) besøg i Washington i forsommeren 1964. En stor del af samtalerne med præsident Johnson drejede sig om Khrusjtjovs og Sovjetunionens holdning til USA. De var meget åbenhjertige, men mistede naturligvis efterfølgende lidt af deres aktualitet, da Khrusjtjov senere på året blev afsat.

Krag og Johnson var i høj grad på bølgelængde, så det blev et vellykket besøg, der afsluttedes med en stor middag i Det Hvide Hus med bal bagefter. Jeg husker især, at jeg dansede med Lady Bird (Johnsons kone) - det kan stadig ses på "YouTube". Helle gjorde et meget positivt indtryk på Johnson, medens Khrusjtjov så på hende som en underlig skikkelse fra en anden verden, hvad hun jo faktisk var. Hun var også meget forskellig fra Khrusjtjovs kone.

Vi benyttede lejligheden til også at aflægge et besøg på verdensudstillingen i New York. Den faldt vistnok lidt uden for reglerne for sådanne udstillinger, så der havde været megen diskussion om den danske deltagelse, og hvor mange penge staten skulle ofre på foretagendet. Udstillingen var imponerende og det danske indslag pænt, men det "druknede" selvsagt lidt i de store landes meget store og kostbare bidrag. Hverken denne eller senere udstillinger har overbevist mig om, at de investerede danske statspenge ikke kan bruges bedre til gavn for dansk eksport. Det er efter min mening ikke mindst hensynet til værtslandet, der nødvendiggør dansk deltagelse i sådanne udstillinger.

Ulandene

Hvorfor blev du formand for det udvalg, der førte til 1962-loven om dansk udviklingsbistand?

Jeg tror, at det var fordi jeg var medlem af Udenrigskommissionen af 1957, som afgav betænkning i november '60. Ganske vist beskæftigede denne kommission sig slet ikke med ulandsproblemer, selv om det netop var i disse år, at afkoloniseringen og dermed ulandsproblemerne begyndte at blive aktuelle. Man interesserede sig i kommissionen mere for eksportmulighederne på grund af Danmarks kroniske betalingsbalanceproblemer. Derfor blev jeg sendt på besøg i en række vestafrikanske stater med henblik på at foreslå, hvor de første danske ambassader i Afrika skulle oprettes. Det var jo i disse år, at de britiske og franske kolonier i Afrika blev selvstændige stater. Vi valgte som bekendt at oprette ambassader dels i Ghana på grund af de gamle, danske forbindelser, og dels i Nigeria, der jo allerede dengang var Afrikas folkerigeste stat.

Det var formentlig på grund af denne rejse, at jeg blev betragtet som særlig ulandskyndig. Jeg tror nok, at det var vigtigere, at jeg kendte den daværende statsminister, Viggo Kampmann; jeg havde som nævnt arbejdet for ham i Det økonomiske Sekretariat en halv snes år tidligere. Det var ham, der var drivkraften bag påbegyndelsen af dansk ulandsbistand, og derfor var det naturligt, at det var ham, der udpegede det udvalg, der skulle udarbejde et udkast til den første ulandslov.

Hvad var udvalgets opgave, og hvordan var dets sammensætning?

Opgaven var at fastlægge rammerne for og formålet med dansk udviklingsbistand. Der var kun fem medlemmer, foruden mig selv Jørgen Saxild, der havde været formand i adskillige år for det såkaldte regeringsudvalg for teknisk bistand til ulande, dernæst professor Pihl, der var formand for Mellemfolkeligt Samvirke og statskonsulent Viggo Andersen, der var dansk repræsentant ved FAO i Rom. Det sidste medlem var Chr. Kelm-Hansen, der var formand for Dansk Ungdoms Fællesråd.

Professor Pihl kom sjældent og blev repræsenteret af sin suppleant, programsekretær i Danmarks Radio Jørgen Vedel-Petersen. Der var ikke større diskussion om den brede formålsparagraf, alle var enige om, at ulandenes interesser burde have første prioritet.

Til gengæld var der megen diskussion om den nye administrations placering i den danske centraladministration. Jørgen Saxild, Viggo Andersen og jeg selv holdt på, at ulands-administrationen måtte naturligt placeres i Udenrigsministeriet. Vedel Petersen og Kelm-Hansen mente, at det rigtige sted var Statsministeriet, Undervisningsministeriet eller et selvstændigt ministerium. Kompromiset blev, at der skulle oprettes et bredt sammensat Råd af alle interesserede organisationer og enkeltpersoner, en mindre Styrelse, hvor de vigtigste ministerier og erhvervsorganisationer skulle være repræsenteret, samt et sekretariat, der skulle sortere under Udenrigsministeriet.

Det indgik i kompromiset, at det store Råd skulle have en vis magt, og det troede jeg ikke kunne komme til at fungere. Da jeg nævnte min betænkelighed for Kampmann, sagde han: "Tag det roligt, det ordner vi i folketingsudvalget", og sådan gik det. I udvalget, som havde borgmester Edel Saunte som formand, blev femmandsudvalgets forslag stort set godtaget, men med den ændring, at Rådet blev gjort rent rådgivende og magten blev koncentreret i Styrelsen; denne var dog stadig kun rådgivende for udenrigsministeren, som i sidste instans havde ansvaret for bistandspolitikken. Femmandsudvalgets arbejde må siges at have været en succes i den forstand, at de overordnede rammer, der dengang blev lagt for bistands-arbejdet, nu har bestået i 50 år.

Så skulle der opbygges en bistandsadministration? Hvordan rekrutterede I medarbejderne?

Sekretariatet skulle være en selvstændig enhed i Udenrigsministeriet, men det lå i luften, at størstedelen af medarbejderne skulle rekrutteres udefra. Vi forsøgte at få en udenrigs-ministeriel embedsmand som sekretariatschef, men det mødte stærk modstand i de kredse, der ønskede en administration, der var mest muligt uafhængigt af Udenrigsministeriet. I stedet blev Mogens Boserup bragt i forslag. Der blev hurtigt enighed om, at det var en god ide. Jeg kendte ham selv som en fremragende person, højt begavet og enormt let at samarbejde med. Han havde været ansat 10 år i Economic Commission for Europe (ECE) i Geneve, og havde derefter hjulpet den svenske økonom og politiker, Gunnar Myrdal, med at skrive en stor bog om Indien og Indiens udviklingsproblemer. Da Mogens Boserup var kendt for politisk at være ret venstreorienteret, søgte vi en formand for Styrelsen, der lå i midten af det politiske spektrum.

Vi fandt frem til professor Nyboe Andersen, som vi troede var radikal, og som netop var blevet formand for FDB. Det sidste var ikke uden betydning, idet kurser i andelsbevægelse indtil da havde været et vigtigt element i den beskedne danske bistand. Nyboe Andersen kendte ikke Boserup og var lidt fornærmet over, at denne var blevet udpeget til sekretariatschef, uden han selv var blevet spurgt i forvejen. Det viste sig dog heldigvis, at de to arbejdede usædvanligt godt sammen. Værre var det, at Nyboe ville søge orlov fra sin stilling som professor ved Handelshøjskolen og rimeligt nok ville have et honorar, der svarede til den årlige professorløn på ca. 50.000 kr. Jeg havde kun fået lov til at tilbyde ham 25.000 kr., hvilket dengang var et stort honorar. Krag var sur, men måtte acceptere prisen, da planen om Nyboes udpegelse blev kendt i politiske kredse, og Krag ikke ville genere de radikale.

Poul Kryger, der kom fra Københavns Kommune, blev ansat efter anbefaling fra Krag; han var en ungdomsbekendt, og de havde stået hinanden nær i studietiden. Jeg kendte ham fra vores samarbejde i Socialøkonomisk Samfund og havde oplevet ham som en tænksom mand, der havde humoristisk sans og altid tog tingene roligt. Christian Christiansen blev ansat efter anbefaling fra Bodil Koch. Han havde været generalsekretær for Dansk Kirke i Udlandet, og Bodil Koch hævdede, at han ville have været et naturligt valg som biskop i et egnet stift. De blev som bekendt begge udmærkede medarbejdere og tilbragte resten af deres aktive liv i arbejde med ulande.

Da ministeriet som nævnt ikke kunne få en embedsmand fra egne rækker som sekretariatschef, måtte vi tage til takke med souschefstillingen. Det blev i første omgang Svend Aage Nielsen og et par år efter H.E. Kastoft, som senere hen kom til at afløse Mogens Boserup.

Kastoft var en dygtig administrator, men ville helst klare tingene selv. Jeg vil i øvrigt ikke give karakterer til mine tidligere kolleger og medarbejdere, men om Kastoft vil jeg gerne sige to ting, som måske har lidt mere generel interesse. Han blev anholdt under besættelsen som kommunist. Hans søster havde været gift med Aksel Larsen, så han hørte til en vis grad til inderkredsen i partiet. Det var formentlig grunden til, at han blev sendt til Stutthof. Han talte næsten aldrig om sin tid i Stutthof, men en aften i Paris spurgte jeg ham dog ud om de forfærdelige forhold. Samtidig sagde jeg noget om, at han jo heldigvis havde fået Røde Kors-pakker fra Danmark. Han reagerede omgående med lidt hånligt at sige: "Ja, de forbandede

Røde Kors-pakker. Vi overlevede rigtignok på grund af de pakker, men jeg drømmer stadigvæk om de udstrakte hænder". Det havde åbenbart været sådan, at han - efter at have tvangsafleveret noget til lejrvagterne - ud over sig selv kun kunne holde nogle få medfanger i live ved at dele ud af pakkerne. Derefter måtte han i flere dage afvise døende mennesker i stort antal. Jeg kunne pludselig forestille mig, at det ikke kun havde været en glæde at modtage Røde Kors-pakker i tyske koncentrationslejre under krigen.

Den anden ting, jeg stadig husker vedrørende Kastoft, var en lørdag i 1962, hvor Udenrigsministeriets daværende direktør, Paul Fischer, bad mig om at komme ned til Krag, der dengang var udenrigsminister. Problemet var, at Krag nægtede at underskrive indstillingen om Kastofts udnævnelse i kontorchefsklassen, fordi han havde været fremtrædende medlem af kommunistpartiet. Vi understregede, at han jo havde meldt sig ud af partiet allerede i 1948 og efter vores opfattelse ikke længere havde synspunkter i kommunistisk retning. Krag svarede, at han ville være færdig som politiker, hvis det senere på nogen måde måtte kunne dokumenteres eller blot sandsynliggøres, at Kastoft lækkede fortrolige oplysninger til kommunisterne.

Efter en lang diskussion endte det med, at Krag underskrev udnævnelsen med en skriftlig bemærkning i akterne om, at han trods store betænkeligheder kun havde underskrevet, fordi Fischer og jeg havde forsikret ham om Kastofts loyalitet. Episoden er betegnende for, hvordan Krag altid overvejede og lod sine beslutninger afhænge af problemer, der måske eller måske ikke kunne opstå i fremtiden. En sådan "strategi" fører nødvendigvis ikke altid til det rigtige resultat.

Hvordan var politikernes stilling til ulandshjælp i 1960'erne?

Det var især Viggo Kampmann, der blev statsminister i 1960, som gav udtryk for, at Danmark som et velhavende land burde yde en væsentlig større hjælp til udviklingslandene. I januar 1962 var jeg på en tre ugers rejse med Kampmann i Indien; i New Delhi boede vi i de tidligere vicekongers enorme palads og havde her et møde bl.a. med den indiske premierminister Nehru. Vi havde forinden fået at vide, at Nehru ofte blev træt under sådanne møder. Da Kampmann som led i drøftelserne fortalte om Vesteuropas problemer med Berlin-muren, der var blevet rejst i august 1961, faldt Nehru i søvn. Da han var vågnet, fortalte han om den

beklagelige nødvendighed for Indien med at invadere den portugisiske koloni Goa, og så faldt Kampmann i søvn.

Men det var ellers et vellykket møde. Når jeg husker det, er det bl.a. fordi vi efterfølgende gik en tur i paladsets imponerende have, og her konkretiserede Kampmann sine tanker om at give en flyvende start til ulandsloven ved at iværksætte en landsindsamling. Det var ham, der fik ideen til en særlig ulandsmønt, et særligt ulandsfrimærke og en særlig tipsdag, hvor overskuddet skulle gå til ulandsindsamlingen. Han var hjælpsom på enhver mulig måde, bl.a. husker jeg, at vi havde glemt at indhente tilladelse til indsamlingen i Justitsministeriet, og det ordnede Kampmann ved at tage telefonen, ringe til Hans Hækkerup og sige til ham: "Jeg vil gerne have tilladelsen på mit bord i morgen". Det var derfor et stort tilbageslag, da Viggo Kampmann måtte gå af som statsminister i september 1962 på grund af sygdom.

Statsminister Viggo Kampmann med plakaten fra indsamlingskampagnen, 1962

Det gik op for mig, at Krag som udenrigsminister havde planlagt at overgive ulands-administrationen til Bodil Koch, der var kirkeminister. Han interesserede sig ikke så meget for ulandsproblemerne. Han syntes ligesom mange andre socialdemokrater dengang, at der

var uløste problemer nok i Danmark. Det fortalte jeg til Per Hækkerup, som skulle efterfølge Krag som udenrigsminister. Jeg kendte Hækkerup ganske godt, fordi vi, som jeg tidligere har nævnt, i et halvt år under krigen havde delt kontor i Prisdirektoratet. Han sagde straks, at han kunne sagtens overkomme det hele, så der var ingen grund til at flytte ulands-administrationen til Kirkeministeriet. Og det accepterede Krag uden større diskussion.

Det siges ofte, at ulandshjælpen i 60'erne var meget erhvervsorienteret?

Det er måske rigtigt. Formålsparagraffen var jo bred, og det gjaldt i høj grad om at få bred støtte til at få bevillinger fra Folketinget, og her var erhvervsorganisationerne en stor støtte. De spillede en betydelig, politisk rolle, især Landbrugsrådet, Industrirådet og Fag-bevægelsen, men deres støtte var naturligvis afhængig af, at deres interesser blev tilgodeset ved iværksættelsen af ulandsprojekter, der på kortere eller længere sigt havde betydning for eksporten.

Det var også baggrunden for, at de nævnte organisationer fik sæde i Ulandsstyrelsen. Uden støtte fra erhvervsorganisationerne og fra Kristeligt Folkeparti og Det Radikale Venstre var det næppe lykkedes i 60'erne at få ulandshjælpen op på et rimeligt niveau. De sikreste støtter i Folketinget var Kristeligt Folkeparti; det lykkedes dem adskillige gange, når der skulle laves store forlig, og de var tungen på vægtskålen, at gennemtrumfe en forøgelse af bevillingerne til ulandshjælp. Det var først senere, at andre partier som f.eks. social-demokraterne og SF begyndte at gå aktivt ind for ulandsbistand.

Du blev også formand for det næste ulandsudvalg?

Da Baunsgaard dannede regering i 1968, blev Kresten Helveg Petersen foruden kulturminister og minister for nedrustning også ansvarlig for ulandsbistanden. Han var en meget aktiv og interesseret minister, der tænkte mange nye tanker, og som adskillige gange truede Baunsgaard med at gå af, hvis man forsøgte at skære ned på ulandshjælpen for at spare penge af hensyn til betalingsbalancen.

Det var også Helveg Petersen, der i 1969 besluttede at nedsætte et udvalg med henblik på at modernisere ulandsloven fra 1962 og mere bredt tage højde for de erfaringer, der var indhøstet siden da. Med sine 13 medlemmer var dette udvalg væsentlig stærkere besat end 1962-udvalget. Det blev betjent af et særdeles kompetent sekretariat, der kunne trække på

en erfaren bistandsadministration. Resultatet blev en betænkning på 250 sider sammenlignet med den første betænknings 50.

Det var efter Helveg Petersens ønske, at formålsparagraffen blev udvidet og specificeret, men samtidig var det en betingelse, at man gav hensynet til ulandene førsteprioritet og lod erhvervs- og sikkerhedspolitiske hensyn komme i anden række. Der var igen betydelig diskussion om ulandshjælpens placering, men det eneste konkrete resultat var, at ulandssekretariatet blev en selvstændig afdeling i Udenrigsministeriet. Helveg Petersen var en ubetinget tilhænger af at fastholde bistandspolitikken i Udenrigsministeriet som en integrerende del af den danske udenrigspolitik.

Mens det i 1961-62 havde været relativt let at nå til enighed om en ulandslov, så var det langt mere besværligt i 1970. Ikke blot var der mange erfaringer, der skulle tages hensyn til, der var også kommet mange flere forskelligartede interesser og interesseorganisationer. Det medførte, at det for at opnå enighed var nødvendigt at acceptere adskillige særudtalelser, og jeg tror endda, at der i flere tilfælde var særudtalelser til særudtalelserne, så udvalgsbetænkningen blev et ret kompliceret dokument. Jeg mener dog, at det alligevel kom til at spille en positiv rolle for udviklingen af vores bistandspolitik.

Hvor længe beskæftigede du dig med ulandspolitik?

Den havde fra begyndelsen været en del af den økonomiske afdeling, og først da Fællesmarked-problemerne begyndte at vokse forbindelse med folkeafstemningen, blev ulandssekretariatet i 1971 en særlig afdeling under Kastofts ledelse. Jeg bevarede dog endnu i to år posten som dansk guvernør i Den asiatiske Udviklingsbank. Denne stilling havde i de foregående år givet mig anledning til mange rejser til Østen, hvor jeg samtidig havde mulighed for at se både danske og andre landes bistandsprojekter. Bortset herfra har jeg siden 1971 kun beskæftiget mig med ulandsproblemer i EU-regi. Jeg underskrev således en af Lorne-traktaterne i midten af 70'erne.

Når du ser tilbage på tiden i 1960'erne, var der så noget, vi gjorde forkert?

Ja sikkert, jeg plejer at sige om vores bistand, at vi ikke havde så mange store succeser - men heller ikke så mange store fiaskoer, som mange andre lande havde. En af vores første, store satsninger blev dog uheldigvis en fiasko.

Undervisningshospitalet i Congo blev planlagt og administreret af Dansk Røde Kors og fik gennem en årrække store tilskud fra Landindsamlingens Fond og den almindelige ulandsbevilling. Hverken ministeriet eller Dansk Røde Kors havde dengang meget ide om, hvad der var muligt i et land som Congo, og da Mobutu kørte landet helt i sænk, så skulle det jo gå galt. Jeg så for nogen tid siden en TV-udsendelse om hospitalets sørgelige skæbne. Der var utvivlsomt også andre ting i de første 10 år, der ikke gik som planlagt. Thai-gården uden for Bangkok nævnes nogle gange som et andet eksempel på et mislykket bistandsprojekt. Sådan så det da også ud i de første år, men det er et eksempel på, at virkningerne af en bistandsaktivitet ofte
først kan vurderes efter ganske lang tid. I dag er der en del som mener, at Thaigården faktisk lagde grunden til Thailands mejeriindustri.

Når jeg tænker tilbage, var der i hvert fald to områder, hvor udviklingen gik anderledes end vi forestillede os i begyndelsen af 1960'erne. For det første havde vi ventet en langt hurtigere økonomisk vækst. Vi troede, at det for mange ulandes vedkommende kun var et spørgsmål om at hjælpe dem til et take-off. Et sådant kom måske i visse lande, især i Asien og Latinamerika, men ikke i Afrika, uanset at mange afrikanske lande jo er rige på mineraler og andre råstoffer. Vi undervurderede som borgere i et lille, homogent land, i hvor høj grad de store etniske, religiøse og sociale problemer i mange ulande hindrede en normal, økonomisk vækst. Vi regnede med, at de basale problemer ville være løst i løbet af 10-15 år - nu er der gået 50 år, og mange er ikke kommet meget videre.

Den anden fejltagelse vi begik var, at vi troede, at FN og dens underorganisationer efterhånden ville kunne overtage ledelsen af ulandshjælpen for at sikre den bedst mulige koordination. Vi delte oprindelig vores ulandshjælp med 50 % som multilateral bistand og 50 % som bilateral bistand. Vi troede, at det var den multilaterale del, der ville vokse, men det er jo gået omvendt, dels fordi FN viste sig alt for bureaukratisk, og dels fordi et direkte samarbejde med et uland gav bedre muligheder for dansk erhvervsliv og gjorde det lettere at involvere danskerne i bistanden.

Industrialiseringsfonden for Udviklingslandene

Der er nogen som siger, at det var dig, der fik ideen til IFU, Industrialiseringsfonden for Udviklingslandene?

Ja, det kan man måske sige. Det var dansk politik at gå ind for toldafvikling over for ulandene for at støtte deres erhvervsmæssige udvikling som supplement til ulandshjælpen. Mange af de mere udviklede ulande prioriterede adgang til sådanne toldpræferencer højere end egentlig finansiel hjælp, idet de anså øget eksport for den hurtigste vej til mere beskæftigelse og økonomisk udvikling. En af de ulandseksportvarer, der vejede tungest i den danske import fra ulandene, var kaffe, der især kom fra Brasilien og Colombia. Tolden var vist 10-12 %, og provenuet af kaffetolden var på 80-100 mio. kr. årligt, så det drejede sig om ganske betydelige beløb.

Danmark var et af de lande i verden, der pr. indbygger drak mest kaffe. Vi var klar over, at efterspørgslen efter kaffe var ret uelastisk, d.v.s. at danskerne ikke ville eller kunne drikke mere kaffe og importen ikke vokse, selv om prisen blev lidt lavere. Det ville derfor være mere fordelagtigt for ulandene, at tolden ikke afskaffedes men indgik i en særlig fond, hvis midler skulle anvendes til risikobetonede erhvervsmæssige investeringer i ulandene. En sådan fond var et af de instrumenter, vi havde savnet i vores ulandspolitik, og som erhvervslivet ønskede.

Jeg havde nævnt tanken for udenrigsminister Per Hækkerup under en rejse til Brasilien i sommeren 1966, og han lovede både i offentlige taler (på portugisisk) og i møder med den brasilianske regering at gøre noget ved den høje danske kaffetold. I januar 1967 var toldforhandlingerne i den såkaldte Kennedy-runde ved at gå ind i den afsluttende fase, og jeg rejste derfor spørgsmålet om skabelse af en sådan fond over for Krag, der i slutningen af 1966 var blevet udenrigsminister. Han accepterede tanken under forudsætning af, at vi kunne skaffe et bredt flertal i Folketinget, ikke bare det "røde flertal", som hans regering dengang var baseret på.

Jeg husker, at den første jeg snakkede med, var Hækkerup. Han var blevet gruppeformand hos socialdemokraterne, og man kunne dengang altid møde ham i Snapsetinget sent på eftermiddagen. Jeg kendte ham og hans vaner ganske godt. Vi havde under krigen drukket meget øl sammen. Det eneste, vi altid diskuterede og var uenige om,

var hvem der skulle betale. Det løste vi som regel ved, at vi klunsede om det, og han vandt altid. Men så blev han i godt humør. Det slog aldrig fejl. Så jeg sagde til ham, om vi ikke skulle have en øl, og så kunne vi jo klunse om betalingen. Og det gjorde vi, og han vandt selvfølgelig, som han altid gjorde, og blev i godt humør. Og så sagde jeg, at vi lige havde en sag, vi gerne skulle have ordnet. Jeg erindrede ham om hans taler i Brasilien, hvor vi lovede at overveje en reduktion af kaffetolden. Ja, sagde han, det kunne han godt huske, men det var på portugisisk, og det forstod han ikke så godt, men indså, at det havde portugiserne nok gjort. Han fattede hurtigt problemstillingen og blev klart positivt indstillet, da vi drak den anden øl. Så kom Aksel Larsen forbi. Jeg tror egentlig Aksel Larsen på sine gamle dage var lidt af det, man i dag ville kalde en skabskapitalist. I hvert fald var han straks positiv, da Hækkerup forklarede ham sagen, og ved den tredje øl var flertallet hjemme.

Det var som sagt ikke nok for Krag, så vi søgte og fik også tilslutning fra de konservative. Dengang kunne man altid regne med de Radikale, så dem spurgte vi ikke. I Venstre var der kun Per Federspiel, som dækkede alle udadvendte spørgsmål. Federspiel var faktisk den første rigtige europæer i dansk politik. Der var dengang ikke mange andre i Venstre, der interesserede sig for, hvad der foregik uden for Danmarks grænser. Desværre syntes han, at fondstanken var verdensfjern og uden rødder i virkeligheden, men var dog så liberal, at han ville stemme for, hvis vi ville afstå fra lignende fantasifulde projekter i fremtiden. Vi fremsatte så lovforslaget om Industrialiseringsfonden i februar 1967 og fik det kort efter enstemmigt vedtaget.

At Fonden er blevet en stor succes og stadig eksisterer den dag i dag, har jeg kun kunnet glæde mig over. Æren herfor må helt tilskrives bestyrelsen og den effektive daglige ledelse, først med Henning Aaberg som chef, indtil 1977, og de næste 30 år under Sven Riskær som administrerende direktør.

Ambassaden i London, 1977-1980

Det var jo ikke alene Ivar Nørgaard, der forlod Udenrigsministeriet i 1977 - du forlod det jo også?

Ja, det er rigtigt. Jeg flyttede til London fire-fem måneder senere, men det skyldtes ikke alene, at Ivar Nørgaard var væk, men nok så meget, at jeg på det tidspunkt havde været hjemme i 17-18 år. Tiden var inde til et skifte, dels på grund af den lange hjemmetjeneste, dels fordi samarbejdet i EF var gået lidt i stå i de sidste par år. Jeg ville hellere have været til Bonn, men her var ambassadørstillingen relativt nybesat, medens Erling Kristiansen havde siddet i London i 14 år. Jeg ønskede bestemt ikke at skubbe ham ud og ville hellere være blevet hjemme endnu nogen tid. Jeg er imidlertid bange for, at et af ministeriets argumenter for at få Erling Kristiansen til at acceptere flytningen var, at jeg ønskede posten. To år efter fik jeg tilbudt at flytte til Bonn, men på det tidspunkt syntes jeg, at jeg havde været for kort tid i England.

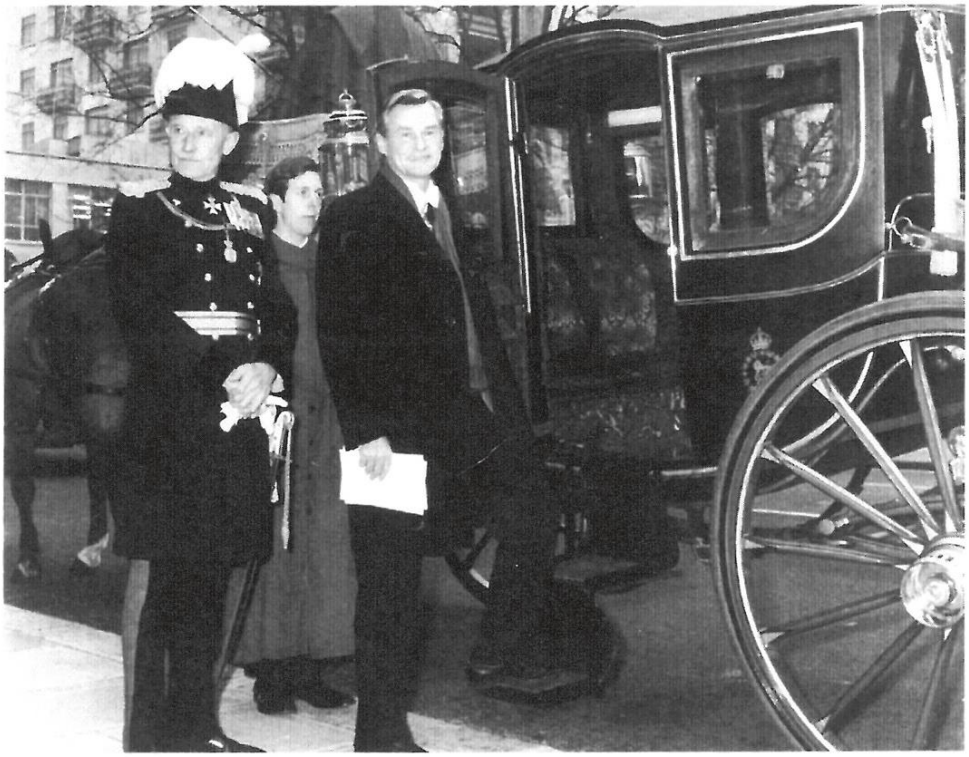

Til akkreditering hos Dronning Elizabeth

Jeg var den første, der flyttede ind i den nye ambassadebygning i Sloane Street, tegnet af Arne Jacobsen. Jeg syntes, at det var en smuk og elegant bygning, men der havde været stor modstand mod dens moderne ydre i lokalsamfundet. Det skabte dog ikke os større problemer. Til gengæld skabte selve bygningen utallige problemer i de første par år, dels fordi det var dårligt byggeri, dels fordi de engelske håndværkere, der skulle udbedre manglerne, ikke var særlig effektive. Engelske håndværkeres produktivitet var dengang kun en tredjedel af danske håndværkeres.

Vi prøvede at udnytte de faciliteter, som den nye bygning indeholdt, bl.a. i form af en stor og moderne sal. Den blev benyttet til mange slags aktiviteter såsom møder, foredrag, udstillinger o. lign. Ikke mindst danske eksportører var interesserede i at anvende salen til forskellige former for eksportfremstød. Det gamle Dansk-Britiske Handelskammer, der ikke rigtig fungerede, blev erstattet af et nyt Anglo-Danish Trade Advisory Board, som blev en stor støtte i de eksportfremmende aktiviteter.

Jeg sælger ost

For at støtte dansk eksport eller blot gøre Danmarks navn mere bekendt blev ambassadøren ofte indlagt til at deltage i årsmøder eller generalforsamlinger i dansk-britiske eller britiske (med danske forbindelser) firmaer og foreninger. Som regel forventedes ambassadøren som led i underholdningen at holde en morsom tale. De mere velhavende firmaer engagerede

også professionelle entertainere for at være sikre på tilfredsstillende underholdning. De fik flere tusind pund for deres indsats, medens ambassadøren sædvanligvis fik et slips.

Vi forsøgte på alle måder at holde os orienteret om de engelske synspunkter på udviklingen i EF i Bruxelles. Det engelske standpunkt havde stadig stor betydning for den danske stillingtagen. Det gjaldt f.eks. valutaspørgsmål, energi, forskningsspørgsmål og især landbrugsspørgsmål, men også alle andre problemer, som i den periode var oppe til diskussion i Bruxelles.

Selv om jeg ofte havde været på besøg i England og London, må jeg erkende, at der var meget, jeg ikke rigtig havde forstået. Jeg havde fornyet min garderobe og fået kjole, smoking og pænt mørkt tøj. Derimod havde jeg sparet at anskaffe en jaket - Morning Coat, som det jo hedder på engelsk - der i England anvendes både i en sort og en lysegrå udgave med tilhørende høj hat! Det anså jeg for et forældet klædningsstykke, som jeg ikke behøvede.

Det med jaketten var utvivlsomt en fejltagelse. Det viste sig første gang, da jeg blev inviteret til Derby-løb i Epsom. Det syntes jeg ville være interessant at overvære. Jeg spurgte på ambassaden, hvad påklædningen var, og det blev fortalt mig, at det i gamle dage var jaket, men nu til dags var påklædningskravene næppe så strikte, så jeg begav mig af sted til Epsom i mit pæne mørke tøj. Da jeg nåede frem og ville ind til løbet, der startede med en frokost, blev jeg stoppet af to ældre herrer, der sagde, at jeg ikke kunne komme ind. Jeg spurgte hvorfor, og så sagde de, at jeg ikke var "decent" påklædt. Jeg havde ikke jaket. Jeg viste dem indbydelsen og sagde, at jeg var den danske ambassadør, og at der ikke stod noget på indbydelsen om påklædningen. De fastholdt, at de ikke var autoriserede til at give mig adgang i den påklædning - mit pæne mørke tøj, men de ville da gerne spørge løbsledelsen. Den ene gik så op og spurgte.

Der gik et kvarter, og så kom han tilbage og sagde med et glad smil, at de havde accepteret, at jeg kom ind. Det havde overrasket ham, fordi ham bekendt havde der ikke været nogen til Derby-løb uden jaket siden krigen. Jeg spurgte hvilken krig, og han svarede Boerkrigen. Så fulgte han mig op til bestyrelseslokalet, hvor der var en stor frokost i gang. Der var ikke en, der så meget som løftede et øjenbryn eller sagde noget som helst om min påklædning, så jeg satte mig ned og spiste maden.

Nu er det sådan, at mellem retterne skal man ud og se på hestene løbe. Så styrtede englænderne ud til deres private bokse, og jeg stod lidt forvirret tilbage og vidste ikke rigtigt,

hvor jeg skulle anbringe mig. Så kom der en herre hen og stak en pundseddel i hånden på mig. Jeg så lidt forvirret på ham, og han bad så om at få et program. Jeg sagde, jeg ikke havde noget program, og så så han forvirret på mig og gik videre. Jeg så løbet, og gik så ind og spiste næste ret. Og så gentog forestillingen sig, idet vi skulle ud og se på næste løb, der var vist seks i alt. Jeg stillede mig et mere diskret sted. Lidt efter kom der så en dame hen til mig og spurgte om vejen til toilettet. Jeg sagde, at det vidste jeg ikke hvor var, hvorefter hun sagde: "Jamen, er De ikke steward?". Nej, sagde jeg. Jeg er den danske ambassadør. Så måtte jeg meget undskylde. Jeg gik så tilbage igen, efter at løbet var forbi, og spiste desserten og besluttede mig til, at jeg ville anskaffe en jaket.

Jeg havde i øvrigt god brug for mit pæne tøj, når jeg var inviteret på weekend på de britiske godser. Jeg husker især et par weekender på godset Madresfield, som ejedes af lady Mona Beauchamp. Hendes mand var den 8. Jarl af Beauchamp. Han sad i kørestol og kunne ikke tale og kunne, så vidt jeg skønnede, heller ikke forstå, hvad man sagde. Det var et af de godser, hvor de gamle engelske traditioner blev ført videre. Man havde butler, underbutler, to eller tre footmen og diverse stuepiger, som pakkede al ens bagage ud og ind, når man kom og rejste igen. Det var godset, som var Evelyn Waughs model for "Gensyn med Brideshead". Jarlen i kørestolen var i bogen om Brideshead den ældre bror til Sebastian. De havde begge levet et meget udsvævende liv i Oxford i 30'erne, som man stadig kun hviskende talte om. Den 7. Jarl af Beauchamp blev landsforvist af Kong George V allerede i 1931 for at undgå at blive anmeldt til politiet for at være homoseksuel. Det var jo den gang strafbart i England. Så Madresfield var i høj grad et skandaleombrust landsted.

Jeg havde naturligvis også brug for mit pæne tøj, når vi ledsagede medlemmerne af den danske kongefamilie fra Heathrow Airport til London i ambassadens store Daimler. Det var noget, der skete ret hyppigt. Allerede en af de første gange, hvor jeg skulle hjælpe dronning Margrethe på plads i bilen, havde jeg påtaget mig den opgave at bære hendes beauty box. Den må ikke have været ordentligt lukket, for i hvert fald gik den op, og hele det meget omfattende indhold faldt ud i bilen. Derefter blev jeg aldrig betroet at bære noget for dronning Margrethe. Til gengæld fik jeg tit den opgave at opbevare hendes smykker om natten. Ved flere lejligheder medbragte hun det ganske kostbare diamantdiadem, der stammede fra det svenske kongehus, og ønskede det om natten anbragt i ambassadens boks. Jeg havde ikke nøglen til boksen, men anbragte diademet under min seng.

Så du ofte den engelske dronning?

Ja, det er almindeligt, når en ambassadør kommer og rejser, at han så er i audiens hos Majestæten. Det var jeg også. Hun talte begge gange om sine børn og hvor forskelligt, de var faldet ud. Desuden så jeg hende under et statsbesøg i København, og jeg var også inviteret til Ascott-løb i min nye Morning Coat. Men ellers husker jeg især den britiske kongefamilie fra de årlige modtagelser på Buckingham Palace, hvor alle ambassadører var stillet op i anciennitetsrække med en 3-4-5 medlemmer af deres stab bag sig. Så gik kongefamilien ned langs rækkerne og hilste på ambassadøren, der præsenterede dem for staben. Kongefamilien bestod jo ikke alene af dronningen og prins Philip, der var også prins Charles, prinsesse Anne, hertugen af Gloucester og hertugen af Kent - alle med hustruer, så det tog som regel 3-4 timer, inden de nåede igennem hele rækken.

Den danske repræsentation vakte altid en vis opsigt, når vi havde vores militærattache prins Georg med i staben. Han var gift med dronningens kusine, og derfor skulle de, når turen kom til os, alle sammen kysse hinanden på begge kinder og udveksle et par bemærkninger om, hvordan det gik med familien. Det tog jo tid og skabte en del forvirring, fordi de andre ambassadører ikke rigtig forstod, hvorfor den danske repræsentation skulle kysses, når de andre kun fik et håndtryk.

Men ikke alt lykkedes til alles tilfredshed. Vi havde sammen med Anglo-Danish Society arrangeret et møde med prins Philip og prins Henrik, hvor de skulle fortælle om deres virke. De var jo begge såkaldte prinsgemaler, og den ene var forhenværende og den anden nuværende prins af Danmark. Det var ikke nogen ubetinget succes, og der kom ikke rigtig nogen dialog mellem de to gemaler, tilsyneladende fordi prins Philip - med rette eller med urette - følte sig som prinsgemal på et højere niveau end prins Henrik.

Al din tid gik vel ikke med at omgås kongelige personer?

Nej, jeg havde mange samtaler med såkaldt betydende personligheder. Jeg havde det held, at jeg kendte mange ledende politikere både fra Labour og fra de konservative fra den tid, hvor jeg kom til rådsmøder i Bruxelles. I de første år varede mange rådsmøder til langt ud på natten. Der var lange pauser, hvor der var god mulighed for at snakke sammen og gøre hinandens bekendtskab.

En af dem, jeg ikke kendte, var Margaret Thatcher, som afløste Edward Heath som konservativ leder engang midt i 70'erne. Jeg besøgte hende engang kort før hun blev premierminister. Vi talte om Bruxelles, hvor hun netop havde været på besøg både i EF-kommissionen og i NATO-sekretariatet. Jeg husker, at hun lagde hovedet lidt på skrå og spurgte mig: "Ville det ikke være fornuftigt at slå de to organisationer sammen?" Jeg troede først, at hun ville gøre grin med mig, men det gik op for mig, at det var hendes alvor, og jeg svarede, at det var da en spændende tanke. Derefter hilste jeg naturligvis på hende mange gange i de følgende år. Jeg så hende igen, da hun i 1989 var i Paris i OECD og havde besøgt generalsekretæren, set organisationen og talt med de ledende embedsmænd samt hilst på et par af de andre landes ambassadører, derunder mig selv. Jeg spurgte bagefter den engelske ambassadør, om hun havde været tilfreds med besøget, og jeg husker han svarede, at hun havde sagt noget i retning af "Kan vi ikke spare alt dette her pjat væk, det er der vel ikke nogen grund til at opretholde".

Jeg fik også et vist indblik i det engelske sportsliv. Formanden for Anglo-Danish Society, Sir Robert Bellinger, var formand for Arsenal, og derfor blev jeg inviteret til alle betydningsfulde kampe på Highbury. Jeg lærte både hvad højt ben betød, og hvordan man skulle bedømme offside. Det var sådan noget, man diskuterede i pauserne, så jeg lærte ganske meget om fodboldreglerne. Også tennis så jeg. Det var en fast skik, at ambassadørerne blev inviteret til Wimbledon. De yngste ambassadører kunne kun overvære de indledende kampe på Centre Court, men efterhånden som jeg blev ældre i tjenesten, så jeg både McEnroe og Bjørn Borg i deres berømte kampe. Vi blev også inviteret til cricketkampe på Old Lord, men det opgav jeg at se på, for jeg var ikke i stand til at forstå reglerne, og der var ingen, der var i stand til at forklare mig dem.

De sidste 3 måneder havde jeg den specielle position, at jeg både var ambassadør og samtidig arbejdende formand for DONG. Og det forøgede min prestige og åbnede også nye døre for mig - ikke mindst hos arabiske ambassadører og ganske mange olieselskaber, som havde hovedkvarter i London.

DONG, en besværlig fødsel, 1981-1983

Hvorfor blev du formand for DONG?

Jeg kan ikke rigtig huske det detaljerede forløb, men engang i eftersommeren 1980 erklærede jeg mig interesseret i stillingen som fuldtidsformand for DONG først og fremmest fordi jeg syntes, at det var en spændende opgave. Jeg blev valgt til formand på en generalforsamling i slutningen af september 1980, men forlod først ambassadørposten i London 1. januar 1981. Vi havde i Udenrigsministeriet i 1970'erne beskæftiget os en hel del med energipolitik både på nationalt, europæisk og globalt plan, og Folketinget havde året før, i 1979, vedtaget loven om naturgasprojektet og købt naturgassen fra DUC, Dansk Undergrund Consortium.

Det viste sig at være et meget besværligt job. Både Venstre, Konservative og Fremskridtspartiet var i realiteten modstandere af naturgasprojektet og især, at DONG var organiseret som et statsejet aktieselskab, der skulle drives på forretningsmæssigt grundlag. Venstre var dog bundet af, at det var Venstres Arne Christiansen, der som handelsminister i SV-regeringen i 1979 havde fået anlægsloven igennem Folketinget. DONG gennemførte projektet, der dengang var Danmarks største investering, til tiden og inden for den aftalte finansielle ramme, men det var af en eller anden grund ikke noget særlig populært projekt. Nogle ville hellere have haft atomkraft, og andre var bange for, at deres huse ville springe i luften, eller at de ville dø af giftig gas, hvis de fik naturgassen ind i huset.

Denne folkelige og politiske skepsis havde medført, at projektet var organiseret på en mildt sagt lidet hensigtsmæssig måde. Venstre havde for at styrke den lokale indflydelse forlangt vores lille land opdelt i fem regioner, der hver skulle stå for den lokale distribution af naturgassen, mens DONG kun, som en slags grossist, skulle stå for det overordnede fordelingssystem. DONG burde selvfølgelig have haft ansvaret for det hele. De regionale selskaber udnyttede groft, at staten var tvunget til at sælge den indkøbte naturgas, mens de ikke selv var tvunget til at købe. Den lovede tilslutningspligt var der aldrig blevet noget af, og de fik gennemtrumfet en ordning, hvorefter DONG havde det økonomiske ansvar, medens det var de regionale selskaber, der stod for de udgiftsmæssige dispositioner. Kort sagt, projektet var uden effektiv omkostningsstyring og markedsføringsindsats.

Særligt groft kunne Region Syd udnytte DONG's vanskelige forhandlingsposition, fordi vi havde det "uheld", at projektet skulle begynde i Sønderjylland på forsøgsbasis på grundlag af tysk naturgas. Ledelsen i Naturgas Syd bestod af venstrefolk, der ikke følte sig bundet af indgåede aftaler, hvis det ikke passede dem. Nogle af dem blev senere dømt i byretten. Der blev anlagt et stort antal voldgiftssager, hvoraf DONG vandt alle, men der gik mange år, inden alle problemerne med Naturgas Syd var løst.

I Udenrigsministeriet havde det været reglen, at alle så godt som muligt bestræbte sig på at varetage samfundets interesser, men i energisektoren var holdningen anderledes. Mens forsyningssikkerhed for samfundet var et af DONG's hovedformål, var den øvrige energisektors målsætning en helt anden. For kommunernes vedkommende var det i høj grad varetagelsen af lokale, erhvervsmæssige interesser, og for de private firmaer - herunder først og fremmest A.P. Møller - havde de økonomiske interesser absolut førsteprioritet. Alt dette gav naturligvis anledning til besværlige forhandlinger, hvor DONG på forhånd var bragt i en vanskelig situation, fordi gassen allerede var købt og skulle afsættes. Det var meget vanskeligt på et par år at opbygge et marked for naturgassen, dels fordi DONG ikke havde hovedansvaret for markedsføringen, dels fordi projektets økonomi ikke muliggjorde priskonkurrence, og dels fordi forbrugerne sparede på varmen på grund af de høje priser. Hertil kom den mærkelige konstruktion, at det var de regionale selskaber, der gav pengene ud, men DONG der for størstedelen skulle betale regningerne.

Havde det betydning, at regeringen skiftede i 1982 fra socialdemokratisk til borgerlig?

Ja, i høj grad. Naturgassen var i nogen grad et socialdemokratisk projekt i den forstand, at socialdemokraterne ønskede, at staten skulle styre energipolitikken, herunder sørge for forsyningssikkerheden. Det levede Poul Nielson som den første energiminister i 1979 i høj grad op til. Selv om han kunne være besværlig, var han både handlekraftig, sagligt velfunderet og modtagelig for argumenter. Som ejer blandede han sig ganske ofte i forretningerne. Når indblandingen var helt skæv, bad vi om en skriftlig ordre, som han var klog nok til aldrig at sende.

Det samme gjaldt ikke for hans efterfølger, venstremanden Knud Enggaard, der gerne så gasprojektet og DONG's virksomhed begrænset mest muligt. Han havde svært ved at træffe

beslutninger og benyttede enhver mulig og umulig lejlighed til at udskyde sin stillingtagen til naturgasproblemerne.

Der blev i løbet af 1982 bred politisk enighed om, at det var nødvendigt med en præcisering af DONG's status, evt. i form af en særlig lov om DONG's virke og organisation. Energiministeriet fremlagde et tåget lovudkast, der ville gøre DONG til et slags direktorat som DSB, mens de radikale i samarbejde med DONG og med socialdemokratisk støtte fremlagde et udkast, som på en væsentlig mere konkret måde løste de foreliggende problemer inden for aktieselskabslovens rammer.

Et flertal imod den borgerlige regering gik ind for dette forslag, som stadig er grundlaget for DONG's virksomhed. Samtidig fastlagdes regler for DONG's deltagelse i al efterforskning efter olie og gas på dansk område. Det var Lone Dybkjær og de radikale, der havde de afgørende stemmer i Folketinget. Hun ville gerne samarbejde med DONG, men anså det for bedst, at ingen vidste det. Når vi mødtes i hendes lejlighed, skulle vi derfor helst komme, når det var blevet mørkt. DONG's bestyrelse havde nok gjort klogt i ikke så åbenlyst at samarbejde med oppositionens energipolitiske flertal. Det er jo ikke altid nok at have ret.

Regeringen følte sig utvivlsomt ydmyget, men søgte at skjule det bl.a. ved til sidst at stemme for det DONG-inspirerede lovforslag. Men allerede under regeringens kluntede forberedelse til DONG-loven omkring årsskiftet 1982/83 blev det formentlig besluttet at udskifte bestyrelsen; beslutningen blev imidlertid udskudt til et mere belejligt tidspunkt af frygt for det energipolitiske flertals reaktion.

Da lovforslaget blev vedtaget i Folketinget i juni 1983 troede jeg, at den hellige grav var vel forvaret, og at der derefter ville være fred i lejren. Det var selvfølgelig naivt - en bestyrelse kan ikke ustraffet modarbejde sin ejer, selv om denne opfører sig nok så ufornuftigt. Derfor blev DONG nok reddet, men bestyrelsen inklusive formanden blev på den ordinære generalforsamling i december 1983 afskediget og erstattet med en ny og mere medgørlig bestyrelse.

Ambassaden i Wien, 1984-1989

Blev du så arbejdsløs?

Ja, jeg var faktisk arbejdsløs i et halvt år, hvor Udenrigsministeriet bl.a. forsøgte at få mig afsat til International Energy Agency i Paris som eksekutivsekretær. Stemmerne fra de deltagende lande om eksekutivsekretær-stillingen kom til at stå lige mellem mig og en canadier, så der blev lodtrækning, som canadieren vandt. Han ville ikke have stillingen på denne baggrund, hvorefter man valgte en energisk tysk dame til eksekutivsekretær.

Akkreditering i Wien. Jaketten gør gavn igen

I stedet kom jeg til Wien for 2. gang i mit liv, denne gang som ambassadør. Det var i juni 1984. Stillingen som ambassadør i Wien var speciel i den forstand, at man skulle varetage tre forskellige opgaver: det normale, bilaterale ambassadørarbejde, repræsentere Danmark i de forskellige FN-organisationer i Wien, herunder især IAEA, Den Internationale Atomenergi Organisation, samt deltage i MBFR83-nedrustningsforhandlingerne - Mutual and Balanced Forces Reduction. Det var kun Danmark og Luxemburg, hvor ambassadøren dækkede alle tre sagsområder, og det betød, at jeg dagligt opererede i flere helt forskellige kredse.

En af mine sidste gerninger i Wien i 1959 havde været at deltage i 40-års jubilæet for den første wienerbørnsaktion. En af mine første gerninger i Wien i 1984 blev at deltage i 65-års jubilæet for samme aktion, der dog var knap så pompøst som 40-års jubilæet.

På det bilaterale område var det især Waldheim-sagen, der optog sindene. Jeg havde oplevet ham både som embedsmand i det østrigske udenrigsministerium og som østrigsk udenrigsminister. Han var altid flink og opportunistisk og fortalte aldrig hele sandheden, men han var hverken mere eller mindre krigsforbryder end så mange andre østrigere, der havde tjent trofast i Hitlers hære. Derfor var der mange østrigere, inklusive Waldheim selv, der ikke forstod, hvorfor han skulle være uegnet som østrigsk præsident. Hvorfor han blev FN-generalsekretær, har jeg aldrig forstået. Russerne har utvivlsomt kendt hans fortid, og de andre stormagter ville have kunnet opklare hans fortid i løbet af få timer, men det har måske været hensigtsmæssigt for dem alle at have noget på generalsekretæren.

Vi syntes, at det ville være interessant sammen med østrigerne at højtideligholde 125-årsdagen for de sidste direkte krigshandlinger mellem Danmark og Østrig. Det drejede sig især om træfningen ved Sankelmark den 6. februar 1864, hvor danske soldater, som dækkede tilbagetoget fra Dannevirke, afviste et angreb fra en overlegen, østrigsk styrke. En sådan højtideligholdelse koster jo penge, så vi ansøgte A.P. Møller-fonden om tilskud. Vi fik et pænt, håndskrevet afslag fra Mærsk McKinney Møller med den begrundelse, at der ikke var noget at højtideligholde, da Danmark aldrig havde fået det land tilbage, vi burde have haft. Vi fik i stedet pengene fra Real Danmark-fonden, og Mærsk er jo med det imponerende gymnasium i Slesvig godt i gang med at erobre det tabte tilbage.

Arbejdet i IAEA var ret specielt men let at følge på grund af den altid hjælpsomme svenske generalsekretær, Hans Blix. Danmarks afvisning af atomenergien som energikilde gjorde selvsagt organisationen mindre interessant for Danmark, end vi havde regnet med i 1957. I forbindelse med Tjernobyl-ulykken i 1986 blev samarbejdet naturligvis pludseligt højaktuelt for de fleste vesteuropæiske lande, og både spørgsmålet om underretningspligt i tilfælde af ulykker og sikkerhedsregler blev politisk betydningsfulde spørgsmål.

Nedrustningsforhandlinger i MBFR havde stået på i en halv snes år, da jeg kom til Wien. Der stod i alle disse år ca. 1 million mand på hver side af den tysk-tyske grænse, så der var megen fornuft i at forsøge at reducere disse troppestyrker. Forhandlingerne foregik efter et helt fast mønster. Først forberedtes de i vestgruppen og i østgruppen, som derefter mødtes

samme sted i Hofburg en gang om ugen året rundt. En repræsentant for vestgruppen holdt en tale, og en repræsentant for østgruppen holdt en tale, uden at man i nævneværdig grad nærmede sig hinanden. Kun en gang i de 15 år, forhandlingerne varede, var der udsigt til resultat. Det var i begyndelsen af generalsekretær Gorbatjovs periode, men det "window of opportunity" blev ikke brugt, og derfor hurtigt lukket igen.

Det var interessant i denne periode, 1984-89, at iagttage opløsningstendenserne i østgruppens sammenhold. I de sidste år blev forhandlingsmøderne suppleret med muntre frokoster især med polakker, østtyskere og ungarere, hvor der i høj grad blev gjort grin med russerne, herunder deres vanskelighed med at overholde Gorbatjovs forbud mod at drikke vodka.

Alt dette stoppede omtrent samtidig med, at jeg forlod Wien i april 1989. Det var måske symbolsk, at jeg forlod Østrig den dag, hvor den sidste kejserinde af det gamle østrig-ungarske rige - med stor højtidelighed - blev begravet. Kort efter, at jeg forlod Østrig, tog landet også mod til sig og søgte medlemskab af EU, noget man næsten ikke havde turdet tale om i de sidste 30 år.

OECD-repræsentationen i Paris, 1989-1992

Hvorfor forlod du en så behagelig post som Wien?

Det var et gammelt løfte fra 1984, at jeg skulle flyttes fra Wien til OECD i Paris, som med nogle års forsinkelse nu blev opfyldt. Det var godt to år før, jeg skulle pensioneres. Uffe Ellemann-Jensen var tilsyneladende kommet på bedre tanker, og jeg ville gerne ende min aktive tjeneste, der hvor jeg begyndte for 40 år siden. Der var ingen hjemme i Udenrigsministeriet, der interesserede sig synderlig for arbejdet i OECD. Jeg tror kun, at vi et par gange fik instruktioner hjemmefra; af forskellige gode grunde rettede vi os ikke efter dem, og det var der ingen, der bemærkede. Der var ganske mange ministermøder i OECD. Anders Fogh Rasmussen deltog som økonomiminister i det traditionelle, årlige ministermøde. I min mangeårige omgang med ministre har jeg aldrig mødt en så venlig, elegant og godt udseende minister, der uden vrøvl gjorde og sagde, hvad vi bad ham om. Der var også mange specielle ministermøder. Per Stig Møller deltog således i adskillige møder som miljøminister.

Med miljøminister Pet Stig Møller og Miljøministeriets departementschef Leo Bjørnskov under OECD-møde i januar 1991

Da Anne Birgitte Lundholdt skulle til energiministermøde, havde jeg beskadiget akillessenen i det ene ben og kunne dårligt gå. Hun nægtede at komme til Paris og deltage i møderne, hvis jeg ikke hentede hende i lufthavnen. Det var jeg selvsagt meget beæret over, så det gjorde jeg og kunne støtte mig til hende. Jeg mærkede, at jeg var blevet en ældre mand og derfor blev behandlet med fornøden respekt.

For visse lande som f.eks. Australien, Canada og Japan var samarbejdet mellem de vestlige industrilande i OECD af stor betydning. Det medførte, at vi blev inviteret på besøg i Japan, hvor vi blev modtaget af hele kejserfamilien til te og småkager. Vi besøgte også Østtyskland nogle måneder efter murens fald. Det var en ejendommelig oplevelse at besøge fabrikker, der havde beskæftiget titusinder af arbejdere, og som pludselig stod tilbage med nogle få hundrede og et varelager, som ingen ville have. Det må have været en meget stor, dyr og vanskelig omstillingsproces.

Ellers var vi hovedsagelig beskæftiget med at give gode råd til besøgende, østeuropæiske ministre, som ville vide, hvordan man omstillede samfundet til markedsøkonomi. I hvilken udstrækning, de fulgte de mange gode råd, er jeg aldrig blevet klar over. Det var jo nu folket, der skulle bestemme, og det var de ikke rigtig vant til.

Da jeg forlod OECD i sommeren 1991, var det næsten på dato 42 år siden, at jeg var til mit første møde i rådssalen i Chateau de la Muette i Paris. Salen, hvor Gustav Rasmussen havde holdt sin lange tale, var næsten uændret, de samme tæpper, samme gobeliner, samme møblement.

Det er sædvane, at afgående ambassadører holder en afskedstale i Rådet og bagefter modtager en afskedsgave fra kollegerne, der som regel var aftalt med den pågældendes ægtefælle. Jeg talte om tidernes foranderlighed og uforanderlighed og mindedes de gode gamle dage, hvor vi bare gjorde som amerikanere ville have.

Som afskedsgave ønskede de fleste ambassadører sig som regel Marcel Prousts samlede værker eller noget lignende kulturelt, jeg fik en mikroovn og en kogebog, idet ikke mindst Vibeke mente, at det var det, jeg havde mest brug for i min pensionisttilværelse. Det har også vist sig at være rigtigt.

Efterskrift af Anders Levinsen

Jens Christensen og fodboldprojektet "Cross Cultures Project Association"

I februar 1999 havde pastor Thorkild Grosbøll og jeg indkaldt til stiftende generalforsamling i foreningen Cross Cultures Project Association (CCPA) i præstegården i Taarbæk. Hverken Grosbøll eller jeg havde truffet Jens forud for mødet, men Grosbøll inviterede Jens, fordi han var 'sognebarn' og fordi Grosbøll mente, at Jens kunne blive værdifuld for foreningen.

På mødet fortalte jeg om min ide med at lave fodboldskoler for børn i konfliktramte områder i Bosnien. Eftersom det ikke var lykkedes at overbevise de veletablerede humanitære organisationer om ideen, havde jeg behov for en lille innovativ og åben organisation, der kunne give initiativet legitimitet.

Jeg tror, at Jens syntes, at initiativet var sympatisk - at bruge kulturprojekter og børnesport som redskab til at skabe venskab, fællesskab og relationer imellem mennesker, der lever adskilt på grund af konflikter - men at de foreslåede vedtægter var ubehjælpsomme. Derfor rejste Jens sig op og tilbød at lave de foreslåede vedtægter om til noget bedre.

Som det sker, når personer ytrer sig på generalforsamlinger i frivilligforeninger, bliver de straks bragt i forslag som formand for foreningen, og det skete naturligvis også for Jens. Det var sådan jeg mødte Jens første gang. Og det var et møde, som ikke bare fik stor betydning for mig selv, men også for hundrede tusindvis børn og voksne, som har deltaget på vores Open Fun Football Schools gennem årene.

Det første jeg mødte var bl.a. Jens' skarphed. Møder starter altid med lidt høflig small talk og små hyggelige anekdoter fra 'gamle dage'. Jens indleder ethvert møde med at skabe et fælles referencepunkt, og næsten uden at man aner det, er Jens med diplomatisk snilde i stand til at sætte en god stemning og manøvrere konversationen over på mødets tema og de forhold/emner, Jens ønsker at drøfte. I særdeleshed har jeg lært, at den der har forberedt sig bedst til et møde, som regel også er den, der opnår det bedste resultat. Ligesom jeg ved utallige lejligheder har oplevet, hvorledes der ikke findes nogen vej uden om Jens - selv ikke i small talken - for som Jens siger: "Det hjælper altid at kigge den anden i øjnene, for så kan man se, når han kryber udenom".

Det er også uomtvisteligt, at Open Fun Football Schools aldrig kunne have udviklet sig til at omfatte fodboldskoler i 14 konfliktramte lande i 4 regioner uden Jens' strategiske 'langsyn'. Selv er jeg måske i stand til at kigge 6-9 måneder frem i krystalkuglen. Jens kan derimod komme til mig og sige: "Anders, om et par år kan du risikere at få det problem, så hvis du vil imødegå problemet, må vi hellere lægge en livline ud ..... ".

I begyndelsen var det måske ikke altid, jeg forstod Jens' livliner. Men jeg har lært, at når Jens har set et problem eller en udfordring, så holder han fast, og Jens giver først slip når håndteringen er i en god gænge. Desuden er det karakteristisk, at Jens altid tænker positivt og løsningsorienteret, og ligesom Jens altid sikrer sig at skabe en god stemning ved mødernes start, så sørger han også for, at møderne afsluttes i en god stemning, således at vi altid efterlader en åben dør bag os.

De seneste 12 år har jeg også lært Jens at kende som en mand, der altid er til rådighed, og som passer godt på sig selv og sine omgivelser. Jeg må altid ringe til Jens og søge et godt råd, men først efter klokken 11 om formiddagen. Vibeke og Jens starter dagen mellem klokken 8 og 9 med at løbe 2-3 kilometer i Dyrehaven. Når Jens kommer hjem puster han ud med dagens første avis, før den står på det daglige morgengymnastik-program og en tur i badekarret. Mellem 9 og 11 nyder Jens yoghurt, to stykker ristet brød og en kop te samtidig med at han fortærer endnu nogle aviser.

På samme måde passer Jens også godt på vores lille kontor. Det er ofte et savn, at vi har flyttet domicilet ud af Taarbæk, for det hændte ofte, at Jens kom forbi med et notat og en kage til kaffen. Og selvom Jens ikke længere er formand for foreningen, så er Jens stadig med til at holde vores julefrokost i hævd med hjemmelavet æblekage og pakkespil. Om Jens' fantastiske æblekage er bagt i den føromtalte mikrobølgeovn eller om opskriften er at finde i kogebogen skal jeg lade være usagt.

Men jeg kan garantere, at selv den sidste krumme bliver spist med en glæde og beundring, for sjældent har vi mødt en mand med så mange facetter, varme og store menneskelige kvaliteter. Og æblekagen er altid så velafbalanceret og velsmagende, som var det et brev eller notat til ministeren, hvor hvert eneste ord er nøje afmålt og vejet på en guldvægt.

Selvom Jens havde mange år "på kontoen" forblev han knivskarp lige til det sidste. Blot nogle få uger før sin død ringede Jens til mig og bad mig komme forbi. Jeg troede han ville sige, at han ikke gad flere bestyrelsesmøder på zoom, og når han fyldte 100 år i juli måned, ville han gerne træde tilbage fra vores bestyrelse. Men jeg tog fejl. Jens havde gjort sig nogle overvejelser om nye visioner og strategier for CCPA, der bl.a. handlede om hvordan vi kunne indtænke den grønne dagsorden i vores aktiviteter. Jeg gik som altid opløftet hjem fra Jens, for det er ikke mange forundt at kende en person på 100 år, der stadig udtænker nye visioner og lægger planer for fremtiden.

En måned senere – blot 10 dage før sin død – ringede Jens og bad mig komme forbi igen. Hvad han ville, ved jeg ikke, for han blev indlagt samme dag som vi skulle mødes. Men jeg gætter på, at Jens ville høre om hvordan jeg havde fulgt op på vores seneste snak. – Og det var Jens i en nøddeskal. Han kunne se de lange linjer. Han holdt fast og fik derved gennem sin venlige, faste og diplomatiske facon altid tingene til at ske.

CCPA's bestyrelsesmøde sidst i juni 2021 blev et særligt bestyrelsesmøde. Det var det første bestyrelsesmøde i foreningens historie, som Jens ikke deltog i.

Jens' død har naturligvis berørt os alle dybt, og der er ingen tvivl om at CCPA og jeg personligt har mistet en nær og betydningsfuld ven og at Jens vil være savnet. Og i CCPA vil vi altid huske Jens som én af foreningens "founding fathers"

Æret være Jens' minde.

Bo Lidegaards nekrolog i Altinget 14.5 2021, med forfatterens tilladelse:

Danmarks Mr. Europa er død

Der er mennesker, der bliver ét med den tid og den historie, de er en del af, og som lever så længe, at de på helt enestående vis knytter fortid og nutid sammen.

Sådan et menneske var Jens Christensen, den tidligere topembedsmand og diplomat, der døde Kr. Himmelfartsdag. Til det sidste lysende klar og engageret i det samfund, han var med til at præge, fra han i 1947 som ung økonom blev ansat i udenrigsministeriet.

Til juli ville Jens Christensen være blevet 100 år, og der var ikke et eneste af dem, der ikke interesserede ham. For Jens Christensen havde en hukommelse som få, og når den blev forenet med hans levende samfundsengagement og analytiske begavelse, var han i stand til på helt usædvanlig måde at se nutiden i fortidens perspektiv.

Højdepunktet i Jens Christensens professionelle liv kan stadfæstes præcist til det øjeblik 22. januar 1972, da han sammen med statsminister Jens Otto Krag og markedsminister Ivar Nørgaard på Danmarks vegne underskrev traktaten om Danmarks optagelse i EF. Ingen enkelt person havde mere end han været med til at gøre medlemskabet muligt, og ingen kom mere end ham til at præge Danmarks Europa-politik i anden halvdel af det 20. århundrede.

For Jens Christensen var Europa ikke et abstrakt eller teoretisk mål. Danmarks medlemskab var det, der gjorde velfærdsudviklingen mulig, den grundlæggende forudsætning for det moderne, velstående og fremsynede danske samfund, hvis arv og gæld Jens Christensen vedstod både som embedsmand og som borger. Det handlede for ham om at skabe muligheder og om at få ting til at ske, ikke for sig selv men for det samfund, han gennem et langt liv virkede for og i.

Jens Christensen var blandt de yngste i den gruppe økonomer, der i årene efter krigen spillede en hovedrolle i opbygningen af det danske velfærdsmaskineri – dem, der i deres samtid var kendt som ”polit-bureauet” eller senere som ”Psykopatklubben”.

Som de fleste i sin generation var han dybt præget af besættelsestiden og den store kamp mellem demokratiet og de totalitære ideologier, og som mange blandt sine jævnaldrende og lidt ældre fagfæller drog han den konklusion, at vejen frem var social fremgang for de mange på demokratiets præmisser. Det var en dagsorden, der lå snublende nær den socialdemokratiske, og selv om Jens Christensen aldrig var partipolitisk aktiv, stod han især

nogle af de socialdemokratiske velfærdspolitikere nær – ikke mindst Jens Otto Krag, med hvem han delte passionen for den europæiske velfærdsvision.

Som diplomat var Jens Christensen saglig, pragmatisk og konstruktiv, men på ingen måde tilbageholdende – endsige ydmyg. Tværtimod var han uimponeret med klare synspunkter og holdninger, der stod markant for enhver, der havde fornøjelsen af at møde ham.

Det handlede aldrig bare om, hvad han havde oplevet, men også om, i hvilken sammenhæng det indgik, og om, hvad han mente om det. En i enhver henseende rank skikkelse, der blev lyttet til langt op i alderdommen, fordi hans analyser var forankret både i hans levende erindring om historien og i hans ikke mindre levende engagement i samtiden – for ikke at tale om fremtiden.

Jens Christensen kom til Udenrigsministeriet omtrent samtidig med Marshall-hjælpen, og efter poster i Paris og Wien blev han i Udenrigsministeriet selve forankringspunktet for Europapolitikken i den afgørende periode fra 1959 til 1977, da han blev ambassadør i London.

Herfra tog karrieren en drejning, da han i 1981 blev arbejdende formand for det nystiftede DONG, der stod for gigantopgaven med anlæg af det danske naturgasnet og med at finde en blivende ramme for det statsejede selskab. Det sidste førte få år efter til en konflikt mellem den handlekraftige Jens Christensen og regeringen, som i 1983 udskiftede hele bestyrelsen, inklusive formanden. Jens Christensen blev herefter ambassadør i Wien og siden ved OECD i Paris, hvor han kunne slutte ringen tilbage til sin første post.

Jens Christensen, 30/7 1921 – 13/5 2021

1945: cand.polit.

1945: sekretær i Udenrigsministeriet

1947: fuldmægtig i Det Økonomiske Sekretariat

1949: sekretær ved OEEC-delegationen

1952: sekretær ved NATO-delegationen

1952: fuldmægtig i Udenrigsministeriet

1954: kontorchef i Udenrigsministeriet

1957: chargé d'affaires og legationsråd i Wien

1960: assisterende chef for Udenrigsministeriets økonomisk-politiske afdeling

1961: vice-udenrigsråd

1964-71: udenrigsråd og chef for Udenrigsministeriets økonomisk-politiske afdeling

1966: chef for Markedssekretariatet

1967: ambassadør

1970-71: leder af den danske delegation ved forhandlingerne om dansk medlemskab af EF; medunderskriver af tiltrædelsestraktaten i 1972

1971-77: chef for Departementet for Udenrigsøkonomi

1977-81: ambassadør i London

1980-83: formand i bestyrelserne for DONG, Dansk Olierør A/S og Dansk Olie- og Gasproduktion

1984-89: ambassadør i Wien; Danmarks faste repræsentant i bl.a. Den Internationale Atomenergiorganisation (IAEA), FN's organisation for industriel udvikling (UNIDO) og ved FN's faste kontor i Wien

1989-91: ambassadør og leder af Danmarks faste delegation ved OECD i Paris

1999-2021: formand, senere æresmedlem af Cross Cultures Project Association